

Зоо-2 / 2068

РОДНАЯ ПРЫРОДА

1974

2

05
222746

РОДНАЯ ПРИРОДА

№ 2 (14) 1974 г.

ИНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ БЮЛЕТЭНЬ
ДЗЯРЖАЎНАГА КАМІТЭТА САВЕТА МІНІСТРАЎ БССР
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ, ПРЭЗІДЫУМАЎ
РЭСПУБЛІКАНСКІХ САВЕТАЎ БЕЛАРУСКІХ
ТАВАРЫСТВАЎ АХОВЫ ПРЫРОДЫ,
ПАЛЯЎНІЧЫХ І РЫБАЛОВАЎ, КАМІСІІ
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ АН БССР,
БЕЛАРУСКАГА РЭСПУБЛІКАНСКАГА САВЕТА
ПА ТУРЫЗМУ І ЭКСКУРСІЯХ

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ДВА МЕСЯЦЫ

Год выдання трэці

.....

Рэдактар А. І. ВАРАНЦОУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

П. Н. БАГДАНАУ, Л. І. БЕРДЗІЧАВЕЦ, У. А. БРАЗГОУКА,
Д. А. БЯСПАЛЫ (адказны сакратар), П. А. ВІЛІТКЕВІЧ,
Г. І. КАНЦАВАЯ, І. Б. КАРДАШ, П. Р. КОРЗУН,
П. А. ЛУГАУЦОУ, Л. І. МАЛЕВІЧ, М. Р. МУРАШКА,
У. С. РАМАНАУ, У. П. САМСОНАУ, Б. І. САЧАНКА,
М. У. СМОЛЬСКІ, А. А. САКАЛОУСКІ, В. П. ЯКУШКА

.....

На першай старонцы вкладки—глушэц (самка),
на чацвёртай—яшчарка.

Здымкі М. Ш а р а я.

© «Родная прырода», 1974 г.

50

ДАСЯГНЕННІ І ПРАБЛЕМЫ МЕЛІЯРАЦЫІ

А. ВАРАНЦОУ,
старшыня Дзяржкамітэта СМ БССР
па ахове прыроды

У мінулым годзе ЦК Кампартыі Беларусі і Савет Міністраў рэспублікі прынялі пастанову аб узмацненні аховы прыроды і паляпшэнні выкарыстання прыродных рэсурсаў, а годам раней ЦК КПБ і Савет Міністраў БССР адобрылі асноўныя на-
прамкі ў меліярацыйным будаўніцтве і выкарыстанні мелія-
раваных зямель у рэспубліцы, распрацаваныя міжведамас-
ным навукова-тэхнічным саветам па праблемах меліярацыі і
саветам па праблемах Палесся Акадэміі навук БССР.

Такім чынам, генеральная лінія ў вырашэнні шматбаковай і
вялікай народнагаспадарчай задачы — меліярацыі і асваення
багаццяў рэспублікі — вызначана.

Праблема паўстае складаная. Канчатковае яе вырашэнне
патрабуе часу. Але ўжо сёння па некаторых пытаннях мы мо-
жам даць пэўныя адказы.

Меліярацыя — гэта перш за ўсё карэннае пераўтварэнне
прыродных умоў. Пры планаванні тэхнічных мерапрыемстваў
вельмі важна ўлічваць усе прыродныя фактары, іх складаныя
і тонкія ўзаемасувязі.

Навуковы падыход да справы дазваляе пазбегнуць памылак
шэрагу мінулых гадоў, калі асушэнне забалочаных плошчаў
праводзілася без уліку комплекснага і рацыянальнага выка-
рыстання зямельных і водных рэсурсаў.

АН БССР на працягу 18 гадоў праводзіць даследаванні па
вывучэнню рэжыму грунтавых вод у цэнтры Палесся. Назі-
ранні сведчаць: з гідратэхнічнай меліярацыяй звязаны істот-
ныя змены навакольнага асяроддзя. Прылягаючыя да асуша-
ных участкаў мінеральныя глебы ў некаторых месцах сталі
непрыгоднымі для сельскагаспадарчага выкарыстання і пера-
даюцца пад аблясенне.

Дзяржкамітэт СМ БССР па ахове прыроды поўнасю пад-
трымлівае вывады беларускіх вучоных аб тым, што толькі
эфектыўнае двухбаковае рэгуляванне воднага рэжыму, ства-
рэнне штучных вадасховішчаў, а таксама беражлівыя адносі-
ны да рэк і азёр у сукупнасці з прадуманай арганізацыяй
злавядных тэрыторый і са стварэннем супрацьпажарных і су-
працьэразійных мерапрыемстваў дазваляць захаваць гіста-
рычны ландшафт Беларусі.

З мэтай паляпшэння якасці праектавання меліярацыйных
сістэм Дзяржкамітэт сумесна з навукова-даследчымі інстыту-
тамі і зацікаўленымі ведамствамі зацвердзілі «Часовыя ўка-
занні па выкарыстанню і ахове водных і зямельных рэсурсаў
у кантэксце з праектамі меліярацыі зямель на тэрыторыі
БССР».

Пастаянныя кантакты Дзяржкамітэта з праектнымі аргані-
зацыямі дапамаглі значна паляпшыць якасць праектавання мелі-
ярацыйных аб'ектаў. Такія праектныя інстытуты як «Саюз-
гіпрамеліяводгас» і «Белгіправодгас» сталі больш цікавіцца
прыродаахоўнымі аспектамі.

З мэтай захавання натуральнага рэчышча рэк, папярэджан-
ня затаплення паводкаў і ажыццяўлення двухбаковага рэгуля-
вання воднага рэжыму на беларускай частцы Палескай нізіны
распрацоўваюцца і ўзводзяцца сістэмы польдэрнага асушэння.

Прадугледжваецца максімальнае абвадненне тэрыторыі з ад-
начасовым выкарыстаннем як бытавога, так і зарэгуляванага ў
вадасховішчах вясновага сцёку. У выпадку недахопу вады на-
мячаецца браць яе з суседніх рэк, азёр і вадасховішчаў.

У апошні час створана шмат праектаў па арашэнню пашаў і
раней асушаных зямель. Дзяржкамітэт патрабуе, каб сумарны
адбор вады не перавышаў 20—30 працэнтаў ад усяго вада-
сцёку. Гэта робіцца з санітарнай мэтай.

У зоне азёр прадугледжваюцца мерапрыемствы па захаван-
ню і паляпшэнню іх воднага рэжыму. Дзе-нідзе азёры выка-
рыстоўваюцца як рэзервуары для абваднення асушаных ма-
сіваў.

Вадасховішчы цяпер размяшчаюцца звычайна на выпраца-
ваных тарфяніках.

Праекты меліярацыі прадугледжваюць абавязковыя мера-

прыемствы па воднаму добраўпарадкаванню населеных пунк-
таў, а таксама супрацьпажарныя і супрацьэразійныя мерапры-
емствы. Аднак, на некаторых аб'ектах захаванню натуральных
вадаёмаў амаль не надаецца ўвагі. Прыкметна пагоршыўся,
напрыклад, водны рэжым Чырвонага возера, і цяпер прыма-
юцца меры каб выправіць становішча.

У асобных месцах абвадненне праводзіцца за лік вадасхо-
вішчаў. Але паколькі праектаванне і будаўніцтва вадасховішчаў
усё яшчэ адстае ад праектавання і будаўніцтва меліярацыйных
сістэм, то абвадненне робіцца за лік папярэджальнага
шлюзавання, што дае значна меншы эффект. На Усесаюзнай на-
вукова-тэхнічнай канферэнцыі ў Пінску адзначалася, што ства-
рэнне меліярацыйных сістэм двухбаковага дзеяння — адна з
галоўнейшых задач. На жаль, на практыцы мы не ўсюды ба-
чымы гэта. Вельмі часта будаўніцтва вадасховішчаў адкладваец-
ца на будучыню. Безумоўна, такія дзеянні ідуць насуперак ас-
ноўнаму напрамку меліярацыі.

Планаванне асушальных аперацый павінна праводзіцца, зы-
ходзячы з прынцыпу максімальнага ўліку ўзаемасувязі ўсіх
элементаў прыроднага ландшафту. Ажыццявіць яго можна
толькі пры наяўнасці комплекснай схемы выкарыстання і аховы
прыродных рэсурсаў, распрацаванай з улікам патрэб усіх галін
народнай гаспадаркі.

Асновай для канкрэтнага планавання павінны з'явіцца ла-
кальныя басейнавыя схемы, выкананыя на аснове гідралагіч-
ных, гідрагеалагічных і глебавых даследаванняў.

Нам патрэбна значна расшырыць распрацоўку лакальных
схем у рэспубліцы.

Якасць праектаў меліярацыйнага будаўніцтва шмат у чым
прайграе з-за адсутнасці навуковых абгрунтаванняў па шэрагу
пытанняў. Нягледзячы на асобныя поспехі, змяненне воднага
рэжыму пад уплывам меліярацыі вывучана ўсё яшчэ недастат-
кова. Над гэтай надзвычай важнай праблемай працуюць вучо-
ныя Масквы, Ленінграда, Кіева, Мінска, Сібіры. Каардынуе
ўсе даследаванні Цэнтральны навукова-даследчы інстытут ком-
плекснага выкарыстання водных рэсурсаў «Мінводгас» СССР
(г. Пінск).

Ужо разгледжаны праект метадычных рэкамендацый па
ацэнцы асноўных змен воднага рэжыму пад уплывам меліяра-
цыі. Пытанне складанае, і без пэўнага адказу на яго цяжка
прагназіраваць водны рэжым рэк, асушаных і прылягаючых да
іх тэрыторый і іншыя змены прыродных умоў.

На наш погляд, у рэспубліцы не хапае дастатковых назіран-
няў за рэжымам сцёкаў, асабліва на Палессі.

Гідралагічны рэжым Палескай нізіны мае свае асаблівасці,
і яны патрабуюць сістэматычных назіранняў і даследаванняў.

Безумоўна, метадычныя рэкамендацыі па ацэнцы змен вод-
нага рэжыму пад уплывам асушальных мерапрыемстваў будучы
вельмі карысныя ў практычнай рабоце меліяратараў.

З мэтай захавання ў натуральным стане унікальнага для Бе-
ларускага Палесся ландшафту і вывучэння на яго базе змен у
прыродзе, па ініцыятыве Дзяржкамітэта створаны Прыпяцкі
дзяржаўны ландшафтна-гідралагічны запаведнік, а таксама
два дзяржаўныя гідралагічныя заказнікі рэспубліканскага зна-
чэння.

Сур'ёзным застаецца пытанне ўліку адбору вады з вадаё-
маў. Нам уяўляецца мэтазгодным стварэнне пры «Мінмеліявод-
гасе» БССР і «Галоўпалесводбудзе» спецыяльнай службы па
складанню воднага кадастру з улікам усіх водакарыстальнікаў.

Не менш важнай праблемай з'яўляецца рацыянальнае вы-
карыстанне тарфяных пакладаў у зонах вадасховішчаў. На дне
праектуемых вадасховішчаў ляжыць каля 700 мільёнаў куба-
метраў торфу. Мы не павінны дапусціць затаплення гэтага ба-
гацця. Зямлі на Палессі, якой патрэбна тарфаванне, каля паў-
тара мільёна гектараў. Перад намі паўстала дылема: затапляць
торф ці адкладваць тэрміны будаўніцтва вадасховішчаў, якія
і так адстаюць ад графіка меліярацыйных работ.

Планавым і праектным арганізацыям трэба больш аператыў-
на вырашаць праблему разумнага выкарыстання торфу на ме-
сцах будучых вадасховішчаў.

Няма сумнення, што ўсе праблемы меліярацыі, якімі склада-
нымі б яны ні былі, пры належных адносінах да іх будучы вы-
рашаны.

59
Дзяржкамітэт

Дзяржаўная
бібліятэка
БССР
Імя У. І. Леніна

ЗАЛАТАЯ РЫБКА

Які самы радасны дзень у жыцці рыбалова? Той, калі ўлоў цудоўны? Э, не заўсёды так.

У суботу і нядзелю аматары-рыбаловы спяшаюцца на аўтобусы і электрычкі. Цёпла апранутыя, са скрыначкамі ці старымі сумкамі, з цяжкімі пешнямі накіроўваюцца яны на вадаёмы.

Нерухама сядзяць над палонкамі рыбаловы. Глянеш здалёк — жукі-пльвунцы ды і толькі. Калыхнуўся, нырнуў паплавок — і рыбалоў страпянуўся, падсякае.

Зімою на лёдзе холадна. Вушы шапкі апушчаны, каўнер падняты — усё роўна прабірае. Затое сакавік — радуе. Прымосціцца каля палонкі рыбалоў, твар сонцу падставіць, грэецца. Паварухнуцца нават не хочацца, размарыла. Паветра ядранае, вясноу пахне. Паплаўкі таксама застылі, нібы і яны прымаюць сонечныя ванны. Гадзінамі сядзіць рыбалоў, слухае як лёд прыгрэты шэпча, як сініца спявае.

Надакучыць рыбалоу сядзецц на адным месцы — ідзе больш «шчаслівую» палонку шукаць. Таварышы ўжо дадому сабраліся, а шчаслівага рыбалова ад палонкі не адцягнуць.

Міне тыдзень, рыбаловы зноў спяшаюцца на вадаёмы. Лёд за гэты час падтаў, на яго не ступіць. Але аматара рыбнай лоўлі рыбай не кармі, але дай ля палонкі пасядзецц. Ці прыгравае сакавіцкае сонца, ці ідзе снег, дождж — усё роўна ў выхадны дзень яго толькі каля вады і знойдзеш. Для такога кожная рыбка — залатая.

М. ШАРАЙ.

Фота аўтара.

ЖЫЦЦЁ — З ЛЕСАМ, АДПАЧЫНАК — З ПРЫРОДАЙ

Я, здаецца, так і бачу, як па бязлюднай вуліцы прыціхлага гарадка, трохі кульгаючы, паспешліва крочыць Фёдар Сцяпанавіч, чалавек сярэдняга росту, з сіваю галавой. Куды ён так спяшаецца гэтай ціхай чэрвеньскай ноччу? І я, праслухаўшы яго расказ, у думках спрабую аднавіць усе падрабязнасці той ночы. Вось Фёдар Сцяпанавіч звярочвае з тратуара да невысокага будынка, абгароджанага каменнай сцяной, дзе размешчана Ваўкавыскае раённае аддзяленне міліцыі. Ён узрушана расказвае дзяжурнаму міліцыянеру аб тым, што на Ваўкавыскае возера разам з паляўнічым Б. Марчыкам выехаў браканьер Малахаў. Пра гэта яму толькі што паведамілі знаёмыя рыбаловы-аматары. Фёдар Сцяпанавіч просіць дапамагчы: трэба абвязкова злавіць гэтага браканьера на месцы злачынства. І вось дзяжурны міліцыянер, грамадскі інспектар М. Іваноў і Фёдар Сцяпанавіч выехалі на возера. Праўда, Фёдар Сцяпанавіч быў крыху незадаволены тым, што з ім едзе не Петухоў, не Кароль, а Іваноў... Але тых не было дома... Ехалі асцярожна, з прытушанымі фарамі. А потым пайшлі пеша. Доўга блукалі па балоце, кустоў і аleshніку. Кажуць, не злавіў за руку, не кажы, што злодзей. Але для судовых органаў і гэтага мала: патрэбны сведкі і рэчавыя доказы. А браканьеры не такія прастакі, каб даць злавіць сябе за руку. Ды яшчэ ўначы. Невядома, чым усё скончылася б, каб не сабака Марчыка: ён забрахаў, папярэджваючы свайго гаспадара пра небяспеку, і гэтым самым выкрыў яго. Малахаў і Марчык сядзелі ў прыдарожным лесе. «Што мы робім? Нацягваем сабаку. А што, хіба нельга? А я на досвітку хачу павудзіць рыбу».— Малахаў вышчараецца.— «Лепш паказвайце, куды вы паставілі тэлевізары?» — «Тэлевізары? А што гэта такое?»

І вось прыродаахоўнікі паехалі з тым, з чым прыехалі. А Фёдар Сцяпанавіч застаўся ў лесе, каб паглядзець, ці будзе ўсё-такі ў Малахава брацца раніцай рыба на вудачку...

Колькі разоў ён вось так начаваў у лесе. Лес... Усё сваё жыццё Фёдар Сцяпанавіч клапаціўся пра яго. І можа якраз у гэтую ноч ён у думках яшчэ раз перажыў сваё нялёгкае, але шчаслівае жыццё, ад першых успамінаў пра дзяцінства, калі ў выніку няшчаснага выпадку ў яго паралізавала ў паўтарагадовым узросце правы бок — руку і часткова нагу, да гэтай бяссоннай ночы.

Час і нам бліжэй пазнаёміцца з ім.

Фёдар Сцяпанавіч Сушкевіч нарадзіўся ў 1906 годзе ў вёсцы Барань Халопеніцкага раёна ў сялянскай сям'і. Быў падпаскам. У 1917 годзе скончыў царкоўна-прыходскую школу. З 1924 да 1928 года працаваў пашталёнам, загадчыкам хаты-чытальні і старшынёй рабочага камітэта рыбзёмлеса Халопеніцкага раёна. Потым паступіў на рабфак пры Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, а ў 1936 годзе скончыў Беларускі політэхнічны інстытут па спецыяльнасці інжынер лясной гаспадаркі. Год працаваў начальнікам аховы лесу Дзяржынскага леспрамгаса. У 1937—1940 гадах — інжынерам лясной гаспадаркі Расонскага і Гарадоцкага лясгасаў (на Віцебшчыне). У 1941—1943 гадах — старшым ляснічым Нурманаўскага лясгаса (Башнірскага АССР). З 1943 года займаў пасаду дырэктара Гарадоцкага лясгаса, а ў 1948—1950 гадах быў слухачом вышэйшых лясных курсаў работнікаў лясной гаспадар-

кі. З 1950 года, Фёдар Сцяпанавіч 17 гадоў працаваў дырэктарам Ваўкавыскага лясгаса і адначасова (з 1961 года) на грамадскіх пачатках выконваў абавязкі старшыні райсавета таварыства аховы прыроды. З 1968 года Ф. Сушкевіч — адназны сакратар Ваўкавыскага райсавета БТАП.

За гэтай кароткай хронікай працоўнай дзейнасці Ф. Сушкевіча, як за сцяною пасаджанага ім лесу, нябачна прытаіліся гады напружанай працы і нястомных пошукаў турботных будняў і бяссонных начэй, такіх, як гэтая летняя ноч 9 чэрвеня 1973 года, калі ён застаўся ў лесе сам-насам з браканьерам Малахамым.

Ф. Сушкевіч — першы заслужаны леса-

вод Беларусі. Лес... Ён з маленства любіў яго і няма-ла зрабіў для свайго «зьялёнага сябра» як лесагод. Ваўкавыскі лясгас, узначальваемы ім, неаднаразова з'яўляўся ўдзельнікам Усесаюзнай выстаўкі дасягненняў народнай гаспадаркі. За высокую дасягненні ў вырошчванні і павышэнні прадукцыйнасці лесу Галоўным камітэтам ВДНГ лясгас узнагароджаны Дыпламам II ступені і двама бронзавымі медалямі. А Галоўным упраўленнем лясной гаспадаркі пры СМ БССР, БРК прафсаюзаў лясной, папяровай і дрэвапрацоўчай прамысловасці і лясной гаспадаркі Ваўкавыскаму лясгасу два разы прысуджаўся пераходны сцяг.

Але гэта ў мінулым. А зараз Фёдар Сцяпанавіч разам з Лінай Іваноўнай Аўсейчык, намеснікам старшыні райвыканкома і старшынёй райсавета БТАП, узначальвае раённае таварыства аховы прыроды.

У снежні мінулага года на пленуме РС БТАП Фёдару Сцяпанавічу было прысвоена званне ганаровага члена Тавары-

ства. «Развіднела. Вярнуўся М. Іваноў. І... дасталі сетку. Але што з таго?.. Сетка ж не скажа, што яе паставіў. А тым больш Малахаў: «Першы раз бачу... Сетка не мая». Але ўсё-такі яго павезлі ў міліцыю, і там ён прызнаўся, што сетка яго. Калі ад'язджалі, М. Іваноў сказаў: «Я застаўся. Пашукаю, можа яшчэ знайдзю».

Мінуў месяц, другі. Адзіна знаёмы Фёдара Сцяпанавіча, рыбалоў-аматар, неяк сустрэўшыся з ім, спытаў: «Ці аддаў Іваноў тады, як «накрылі» Малахава, другую сетку?» — «А хіба ён знайшоў другую сетку?» — запытаў здзіўлена Фёдар Сцяпанавіч. «Знайшоў. Я нават рыбы ў яго прасіў, каб не ісці дадому ні з чым. Дык не даў: «Я павінен і рыбу і сетку здаць у міліцыю».

Толькі пасля вочнай стаўкі з гэтым рыбалавам Іваноў вымушаны быў прызнацца, што прысвоіў тады другую сетку браканьера разам з рыбай, якая была ў ёй.

І трэба сказаць, што такіх івановых яшчэ няма, асабліва, сярод паляўнічых і рыбаловаў. Праўда, яго выключылі з Таварыства і пазбавілі правоў грамадскага інспектара.

Мне хочацца падрабязней расказаць аб тым, што робіцца ў Ваўкавыскім раёне па ахове прыроды. Спадзяюся, што вопыт работы такога энтузіяста, якім з'яўляецца Фёдар Сцяпанавіч Сушкевіч, можа прыдацца іншым раённым аддзяленням БТАП.

Спачатку некалькі лічбаў. У Ваўкавыскім раёне зараз 145 пярвічных арганізацый таварыства па ахове прыроды, якія аб'ядноўваюць каля 19 тысяч членаў — 9 тысяч дарослых і каля 10 тысяч юных аматараў прыроды. У раёне 67 грамадскіх інспектараў, якія аб'яднаны ў 9 груп па тэрытарыяльнаму прынцыпу: узначальваюць групы старшыні інспектары, дзейнасцю якіх кіруе старшы грамадскі інспектар па ахове прыроды раёна. Яго

абавязкі выконвае таксама Ф. Сушкевіч.

Як арганізуецца работа таварыства? Пазнаёмімся з яго дзейнасцю за мінулы год.

У студзені на пленуме райсавета былі прыняты спецыялістычныя абавязальствы таварыства: «Па-ленінску ахоўваць, рацыянальна выкарыстоўваць і ўзбагачаць прыроду роднага краю». Тэкст іх, тыражом 600 экзэмпляраў, размножаны тыпаграфічным спосабам у выглядзе маляўнічых плакатаў, быў разасланы ў пярвічныя арганізацыі. Асноўны змест абавязальстваў — пытанні вуснай і пісьмовай прапаганды пастаноў партыі і ўрада аб ахове, ашчадным выкарыстанні і ўзнаўленні прыродных багаццяў. Гэтай тэме былі прысвечаны лекцыі, даклады, гутаркі, выступленні па радыё і ў газеце.

Такім спосабам быў распаўсюджаны сярод насельніцтва і зварот Ваўкавыскага райсавета БТАП «Аб ахове карысных дзікіх звяроў і птушак».

У пачатку студзеня секцыі па ахове зямлі сумесна з рэдакцыяй раённай газеты арганізавалі рэйд па праверцы стану зямельных участкаў і масіваў, якія належаць прадпрыемствам, будаўнічым і іншым арганізацыям. Вынікі рэйду былі разгледжаны на пасяджэнні выканкома Ваўкавыскага райсавета дэпутатаў працоўных, на якім вынеслі рашэнне папярэдзіць кіраўнікоў прадпрыемстваў і арганізацый, якія парушаюць правілы пры здабычы нярудных выкапняў, і вярнуцца да гэтага пытання ў другой палавіне года.

У сакавіку, згодна з планам работы райсавета таварыства, быў праведзены семінар-нарада грамадскіх інспектараў, на якім былі абмеркаваны задачы інспектараў у сувязі з апошнімі пастаноўкамі партыі і ўрада аб ахове прыроды, а старшыні груп Е. Петухоў і Я. Кароль падзяліліся з таварышамі вопытам свайёй работы. Іх зварот да ўсіх членаў таварыства і працоўных раёна быў разасланы прамысловым арганізацыям, прадпрыемствам, школам, калгасам і саўгасам.

Прэзідыум райсавета таварыства аховы прыроды сумесна з прэзідыумам райсавета таварыства паляўнічых і рыбаловаў распрацавалі і ўнеслі на пасяджэнне выканкома Ваўкавыскага раённага і гарадскога Саветаў дэпутатаў працоўных праект рашэння аб правядзенні двухмесячнага аховы рыбы ў час веснавага нерасту і яе моладзі.

У сувязі з кліматычнымі ўмовамі гэты двухмесячнік у мінулым годзе быў праведзены раней, чым звычайна (з 1 красавіка да 1 чэрвеня).

З гэтай мэтай была створана камісія ў складзе 10 чалавек пад старшынствам начальніка РАУС М. Маскальчука. Што павінна была яна рабіць? Раслушмаваць насельніцтва рашэнне райвыканкома і гарсавета пра неабходнасць такога мерапрыемства.

Быў распрацаваны спецыяльны графік выезду рэйдавых брыгад на вадаёмы. У склад гэтых брыгад уваходзілі грамадскія інспектары і энтузіясты таварыства па ахове прыроды, рыбаловы-аматары. Транспарт для гэтых выездаў вылучалі па чарзе кіраўнікі мясцовых прадпрыемстваў і арганізацый згодна графіка.

За гэты час было затрымана і аштра-

фавана нямала браканьераў, якія ў час нерасту лавілі рыбу сеткамі і спінінгамі.

Фёдар Сцяпанавіч раскажаў мне пра такі выпадак. Рэйдавая брыгада на чале з намеснікам старшыні раённага таварыства палюнічых і рыбалоў, грамадскім інспектарам І. Статкевічам заўважыла браканьера са спінінгам, але ён паспеў уцячы на веласіпедзе. Як выявілася пазней, гэты браканьер быў вельмі цікаўны: схваўшы веласіпед і спінінг у лесе, ён вярнуўся на вадаём («Што я тут раблю? Шукаю карову. Можна бачылі?») Карову, ён, безумоўна, не знайшоў, затое прыродаахоўнікі знайшлі яго веласіпед і спінінг у лесе, па якія ён і да гэтага часу не прыходзіць.

А грамадскі інспектар Ч. Кухта застаў на рацэ Зельвянцы (у раёне п. Падаросна) чэную кампанію адважных браканьераў (5 чалавек), якія прыехалі на ўласным транспарце з гумавай надзіманай лодкай і сеткай. Браканьеры ўцяклі, аднак Ч. Кухта паспеў запісаць нумар аўтамашыны і з дапамогай аўтаінспекцыі ўдалося высветліць, што машына належыць тав. Скібціцкаму Сяргею Восіпавічу, дырэктару ваўкавыскага кінатэатра «Юнацтва». Гэты выезд «у прыроду» яму абышоўся ў 25 рублёў.

У раёне на базе педвучылішча ў 1972—1973 гадах арганізаваны народны ўніверсітэт аховы прыроды. Слухачы — студэнты II і III курсаў педвучылішча. Заняткі праводзяцца адзін раз у месяц. Лекцыі чытаюць выкладчыкі педвучылішча на грамадскіх пачатках.

Большая палавіна членаў таварыства — школьнікі. Урачыства, на піянерскіх лінейках, прымаюцца ў юнацкіх секцыях аховы прыроды вучні першых класаў. Ім уручаюцца членскія білеты і значкі аховы прыроды. У школах праводзяцца «Дні птушак», месячнікі саду і зялёных насаджэнняў, а таксама раённыя злёты юных сяброў прыроды.

Юныя аматары прыроды вырошчваюць у гадавальніках саджанцы дрэў. Для аховы зялёных насаджэнняў, кветак і догляду іх арганізавана 170 атрадаў «зялёнага патруля».

З 1963 года ў Дыханавіцкай васьмігадовай школе працуе школьнае лясніц-

тва (за ім замацавана 360 гектараў лесу), якое складаецца з 17 ляснікоў — іожнаму кварталу, двух тэхнікау-лесаводу, ляснічага, памочніка ляснічага, біёлага, палюніцтвазнаўцы і інспектара аховы лесу — усяго 23 юныя лесаводы. Структура і штат школьнага лясніцтва прыкладна такія як і ў лясніцтвах дзяржлесфонду. Юныя лесаводы ахоўваюць лес ад пажару і высечак, ачышчаюць ад захлаплення, збіраюць насенне акацыі, ліпы, шышкі сосен і елак, садзяць лясныя культуры, ствараюць гадавальнікі і даглядаюць саджанцы, азеляюць дарогі і вуліцы, развешваюць шпаноўні і сінічнікі, рассяляюць і агароджваюць мурашнікі і г. д. Пасля заканчэння школы многія выбіраюць сабе спецыяльнасць лесавода — паступаюць у лясны тэхнікум.

Штогод у школах раёна праводзяцца конкурсы па ахове прыроды, і Дыханавіцкая школа заўсёды ў ліку першых. Злёты юных сяброў прыроды ў мінулым годзе быў праведзены ў гэтай школе і прысвечаны дзесяцігоддзю Дыханавіцкага школьнага лясніцтва.

У лістападзе была праведзена нарада грамадскіх інспектараў, на якой абмяркоўваліся далейшыя задачы грамадскіх інспектараў па ахове прыроды на асенне-зімовы палюнічы сезон 1973/1974 года і вынікі іх звароту да ўсіх членаў таварыства і працоўных раёна, які быў прыняты на семінары-нарадзе грамадскіх інспектараў у сакавіку. Па ініцыятыве прэзідыума райсавета БТАП у чэрвені была праведзена сесія Ваўкавыскага раённага Савета дэпутатаў працоўных, на якой разглядалася пытанне аб стане аховы прыроднага асяроддзя і захаванні санітарна-гігіенічнага рэжыму на прадпрыемствах прамысловасці, сувязі, гандлю, транспарту ў горадзе і ў населеных пунктах раёна. А сесія гарадскога Савета дэпутатаў працоўных ад 22 жніўня на сваім пасяджэнні абмеркавала пытанне «Аб стане і мерах па палепшэнню аховы прыроднага асяроддзя горада». Такія сесіі былі праведзены і ў многіх сельскіх і пасялковых Саветах дэпутатаў працоўных, напрыклад, у Роскім пассавеце, Субоцкім сельсавеце і іншых.

Шмат увагі ў Ваўкавыскім раёне надаецца росту пярвічных арганізацый. Леп-

шыя пярвічныя арганізацыі раёна якраз і вызначаюцца сваёй масавасцю. Напрыклад, пярвічная арганізацыя медаб'яднання, якая налічвае больш як 750 членаў (старшыня Алена Сымонаўна Абызава), штогод прымае актыўны ўдзел у азеляненні бальнічнага гарадка. А колькі кветнікаў на тэрыторыі медыцынскіх устаноў раёна, якія на працягу многіх гадоў удзельнічаюць у раённых выстаўках кветак, займаючы першыя месцы.

Дарэчы, пра кветкі. Яны цвітуць у Ваўкавыску і зімой... у цяплицы раённага таварыства аховы прыроды.

— Пакуль ад іх адны страты. Але што зробіш, кветкі патрэбны і зімой, — гаворыць Фёдар Сцяпанавіч. — У нас ёсць і сад. Вырошчваем чарнаплодную рабіну, японскую айву, дэкаратывныя дрэвы... Потым — рэалізуем...

— Планы на 1974 год?

— Вялікія. Будзем змагацца з браканьерамі і нядбайнымі кіраўнікамі прамыслова-бытовых прадпрыемстваў і арганізацый, якія забруджваюць лясны, вадаёмы і марнуюць зямлю.

Я не мог устрымацца ад усмешкі, згадаўшы сатырычныя плакаты, на якіх былі паказаны ў намічным выглядзе тыя, хто наносіў прыродзе шкоду. Гэтыя плакаты вывешваліся на самых бачных месцах. Напрыклад, начальнік вагоннага дэпо тав. Герасімаў арганізаваў у Чарохаўскім тупіку прамыўку вагонаў з-пад хімікатаў, а ваду, «сплавіў» у Рось. І трапіў на планат!

Мясныя адходы нарыхтоўчай канторы райспажыўсаюза згрозілі чэрвеньскім днём у лесе, непадалёк ад ракі Рось, рабочыя, а на плакат трапіў дырэктар тав. Ахрамюк. І пайшло гэта ўсім на нарысць.

Не толькі штрафы і прыцягненні да крымінальнай адказнасці, часам патрэбны і венікі з пякучай крапівай.

Чым больш разнастайныя метады работы таварыства, тым большых поспехаў яно дасягне ў такой важнай дзяржаўнай справе як ахова прыроды.

Я. МІКЛАШЭУСКІ.

г. Ваўкавыск.

ЛОСЬ, ЛЯСНАЯ І СЕЛЬСКАЯ ГАСПАДАРКА

В. ГАЙДУК,
кандыдат біялагічных навук

У чацвёртым нумары бюлетэня за мінулы год быў надрукаваны артыкул «Ласі Беларусі» кандыдата біялагічных навук П. Казло. У ім аўтар занраў вельмі важную праблему рацыянальнай эксплуатацыі нашых палюнічых зяброў, у прыватнасці, ласёў. Своечасова ўзнята пытанне аб павелічэнні здабычы гэтага звера ў тых раёнах, дзе колькасць ласёў перавышае аптымальную.

Я хачу падзяліцца некаторымі сваімі назіраннямі за жыццём ласёў у сучасным Машчаніцкім і Бярэзінскім лясніцтвах Бярэзінскага раёна. Гэтыя лясніцтвы цікавыя тым, што ў іх лясны чаргуюцца з палямі. На палях у розныя гады высяваліся розныя сельскагаспадарчыя культуры, якімі карміліся зьяры. Агульная плошча, за якой вяліся назіранні, складала каля 10 квадратных кіламетраў. На гэтай тэрыторыі ў апошнія гады жыло 50—80 ласёў. 50 працэнтаў тэрыторыі займаюць лясны, астатнюю — сельскагаспадарчыя ўгоддзі (пашы, сельскакультурны і жылковыя пабудовы). Кармавыя зімовыя ўгоддзі ласёў (маладыя сасновыя пасадкі, парост дрэў і хмызнякі) у розныя гады складалі 440—500 гектараў.

У пачатку 60-х гадоў на гэтай плошчы жыло 8—10 ласёў. Колькасць іх паступова расла і зараз значна перавышае аптымальную, нягледзячы на тое, што

тут штогод адстрэльваюць па ліцэнзіях 2—4 ласі.

Уплыў ласёў на маладыя сасновыя пасадкі вывучаўся на 5 пляцоўках агульнай плошчай 32 гектары. На гэтых пляцоўках штогод лясамі пашкоджалася ў рознай ступені ад 15 да 42,5 працэнта пасадак. На адной з пляцовак (6 га) пасадак сасны выйшла, як нажучу палюніцтвазнаўцы, з-пад пысы звера, і можна зрабіць адпаведныя вывады аб уплыве ласёў на гэтую пляцоўку. На працягу 7 гадоў яна была адной з асноўных кармавых баз 8—12 ласёў, якія зімой залягалі тут ці побач, асабліва, калі было шмат снегу. Усяго лясамі было пашкоджана ў той ці іншай ступені 81,5 працэнта дрэў, з іх 18,9 працэнта высахлі, 16,5 сталі шматвяршыннымі, каля 20 працэнтаў сасны ў параўнанні з непашкоджанымі адстае ў росце. Акрамя таго, у выніку пашкоджанняў на чатырох участках размерам ад 8 да 20 квадратных метраў сасна поўнасцю загінула. Зараз на гэтай плошчы (6 га) пасадак сасны мае на большай частцы звыш-аптымальную гушчыню і ў бліжэйшыя гады тут будзе праводзіцца прарэджванне. Гэтыя назіранні паказваюць, што ласі пры высокай канцэнтрацыі могуць рабіць значную шкоду маладым пасадакам.

Ласі наносзяць значную шкоду і сельскай гаспадарцы, з'ядаючы розныя сельскагаспадарчыя культуры (жыта, авёс, грэчку, кармавы лубін і інш.). Асабліва вялікую шкоду зьяры робяць культурным раслінам на палях, якія разме-

шчаны сярод лясных масіваў. Так на палях саўгаса «Котава», якія размяшчаюцца ва ўрочышчах Каранец, Барсукі, Хітроўка, Мецішча і інш., аўтар неаднаразова бачыў статкі ласёў з 8—20 гадоў. На палях, засеяных аўсом, жытам і іншымі культурамі, ласі пасявца ў перыяд вегетацыі, уключаючы малочна-васковую стадыю. На працягу летняга перыяду, асабліва ў ліпені і першай палавіне жніўня, яны штодзень наведвалі палі кармавога лубіну ва ўрочышчах Мецішча, Каранец і інш. Можна было ўбачыць адначасова да 10 і больш зяброў. Культуры, якія часта наведваюцца лясамі, цяжка ці зусім немагчыма ўбіраць сельгасмашынамі. Так, у 1973 годзе ласі амаль цалкам знішчылі пасевы аўса на плошчы 15 гектараў, а кармавога лубіну на плошчы 60 га быў нанесены значны ўрон. Ласі сталі ў такіх угоддзях «нахлебнікамі» сельскай гаспадары. Відавочна, у такіх раёнах неабходна павялічыць ліцэнзійны адстрэл, каб давесці іх колькасць да аптымальнай у адпаведнасці з магчымасцямі натуральнай кармавой базы. Трэба адзначыць, што шмат у якіх угоддзях рэспублікі здабыча ласёў вядзецца неадпаведна з навукова абгрунтаванымі нормама адстрэлу па розных банітэтах угоддзяў. Здабываюць часцей ва ўгоддзях, якія больш даступныя для транспарту.

Такім чынам, звыш-аптымальная колькасць ласёў у такіх угоддзях вядзе да таго, што зьяры ўлетку робяць значную шкоду сельскай гаспадарцы, а зімой — лясной.

ЦІ ПАВІННЫ ПЛАКАЦЬ БЯРОЗЫ?

Нарыхтоўка бярозавага соку ў рэспубліцы з кожным годам набывае ўсё большы маштабы. У 1973 годзе планавалася нарыхтаваць 3.700 тон бярозавага соку, а нарыхтавалі ў два разы больш.

Спецыялісты-лесаводы лічаць, што, калі нарыхтоўку бярозавага соку праводзіць на строга навуковай аснове, то гэта не прычыніць вялікай шкоды бярозавым лясам. Як гэта робіцца? На вышыні 35—50 сантыметраў ад зямлі крышку зачысціць кару і сьвядзёлкам прасвідраваць адтуліну глыбінёй паўтара сантыметра. А калі скончыцца сезон падсочкі, гэта адтуліна забіваецца драўляным коркам або замазваецца садовай замазкай.

Для гэтай мэты выкарыстоўваюцца бярозавыя насаджэнні, якія праз пяць-дзесяць гадоў будуць высакацца.

Для турыстаў можна рэкамендаваць наступны спосаб. У невялікі надрэз на кары ўстаўляюць саломінку і па ёй сцякаюць празрыстыя кропелькі. Праз 10—12 хвілін кубак поўны. Але перш чым выпіць гэты сок, трэба замазаць ранку глінай або смалой ад елкі ці сасны.

Так рэкамендуецца рабіць, але, на жаль, правіла гэта выконваецца не заўсёды.

Часта даводзіцца назіраць, як нарыхтоўшчыкі бярозавага соку робяць адтуліны не сьвядзёлкам, а сякерай. Восьмуць трохі соку і ідуць далей. А бярозы доўга яшчэ плачуць пасля гэтага, доўга не загойваюцца раны, назаўсёды застаюцца цёмныя шрамы на белых ствалах дрэў. І ў аголеныя тканіны дрэва трапляюць мікробы, пад кару залазяць насякомыя — златкі, вусачы — і грызуюць драўніну. І ў драўніне з'яўляюцца грыбкі, ад якіх можа загінуць не адно дрэва і не адзін лес. Такія выпадкі мелі месца ў Магілёўскім, Бялыніцкім і іншых лясніцтвах. І ўсё гэта робіцца з-за бярозавага соку, які нібыта мае незвычайныя лекавыя якасці. Для дрэў — гэта сапраўды эліксір, што вяртае іх да жыцця пасля зімовага сну. Бярозавы сок патрэбен дрэву. Гэта звычайная вада, ледзь-ледзь падсалоджаная — у бярозавым соку ўсяго адзін працэнт цукру і на смак яго адчуць амаль немагчыма. Дык нашто ж адбіраць у дрэва гэты сок, робячы яму вялікую, нічым не апраўданую шкоду?

Бярозе, асабліва вясной, патрэбна шмат соку, і калі яго не хапае, дрэва пачынае сохнуць (хварэць). Сок дае дрэву жыццёвую сілу: ён «бродзіць» па тканках камля і кары, прасочваючыся ў кожную галінку, у кожную пупышку. У шматлікіх сасудах усярэдзіне камля і ўдзень, і ўначы ідзе напружаная, нябачная праца, якая падрыхтоўвае дрэва да новага жыцця. Вось заалелі галінкі пшчотным вясновым загарам, паружавела ажурная крона, з'явіліся лілаватыя каташкі, якія ўчора не выказвалі ніякіх адзнак жыцця. Шчыльныя смалістыя чахольчыкі, якія ахоўваюць каташкі ад зімовага холаду, не вытрымліваюць напору жыватворнай вільгаці і лопаюцца — і вось з'яўляюцца ізумрудныя клейкія лісточкі, і ў адзін з цёплых сонечных дзён бяроза нечакана зазеленее, зацягнецца лёгкай зеленаватай дымкай. Хто не любавалася гэтай мяккай, амаль няўлоўнай зеленай? І гэтай прыгажосцю бяроза абавязана соку, гэта значыць, проста вадзе, ачышчанай ад шкодных прыmesяў.

Ну а што адбываецца з параненай бярозай? Каля двух тыдняў нястрымна льецца, расцякаючыся ва ўсе бакі і прападаючы дарэмна, жыццядзейны сок. Каля ран на ствале сок закіпае, пухірыцца ружавата-чырвонай пенай. У выніку многія пупышкі не атрымоўваюць сваю долю жыватворнай вільгаці і гінуць галоднай смерцю, не выпускаючы лісця і не выпускаючы кветкавых каташкаў. Засыхаюць сучкі і галінкі. А чым больш у бярозы лісця, тым яна здаравейшая. Да такой аслабелай бярозы прыходзіць і другая бяда: у аголеную сякерай моцную тканку кары праз рану ў ствале прабіваецца гніль і споры шкодных грыбкоў, якія пачынаюць тачыць, трухлявіць драўніну, дабіраючыся да самага стрыжня. На аслабелае дрэва навальваюцца шматлікія насякомыя — шкоднікі лесу. І выратаваць такое дрэва ўжо нельга.

Паблізу Магілёва, Віцебска, Мінска і ў іншых месцах нашай рэспублікі часта сустраць у лесе бярозы з абдранай карой, з ранамі на ствалах, якія не загойваюцца. Гэта справа рук аматараў бярозавага соку. Усё роўна як у той прымаўцы: «Березовицы на грош, а лесу на рубль изведут». Дзе ж выйце!

А выйце простае — пакінем бярозу ў спакоі! Яна і так вельмі шчодрая, і мы многім абавязаны ёй.

У некаторых краінах бярозу ахоўваюць толькі з-за чагі. Гэта чорны, круглявай формы грыб, на выгляд абуглены. Лекавыя якасці чагі здаўна выкарыстоўваюцца народнай медыцынай. У кнізе «Лекавыя расліны», якая выйшла ў выдавецтве «Навука і жыццё» ў 1965 годзе, на старонцы 314 пералічваюцца лекавыя якасці чагі. У прыватнасці, там сказана, што ўжыванне прэпарата чагі прыкметна паляпшае самаадчуванне хворых на гастрит, печань і селязёнку. Чага вядомая ў народзе таксама і як сродак, які ўжываецца супраць стомленасці і злаякасных пухлін. А колькі ў бярозавых гаях баравікоў і ягад (суніц) Павебра бярозавых гаёў лічыцца лепшым сродкам ад астмы і сардэчна-сасудзістых захворванняў.

А лекавыя якасці кары і лісця! Лісце бярозы багата сапанінам і вітамінамі, пупышкі — эфірнымі масламі, смоламі, вітамінам С, вінаградным цукрам. У бярозе ўтрымліваецца бетуларэцінавая кіслата, экстрактныя і дубільныя рэчывы. Лісце бярозы — і ў вялікай колькасці — вылучае лятучыя рэчывы (фітанцыды), якія стэрылізуюць паветра. У лесе, дзе пераважае бяроза бародаўчатая, у адным кубічным метры паветра знаходзіцца не больш як 450 мікробаў (у аператыўнай дапускаюць 500).

А лекавыя «гнёзды» бярозы — амела? Яе шарападобныя кусты даволі часта можна ўбачыць на таполях, бярозах і нават на плодовых дрэвах. Амела сустракаецца на Палессі, асабліва шмат яе ў Белавежскай пушчы.

Амела — гэта шарападобнае кустоўе, галіны — з невялікім тоўстым лісцем (па форме яны нагадваюць вільі). Амела цвіце ранняй вясной, калі яшчэ не распусціліся дрэвы. Да пачатку лета паспяваюць сакавітыя белыя ягады, якія вельмі любяць птушкі. Ягады багатыя клевам. Калі, паласавушыся ягадамі, птушкі ачышчаюць аб кару дрэва свае дзюбы, то на ёй застаецца насенне амелы. Яно прараствае, прабівае кару і дае адгалінаванні — парасткі-прысоскі.

Амела — своеасаблівы паразіт. Яна спажывае сокі дрэва, на якім селіцца. Праўда, частку пажыўных сокаў яна выпрацоўвае ў сваім тоўстым лісці і сама. Галоўнае тое, што гэтая расліна мае лекавыя якасці. Для лячэння гепертаніі медыкі часам ужываюць густы адвар (экстракт) амелы. Прэпарат акафіт, у састаў якога ўваходзіць настойка са свежага лісця амелы, выкарыстоўваецца для лячэння радыкулітаў і іншых захворванняў. Шырока ўжываецца амела ў народнай медыцыне. Водны адвар амелы п'юць пры павышаным ціску крыві і болю галавы.

Бяроза — адно з самых паэтычных дрэў Паўночнага паўшар'я: без яе няма рускага ландшафту.

Бяроза шырока распаўсюджана на тэрыторыі СССР і расце ўсюды: ад Прыбалтыкі да Чукоткі — у тундры, у стэпах Казахстана, на высакахор'ях Каўказа і Цянь-Шаня і на берагавых скалах Курыльскіх астравоў.

І ці не таму так нядаўна адносімся мы да бярозы? Ці так ужо нам неабходны бярозавы сок і ці ёсць неабходнасць цэлыя гаі высакацца на дрэвы? А колькі бяроз (і не толькі бяроз) гіне ад няправільнага ўжывання ядахімікатаў, ад звычайнай нядабайнасці і безадказнасці кіраўнікоў некаторых калгасаў! Такім чынам загінулі бярозы абшару дарогі Стальбоўшчына, якая праходзіць па тэрыторыі калгаса «Зарэчча» Уздзенскага раёна. А гэта была адна з прыгажэйшых дарог Уздзеншчыны! Бярозы абшару яе былі пасаджаны яшчэ да вайны, і заўсёды было прыемна ісці або ехаць па ёй — па гэтай незвычайнай бярозавай алеі. Такі ж лёс напатакаў і бярозавыя насаджэнні абшару шашы Магілёва — Узда, на тэрыторыі калгасаў «Новае жыццё», «Усход». Адным махам перакрэсліваецца шматгадовая праца дарожнікаў, якія садзілі і даглядалі гэтыя дрэвы.

Як бачым, бяроза гіне па розных прычынах, і ў кожным выпадку ў яе гібелі вінаваты людзі. І нам здаецца, заклік «Больш здбывайце бярозавага соку!» трэба замяніць на заклік «Беражыце бярозу!»

В. ЕУЦІХЕВІЧ,
кандыдат геаграфічных навук.

СТРУКТУРА ЦЕЦЕРУКОВАГА ТАКАВІШЧА

Сярэдзіна красавіка. Снег ужо амаль растаў, і вясновыя ручаі, весела перагаворваючыся, поцяць адталую зямлю. У блакітным небе ўсё часцей і часцей з'яўляюцца трохвугольнікі гусей, якія спяшаюцца на поўнач, у родныя мясціны. На лясных палянах, сярод непразных махавых балот затакавалі чырванабровыя прыгажуні-цецерукі. Пеўні штогод збіраюцца на адных і тых жа ўлюбёных пляцоўках. Такаванне цецерукоў — адна з самых цудоўных з'яў прыроды. У час такавання адрозніваюць некалькі

асноўных поз цецерукоў — спакойная поза, поза мармытання, поза цецерука, які чуфыкае, агрэсіўная поза, бойка і інш. Кожная з гэтых поз мае вызначаную камунікацыйную каштоўнасць. Такаванне цецерукоў складаецца з некалькіх фаз. Першая — пачатак такавання. Для Палесся яна выпадае на другую палавіну сакавіка. Другая — разгар такавання, найбольш актыўная частка выяўлення паводзін на такавішчы. На такавішчы з'яўляюцца цяцёркі. Другая стадыя прыпадае на 13—20 красавіка. Згасанне такавання (канец красавіка) адносіцца да трэцяй стадыі. Адзначаецца зніжэнне агульнай актыўнасці пеўняў, адсутнасць цяцёрак, якія садзяцца на яйкі і амаль не наведваюць такавішча.

Намi вывучаліся паводзіны цецерукоў на такавішчах Мінскага і Столінскага раёнаў. У Лашанскай паляўнічай гаспадарцы (Мінскі раён) разгар такавішчаў назіраецца з 25 сакавіка да 20 красавіка. Згасанне — з 25 красавіка да 10 мая. Тут перыяд такавання расцягнуты. Такаванне пачынаецца раней і заканчваецца пазней, чым у Столінскім раёне. Вылет цяцёрак на такавішча здараецца і ў маі. Назіраецца вызначаная адаптацыя паводзін цецерукоў да фактараў асушальнай меліярацыі.

Першым на такавішча (каля 5—5.30) прылятае такавік — «старшыня» цецеруковай нарады, якая пачынаецца пасля яго з'яўлення праз некалькі хвілін. Чуфыкнуўшы 1—2 разы ён змаўкае і прыслухоўваецца. І адразу ж з усіх бакоў балота яму адказваюць цецерукі, якія бягуць і падлятаюць да такавішча, адзначаючы сваё прыбыццё гучным чуфыканнем.

У цэнтры такавішча — «старшыня». Побач з ім размяшчаюцца найбольш дужыя старыя самцы (трохгодкі і старэйшыя), якія маюць свае індывідуальныя

ўчасткі (пляцоўкі). Парушэнне межаў іх пляцовак кім-небудзь з суседзяў вядзе да бойкі, і гаспадар выганяе прышэльца. Калі забраць некалькі такіх птушак, то іх часткі нікім не займаюцца. Гэта — дарослыя самцы, найбольш устойлівыя да неспрыяльных умоў. Яны — «захавальнікі» генафонду папуляцыі, і ваганні іх колькасці менш ваганняў усёй папуляцыі. За імі па радыусу размяшчаюцца цецерукі «другога рангу», якія таксама маюць участкі, але межы гэтых участкаў не такія пастаянныя. У гэтай зоне высявятляюць свае «тэрытарыяльныя адносіны» і «вагавыя катэгорыі» самцы-двухгодкі. Сярод іх сустракаюцца «вандроўныя» асобіны, якія пералетаюць з такавішча на такавішча. Значэнне «кансерватыўных» і «вандроўных» асобін такавішча пакуль што не расшыфравана. Маладыя самцы, самцы «трэцяга рангу», не маюць сваіх участкаў і размяшчаюцца на перыферыі такавішча. Яны не прымаюць удзелу ў такаванні і размнажэнні, а толькі зрэдку слаба чуфыкаюць. Гісталагічныя даследаванні цецеруковых семёнікоў, якія мы правялі, паказалі, што функцыянальна ўсе самцы раўназначныя. Аднак назіранні фінскіх даследчыкаў Піркола і Каівіста (1965) сведчаць аб тым, што самкі ў 99% са ста спарваюцца толькі з самцамі першага рангу. Гэта лішні раз сведчыць аб тым, што існуе «псіхалагічная кастрацыя» маладых асобін, што будуюцца на жорсткай іерархічнай структуры папуляцыі, якая пастаянна падтрымліваецца натуральным адборам.

Нідэрландскі даследчык Круіт і іншыя (1973) эксперыментальна паказалі, што 25% самак наведваюць адно такавішча, 50 — два, 25% — больш двух такавішчаў, прычым самкі пераважна наведваюць цэнтр такавішча, куды іх вабіць большая канцэнтрацыя самцоў.

Аднак для папуляцыі цецерукоў ва ўмовах меліярацыі гэта не з'яўляецца правілам, а хутчэй выключэннем з выпадку парушэння яе натуральнай структуры.

Найбольш буйныя такавішчы размяшчаюцца на тарфяных палях (25—30 птушак), прычым самкі не вылятаюць у цэнтр такавішча. Яны трымаюцца на ўскраінах такавішча і, як самцы «трэцяга рангу», выконваюць функцыю «ахоўнікаў», першымі заўважаючы небяспеку. Часта мы назіралі самак, якія трымаліся каля старых самцоў, што такавалі адзінкава, па два-тры на адным такавішчы. У Беларускім Палессі (Сталінскі лясгас) самкі ўтвараюць самастойныя такавішчы «гарэмы», на якіх збіраецца да 10—15 асобін. Гэтыя такавішчы маюць аналагічную іерархічную структуру: самкі першага, другога і трэцяга рангаў. Самкі прымаюць позы, падобныя на позы самцоў. Яны распускаюць хвост, апускаюць крылы, характэрна квокаць. Такуюць самкі толькі «высокіх рангаў». Маладыя самкі не такуюць. Вызначыць самак высокіх рангаў можна па больш ярка афарбаваных бровах. На неасушаных тэрыторыях такавішчы размяшчаюцца на верхавых сфагнавых балотах, пясчаных градах сярод балот, высечак. Пасля асушальнай меліярацыі біятопы вельмі змяняюцца і цецерукі такуюць у незвычайных умовах: на пасевах сельскагаспадарчых культур, тарфяных палях, у зоне меліярацыі (валы, меліярацыйныя канавы і інш.).

На асушаных тэрыторыях (Лашанская паляўнічая гаспадарка) на працягу трох гадоў намі адзначаны вячэрнія такавішчы цецерукоў. Вячэрнія такавішчы менш працяглыя: яны пачынаюцца ў 18 і заканчваюцца ў 19 гадзін. Колькасць і актыўнасць птушак меншая, чым раніцай. Кожная папуляцыя (такавішча) мае

вызначаную структуру. Аналіз узроставай структуры такавішча мае прынцыповае значэнне для вызначэння аптымальнага стану папуляцыі.

Асобнае месца займаюць адносіны птушак у папуляцыі (іерархічная структура), ад якой шмат у чым залежыць яе лёс.

Эталагічнаму аспекту вывучэння птушак за апошні час пачалі надаваць больш увагі дзякуючы працам К. Лорэнца (1937), Н. Цінбергана (1959), Сорпа (1959) і інш. Шматгадовыя назіранні на цецеруковых такавішчах з выкарыстаннем кіназдымак і гуказапісу далі магчымасць І. Х'ерту (1966) у Паўднёвай Швецыі прасачыць асноўныя элементы паводзін звычайнага цецерука. Фінскія даследчыкі Піркола, Каівіста (1964, 1970) на аснове сваіх назіранняў за паводзінамі курыных на такавішчы (цецярук, глушэц) адзначылі токавы полімарфізм гэтых відаў і эталагічную дыферэнцыяцыю птушак на такавішчы, звязаную з узроставымі асаблівасцямі, якая вызначае эталагічную структуру кожнага такавішча. Эталагічная структура такавішчаў мае непасрэднае дачыненне да шчыльнасці папуляцыі і фізіялагічнага стану асобін. Яно ў сваю чаргу ўплывае на рэпрадукцыйны цыкл, перадачу генетычнай інфармацыі.

Эксперыментальнымі метадамі было паказана, што пры павышэнні шчыльнасці папуляцыі, дыферэнцыроўка яе на дамінантаў і субдамінантаў узмацняецца. У выніку ўзнікае сітуацыя, калі толькі дамінанты забяспечваюцца рэсурсамі для працягу жыцця і размнажэння, а субдамінанты ператвараюцца ў «лішчавых» асобін (Шварц, 1967). Было таксама вызначана, што становішча на ўнутрыпапуляцыйна іерархічнай лясвіцы аказвае на жывёл не толькі экалагічнае, але і фізіялагічнае дзеянне (Шварц,

1972). Як паказалі нашы даследаванні, раздзяленне самцоў на «рангі» мае фізіялагічную аснову. Самцы больш «высокіх рангаў» адрозніваюцца ад самцоў «ніжэйшых рангаў» павышанымі індэксамі ганад, нырака, печані і агульнай вагой. Акрамя агульнабіялагічнага значэння, вывучэнне эталогіі цецерукоў на групавых такавішчах адпавядае патрэбам паляўнічай гаспадаркі — устанавленне тэрмінаў вясновага палявання, колькасная і якасная канфіскацыя такавікоў з папуляцыі, каб не падарваць яе ўзнаўленчых рэсурсаў. Акадэмік С. С. Шварц (1969) падкрэслівае мэтазгоднасць выкарыстання ўзроставай структуры папуляцыі пры нарміроўцы промыслу, устанавленні тэрмінаў палявання і г. д. Перавага ў папуляцыі маладых жывёл на фоне агульнага зніжэння колькасці — сігнал на неабходнасць рэзка скараціць ці зусім спыніць промысел. Колькаснае дамінаванне старэйшых узроставай груп у аналагічнай сітуацыі патрабуе спынення промыслу на асобных участках з мэтай стварэння экалагічнага вакууму, які спрыяе рэарганізацыі папуляцыі і яе агульнаму «амаладжэнню». Стабілізацыя колькасці папуляцыі з перавагай старэйшых узроставай груп — сігнал да інтэнсіфікацыі промыслу. Стабільная колькасць папуляцыі з перавагай маладых узроставай груп сведчыць аб аптымальным рэжыме промыслу. Наростанне колькасці жывёл, якое не суправаджаецца істотным «амаладжэннем» папуляцыі, патрабуе ўзмацнення промыслу.

Гэтыя прыклады з'яўляюцца адпраўным пунктам для правільнага вядзення паляўнічай гаспадаркі ў рэспубліцы, якая павінна базіравацца на навуковай аснове. У гэтым — аснова поспеху.

В. ВАДКОУСКІ,
кандыдат біялагічных навук.
Фота аўтара.

К Р Ы В Ы М І С Ц Е Ж К А М І

«Я З МІЛІЦЫІ»

Убачылі парушальнікі Лебедзева ці не — невядома. Ды яны і не баяліся яго, маўляў, што ён, адзін, зробіць? Барыс Уладзіміравіч зразумеў гэта і, каб не напалохаць браканьераў, хутчэй вярнуўся ў лодку, ды паціху, узбоч берага, у Масты — да намесніка старшыні таварыства паляўнічых і рыбалоў Івана Бароўскага.

— Хутчэй, Іван Францавіч. Ля Сухадольскіх хутароў браканьеры аб'явіліся...

Неўзабаве Іван Бароўскі, Барыс Лебедзеў, Міхась Пляцвіч і Іван Біліда, заўзятыя аматары прыроды, імчаліся на маторцы па Шчары. Ля знаёммай затоці Лебедзеў зменшыў хуткасць, і лодка павольна паплыла ля самага берага.

Выйшлі на бераг і пусцілі сабаку. Ён павёў углыб лесу і праз некалькі мінут узбуджана забрахаў.

Неўзабаве ўбачылі і парушальнікаў. Сярод іх Лебедзеў нечакана для сябе пазнаў лесніка Шчучынскага лягаса — Саўчука. Браканьеры кінуліся хто куды. Хутка паляўнічыя ўбачылі тушу вялікага дзіка, знайшлі вёдры, паляўнічую лямпу і, нават, вопратку браканьераў.

— Нікуды яны не дзенуцца, — упэўнена сказаў Лебедзеў, — аднаго з іх мы ведаем, а астатніх міліцыя знойдзе. Вунь колькі рэчавых доказаў...

Склалі пратакол. Пазбіралі рэчы. Ледзьве дацягнулі да лодкі дзіка. Усё гэта павезлі ў мастоўскую міліцыю. Там разбяраліся...

І «разабраліся». Толькі праз тры дні выклікалі на допыт у якасці сведкі Барыса Лебедзева. Яшчэ праз тыдзень — астатніх.

А Бароўскага зусім не палічылі патрэбным выклікаць.

Як праходзіла следства — невядома. Нарэшце, у лягас прыйшла папера з Мастоўскага РАУС № 2199, у якой паведамлялася, што «ва ўзбуджэнні крымінальнай справы адмоўлена за адсутнасцю складу злачынства з боку лесніка Саўчука Пятра Міхайлавіча».

У выніку не толькі засталася непакаранай група браканьераў, але апраўданы і «адзіны» ўдзельнік, злоўлены на месцы злачынства. Нават туша дзіка замярцзелася, пакуль яе «агладалі». Прыйшлося выкінуць.

А што браканьеры? Ім не холадна і не гарача. Пасміхаюцца сабе. Асабліва

з Лебедзева. Адчуўшы безадказнасць, яны «звялі» матор з лодкі Лебедзева.

Вось так вядзецца барацьба з браканьерствам работнікамі міліцыі Мастоўскага раёна. Мы не думаем, што яны патураюць браканьерам свядома. Тут, напэўна, звычайная нядбайнасць і безадказнасць. Хаця... У канцы чэрвеня мінула года, калі нават самыя заўзятыя браканьеры не адважваліся паляваць на качак, работнік Мастоўскага РАУС Канстанцін Салалайка распачаў у паляўнічых угоддзях такую стралю, што нават лясная ахова Шчучынскага лягаса, не вельмі чуйная да браканьерскіх стрэлаў, і тая прагнулася. Салалайка быў затрыманы: на посяе вісела забітая качка.

— Я з міліцыі, — строга папярэдзіў Салалайка.

Доўга працягваліся спрэчкі па гэтай справе. Нарэшце, у лягас прыйшоў допіс ад начальніка Мастоўскага РАУС т. Маісеева: «Салалайку К. В. аб'яўлена вымова, а штраф 5 руб. пералічаны лягасу».

ДАПАЛЯВАУСЯ...

Канстанцін Дабрыян, жыхар вёскі Пяскі Мастоўскага раёна, вынайшаў вельмі эфектыўны спосаб выкарыстання сваёй машыны «ГАЗ-69»: адправіўся паляваць з-пад фар. Спосаб, забаронены законам.

Першы раз Дабрыяну пашанцавала, другі — таксама. Далей — болей. Цяпер ужо машына насілася па калгасных палатках амаль кожную ноч.

Відаць, не думаў Дабрыян, што вогненныя вочы «газіка» прыцягнуць увагу лясной аховы.

Цемра... Ляснік Галавач, разам з паляўніцтвазнаўцам Шчучынскага лягаса Кандрацьевым і іншымі работнікамі выехалі на аперацыю.

Чакаць доўга не давялося. Ля вёскі Асаўляны заўважылі машыну з запаленымі фарамі. У ёй знайшлі дзве стрэльбы і забітага зайца. Вырас, як з-пад зямлі і ўладальнік машыны Канстанцін Дабрыян.

— Я тут адзін, — пачаў ён апраўдвацца. — Ехаў з Мастоў, ды завярнуў на жыта. Выпадкова трапіў на зайца.

— Нічога сабе завярнуў, — усміхнуўся ляснік. — Кожную ноч па калгасным полі коўзаецца.

Доўга размаўляць леснікі не сталі.

Канфіскавалі ружжы, забралі зайца і аформілі неабходныя дакументы.

ВОСЬ ДЫК АДЗЯКАВАУ

Пешае паляванне надакучыла і аднавяскоўцу Дабрыяна — Сцяпану Буйдаку. Сваёй машыны ў яго не было. Здарылася яму неяк наведаць мастоўскую паліклініку. Спадабаўся яму доктар Тадэвуш Цідзік. Ну, як не адзязкаваць прыёмнаму чалавеку. Буйдак угаварыў доктара выехаць на паляванне.

Вечарам на «Масквічу» райсанстанцыі Буйдак разам з галоўным санурачом Мікалаем Берасневічам і ўрачом Тадэвушам Цідзікам адправіліся шукаць «паляўнічае шчасце».

Апоўначы іх затрымалі леснікі. Адзін з браканьераў кінуўся бегчы, але напалоханы асляпляльным бляскам ракеты, тут жа вярнуўся назад. Гэта быў Сцяпан Буйдак. У машыне знайшлі дубальтоўкі, дробнакаліберную вінтоўку і чатыры забітыя зайцы.

— Мы першы раз, — апраўдваліся ўрачы.

Буйдак маўчаў. Бо ён не першы раз пападаўся. Стаяў, відаць, і думаў, як ён адзязкаваў дактарам.

А самі дактары? Дзе іх сумленне?

НІВОДНАГА ВЫПАДКУ БЕСПАКАРАНАСЦІ

Усякае браканьерства, асабліва матарызаванае, а яго ўсё больш распаўсюджваецца ў Мастоўскім раёне, у многім — вынік беспакаранасці парушальнікаў і адсутнасці прынцыповасці з боку РАУС.

У чым жа прычына? Халатнасць і абывавацтва да службовых абавязкаў, ці несвядомасць у неабходнасці рашучай барацьбы з браканьерствам? Нам цяжка адказаць на гэта пытанне. Але мы можам адно заўважыць: рост браканьерства ў Мастоўскім раёне працягваецца. Нельга сказаць, што тут нічога не робіцца. Лясная ахова і кіраўніцтва таварыства паляўнічых і рыбалоў робяць многае. І калі б іх намаганні дапаўняліся падтрымкай і дапамогай міліцыі, то барацьба з браканьерствам была б больш эфектыўнай. Не пакараюць аднаго — другі стане на крывую сцежку. А гэтага не павінна быць.

У. ЖУКАЎ,

член прэзідыума Шчучынскага райсавета БТНР.

«Ч У Ж Ы Л Е С»

У гушчары чуўся звон сякеры... Дрывасек не меў ні пісьмовага, ні вуснага дазволу. Яму спатрэбілася жэрдна для агароджы. Ён нават здзівіўся, калі ў яго папрасілі паказаць дакументы. «Што вы! Хто ж тут не сячэ?» Парушальнік аказаўся дачнікам.

...Пажылы мужчына з сынам цягнуць у лес насілікі са смеццем. Паляну перасякаюць дзве пары. У кожнага — сінеружовыя галінкі елак. Гэта ж так прыгожа ў вазе на тэлевізары... Так і спацыруюць цэлы дзень — туды і назад. Лес маўчыць, церпіць.

Іх шмат, аматараў сававодства і агародніцтва. Усе яны на сваіх участках беражлівыя і дбайныя, а што пад бокам — не іх справа, «чужое» гэта. Разварнуць мурашнік, ссецьчы барозку, накідаць смецця — што раз плюнуць.

Раней ля Віцебска, у раёне Уланавічаў, ласі сустракаліся. Збіраеш грыбы і прыгажуну-зверу ўбачыш. Цецерукі былі. Але воль прыйшоў у лес «сябар прыроды» — і ў мінулым годзе знойдзены дзве ласіныя шкуры. Паляцеў ад бяды да-

лей і цецярун. Перастала гняздзіцца крыжанка. Тут бы меры прыняць! На жаль, стрэлы, што раздаюцца ва ўланавіцкіх і тыраспальскіх угоддзях, не чуюць ні інспектары па ахове прыроды, ні леснікі, якія жывуць побач. Таму браканьеры і адчуваюць сябе прывольна.

Шмат дзе бачыш планаты, што заклікаюць берагчы лес і яго насельнікаў. Тут жа, ля Тыраспалля, Уланавічаў і Лучэсы, дзе штодзень праходзяць тысячы людзей, — пуста. А напамінаць людзям неабходна.

Нам застаецца толькі назваць прадпрыемствы і арганізацыі, якія арандуецца участкі. Дрэваапрацоўчы камбінат, упраўленне Аэрафлоту, трэст стальных і рэстаранаў. У гэтых сававодствах ёсць праўленні. Але іх голасу не чуваць, што трэба берагчы прыродныя багаці.

Д. САГАЙДАК,

старшыня калектыву таварыства аховы прыроды Віцебскага аблаўтатреста.

ХОЧАШ УПАЛЯВАЦЬ ДЗІЧЫНУ — ВЫГАДУЙ ЯЕ

Лагойшчына спрадвеку славіцца сваімі лясамі. Яны займаюць амаль палавіну тэрыторыі раёна. Светлыя бярозавыя гаі мяжуюцца з меднаствольнымі барамі, панурымі ельнікамі, шумлівымі дубровамі. З самай вясны і да позняй восені шчодро аддаюць яны людзям свае незлічоныя дары. Суніцы, чарніцы, маліна, журавіны, брусніцы і іншыя ягады спеюць на іх паллях. А колькі грыбоў расце тут!

Аднак і тады, калі скончыцца сезон збору ягад, грыбоў, арэхаў, лагойскія лясны прыцягваюць да сябе людзей. На іх дарогах і сцяжынках восенню і зімой абавязкова сустранеш паляўнічых. І, як кажуць, не з пустымі рукамі, а з трафейамі.

І нічога дзіўнага тут няма. Не толькі зайцы, лісіцы, янотападобныя сабакі, еўрапейскія норкі, куніцы, вавёркі водзяцца ў лагойскіх лясках у вялікай колькасці. З кожным годам павялічваецца тут колькасць дзікоў, ласёў, казуль і іншых звяроў.

Павелічэнню лясной фауны садзейнічае тое, што ў апошнія гады наведзен парадак у вядзенні паляўнічай гаспадаркі. Угоддзі замацаваны за пярвічнымі калектывамі таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў, больш арганізавана вядзецца барацьба з браканьерамі, у шырокіх маштабах праводзіцца біятэхнічныя мерапрыемствы. Аб гэтым хочацца сказаць больш падрабязна.

Нельга сказаць, што раней паляўнічыя раёны не займаліся нарыхтоўкай кармоў і падкормкай дзічыны ў перыяд моцных маразоў і глыбокіх снягоў. Работа ў гэтым кірунку вялася, аднак насіла яна, можна сказаць, стыхійны характар.

Пярвічны калектыў г. п. Лагойска налічвае ў сваіх шэрагах каля 80 членаў таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў. Садзілі яны і бульбу, нарыхтоўвалі і венікі, і сена, аднак яшчэ два гады назад не мелі ні пастаяннага ўчастка зямлі, ні памяшкання для захоўвання кармоў. Становішча змянілася, калі па ініцыятыве паляўніцтвазнаўцы райсавета таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў А. Г. Шахава за тры кіламетры ад райцэнтра, на паласе высокавольнай электралініі быў распрацаван участак плошчай 1,2 гектара для пасадкі бульбы. Тады ж поблізу вёскі Ніўкі быў пабудаван пограб для захоўвання клубняў і іншых кармоў. Усе работы выканалі на грамадскіх пачатках самі паляў-

нічыя. Асабліва актыўны ўдзел у іх прынялі паляўнічыя Г. Апалінскі, М. Гарохавіч, І. Вашкевіч, І. Кашыцкі, Л. Іваноўскі, А. Сяргееў, Э. Ціхановіч, М. Ліс, Б. Маслоўскі.

Паляўнічыя добра апрацавалі глебу, своечасова правялі пасадку бульбы, старанна даглядалі пасевы. І вось другі год пярвічны калектыў таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў Лагойска нарыхтоўвае толькі бульбы не менш як 8 тон. За выключэннем насеннага матэрыялу ўсе клубні ідуць на зімовы перыяд. Для дзікоў ва ўрочышчах Сасноўшчына і Кадышы абсталююцца падкормачныя пляцоўкі. У перыяд бяскрыўнасці, калі зямля скавана марозам, вопытныя следопыты М. Ліс і Б. Маслоўскі выкладваюць бульбу. Дзікі ахвотна наведваюць свае «сталоўкі».

Нарыхтоўкай кармоў і падкормкай дзічыны актыўна займаюцца і іншыя пярвічныя калектывы таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў раёна. Гэтак садзейнічае і тое, што вось ужо на працягу некалькіх гадоў райсавет БТНР праводзіць сярод пярвічных калектываў конкурс на лепшую пастаноўку біятэхнічнай работы пад дэвізам «Хочаш упаляваць дзічыну — выгадуй яе». Летась сярод пераможцаў конкурсу былі калектывы паляўнічых г. п. Плешчаніцы, торфапрадпрыемства «Чысцік», Каменскага сельсавета. Усяго ў раёне для падкормкі дзічыны летась было нарыхтавана 70 тон бульбы, 30 тон сена, 1500 кілаграмаў жалудоў, шмат венікаў.

Шырокае правядзенне біятэхнічных мерапрыемстваў садзейнічае павелічэнню колькасці дзікіх звяроў. І не выпадкова паляўнічымі раёна план задчы пушніны быў выканан на 108 працэнтаў. Па прамысловых ліцэнзіях было адстралена 34 ласі і 45 дзікоў. Большая частка атрыманага мяса пайшла на экспарт. У якасці заахвочвання лепшым калектывам паляўнічых былі выдадзены спартыўныя ліцэнзіі на адстрэл дзікоў.

У заключэнне хочацца сказаць, што ў вядзенні паляўнічай гаспадаркі ў раёне яшчэ ёсць недахопы. Але мне хацелася заахвочваць увагу не на іх, а на тым дадатным, што зроблена ў гэтай справе за апошні час.

І. СІЛЯКА,
член Лагойскага райсавета БТНР.

АХОЎВАЦЬ ПОМНІКІ ПРЫРОДЫ

Навукова-тэхнічны прагрэс вымагае непазбежную інтэнсіфікацыю выкарыстання прыродных рэсурсаў, уцягвае у гаспадарчы абарот усё новыя і новыя тэрыторыі.

Неабходнасць «кансервацыі» асобных прыродных аб'ектаў вынікае з эканамічных, навукова-даследчых і культурна-выхаваўчых інтарэсаў грамадства.

Артыкул кандыдата геаграфічных навук М. Ратабыльскага «Помнікам прыроды — усеагульную ўвагу» («Родная прырода», № 1, 1973 г.) — своечасовы і актуальны. Аўтар правільна адзначае, што выяўленне і вывучэнне новых аб'ектаў прыроды, аб'яўленне іх помнікамі — неадкладная задача. Сапраўды, тое, што прырода стварала тысячгагоддзямі, пры сучасным наступленні тэхнікі можа быць знішчана за лічаныя дні.

Таму размову аб помніках прыроды мы лічым неабходным прадоўжыць.

У дэкрэце «Аб ахове помнікаў прыроды, садоў і паркаў», падпісаным У. І. Леніным 16 верасня 1921 года, гаворыцца, што «...участкі прыроды і асобныя творы (жывёлы, расліны, горныя пароды і г. д.), якія ўяўляюць навуковую і культурна-гістарычную каштоўнасць, могуць быць аб'яўлены... «недатыкальнымі помнікамі прыроды», а «...больш значныя па плошчы ўчасткі прыроды, слаўныя сваімі помнікамі, аб'яўляюцца запаведнікамі і нацыянальнымі паркамі».

На тэрыторыі Брэсцкай вобласці на-

лічваецца 23 помнікі прыроды рэспубліканскага значэння: 4 паркі, 10 адзінкавых дрэў (3 дубы чарэшчатыя, 2 — пірамідальныя, бук лясны, елка звычайная — форма змеепадобная, карыя авальная, ліпа раскідзістая, піхта каўказская) і 9 участкаў насаджэнняў дубу, лістоўніцы еўрапейскай, елкі звычайнай, формы акуміната, карэльскай бярозы.

Для заходняй часткі Беларускага Палесся, плошча якой складае каля 30 тысяч квадратных кіламетраў, гэтага, безумоўна, мала. Прытым, помнікамі прыроды аб'яўлены толькі батанічныя аб'екты.

На жаль, многія існуючыя помнікі прыроды знаходзяцца ў дрэнным стане, падвяргаюцца рэакрыяцыйным перагрузкам. Напрыклад, старыя паркі.

Адна з неадкладных задач — выяўленне новых участкаў і аб'ектаў прыроды, якія варта аб'явіць помнікамі прыроды. На тэрыторыі заходняга Палесся зусім адсутнічаюць помнікі абласнога і мясцовага значэння. А ствараць іх неабходна.

Летась абласным таварыствам аховы прыроды і ўпраўленнем па азелененню былі надрукаваны інструкцыі і карткі-анкеты з кароткім апісаннем найбольш цікавых мясцін. Анкеты разаслалі ва ўсе раённыя таварыствы і школы. На аснове атрыманых адказаў была арганізавана спецыяльная экспедыцыя, якая выявіла і апісала больш як 10 участкаў і аб'ектаў прыроды, што заслугоўваюць аховы.

У першую чаргу гэта азёры Пагост у Пінскім і Белае ў Лунінецкім раёнах, на якіх захавалася рэліктавая флора — вадзяныя арэх, салвінія плаваючая, лабелія Дортмана і іншыя. Калі не прыняць тэрміновых ахоўных мер, то гэтыя унікалы могуць знікнуць.

Неабходна ўстанавіць спецыяльны рэжым і для тых азёр, якія выкарыстоўваюцца для адпачынку, рыбнай лоўлі, турызму: Гаць у Баранавіцкім, Любань у Кобрынскім і Белае ў Драгічынскім раёнах.

Узмоцненая ахова патрабуюць асобныя ўчасткі рэк з прымыкаючымі да іх ландшафтамі (месцы нерасту рыб, зоны жыцця каштоўных жывёл, участкі рэдкіх раслін). Напрыклад, Прыпяць у месцы ўпадзення ў яе Случы.

Неабходна ўзяць пад ахову і астраўныя дубровы «Пятровічы» на беразе ракі Асіпоўкі і «Губа» на тэрыторыі Іванаўскага раёна.

Шырэй і паўней трэба разгарнуць работу па выяўленню новых месц рэдкіх раслін, якія знікаюць. Заслугоўваюць аховы і ўсе віды векавых дрэў (ахоўваюцца пакуль толькі дубы і ліпы).

Чым хутчэй мы разгорнем пошукі новых помнікаў прыроды, тым больш гарантый атрымаем на захаванне гэтых унікальных аб'ектаў на будучыню.

Я. МЯШЭЧКА,
выкладчык кафедры географіі
Брэсцкага педінстытута імя А. С. Пушкіна.

ЗДАБЫЧА ВАВЁРКАВЫХ ШКУРАК

Звычайная вавёрка — шырока распаўсюджаны ў нашай рэспубліцы промыславы від. У нарыхтоўках пушніны, якая здабываецца паляваннем, у 1972 годзе яна займала трэцяе месца (пасля пацука вадзянога і зайца).

Вавёрка ў рэспубліцы распаўсюджана нераўнамерна. Найбольш характэрныя месцы жыхарства — ялова-шыракалістыя, саснова-дубовыя лясы, ельнікі, старыя алешнікі. Практычна ж яна ёсць ва ўсіх лясах рэспублікі.

Сярэднегадавы выхад вавёркі на 100 га лясной плошчы склаў за 1948—1969 гг.: у Брэсцкай вобласці — 19,1, Віцебскай — 12,1, Гомельскай — 18,0, Гродзенскай — 41,1, Мінскай — 21,1 і Магілёўскай — 22,3 штук.

Найбольшая колькасць вавёрак — 211,2 тысячы штук — была здабыта ў 1960 годзе.

У наступны перыяд здабыча і закупка шкурак вавёрак пачалі рэзка зніжацца. У 1972 годзе нарыхтоўчыя арганізацыі спажывецкай кааперацыі прынялі 41 тысячу вавёркавых шкурак, з іх на Мінскую вобласць прыпадае 9 тысяч штук, Гродзенскую — 4,8, Магілёўскую і Гомельскую — 7,7 тысячы штук.

Вядома, што колькасць гэтага віду значна вагаецца і залежыць ад перыядычнасці плоданашэння асноўных драўняных парод і іх масіваў. Аднак, цікавая нахонт гэтага думка нашых лепшых вавёрачнікаў. А. Макаратэвіч, які жыве ў вёсцы Мельнікі Ляхавіцкага раёна, палюе з 1939 года. У лепшыя паляўнічыя сезоны ў пачатку 60-х гадоў ён здабываў па 300—500 вавёрак. Па 100—200 вавёркавых шкурак здавалі на нарыхтоўчыя пункты І. Куціці (вёска Азерніца Слонімскага раёна), А. Макаед (вёска В. Чучэвічы Лунінецкага раёна), К. Кулакоў (ст. Шасцерава Клімавіцкага раёна) і іншыя. Але за апошнія гады здабыча кожнага з іх за сезон не перавышае 50—60 шкурак. На іх думку на выніках здабычы перш за ўсё адбіваецца абмежаванне тэрмінаў палявання дзюма, а потым трыма днямі на тыдзень. Яны лічаць, што пагалоўе звяркоў штогод павялічваецца, а здабыць іх у значнай колькасці ва ўстаноўленыя дні палявання немагчыма. Вось што гаворыць І. Куціці: «Многія паляўнічыя (і не толькі ў нашай паляўнічай гаспадарцы) не здабываюць вавёрак. Усе мы працуем пазменна і часта заняты на вытворчасці ў суботу, нядзелю, не кажучы пра панядзелак, карацей, у дазволеныя дні палявання. Здабыча ж вавёрак у невялікай колькасці падрывае матэрыяльную зацікаўленасць вавёрачнікаў у промысле».

Вавёрка, якая жыве на тэрыторыі нашай рэспублікі, даволі буйная. Вага яе 250—300 г, даўжыня цела 20—26 см, а хваста — 15—19 сантыметраў. У афарбоўцы зімой пераважае попельна-шэры колер з рыжай гарбалысасцю, на чэраве белае футра цягнецца шырокай паласой ад ніжняй губы да караня хваста, пахвіны — белыя, хвасты, у асноўным, бурыя і чырвоныя, зрэдку сустракаюцца чорныя.

У 1951 і 1954 гг. у Чэрыкаўскім раёне Магілёўскай вобласці было выпушчана 196 вавёрак-цэлеутак. Нягледзячы на тое, што гэты падвід прыжыўся, істотнага ўплыву на пышнасць поўсці (у вавёркі звычайнай яна нізкая і рэдкая) і павелічэнне памераў шкуркі ён не аказаў.

Найбольшая колькасць вавёрак здабываецца ружэйным спосабам і, як правіла, у пачатку паляўнічага сезона. Пасткі на промысле амаль не выкарыстоўваюцца і гэта значна зніжае якасць вавёркавых шкурак. Залік за галоўку ў апошнія пяць гадоў значна павысіўся і ў 1972 г. склаў 79,3%. Звяртае на сябе ўвагу той факт, што пры адносна высокім выхадзе шкурак І гатунку (94%) з рознымі дэфектамі іх паступіла 84%.

Найбольш якасная пушніна здабываецца ў Гродзенскай і Брэсцкай абласцях. Так, залік за галоўку шкурак вавёркі, якая паступіла з Гродзенскай вобласці ў 1972 годзе, быў на 14% вышэй, чым у Віцебскай вобласці, і на 10% вышэй, чым у Мінскай і Магілёўскай абласцях. Гэта дасягнута за кошт тэхнічнай вучобы паляўнічых.

На шкурках вавёрак сустракаюцца розныя дэфекты. Да найбольш распаўсюджаных належаць шротавыя прастрэлы, сінякі на мяздры, акрываўленасць поўсці, плешы, нестандартная здымка і праўка шкурак.

Прастрэл буйным шротам (звычайна буйнай № 5) лічыцца больш сур'ёзным дэфектам, чым дробным. Прастрэлы на хрыбце дэфектуюцца ў тры разы стражэй, чым на чэраве. Прастрэлы, размешчаныя кучна, больш зніжаюць якасць, чым адзінкавыя, а прастрэлы буйным шротам з сінякамі (запечаная кроў) на поўсці больш зніжаюць якасць, чым прастрэлы буйным шротам без сінякоў. Такім чынам, пры ружэйным промысле трэба дамагацца, каб шкуркі мелі як мага менш прастрэлаў, а гэта дасягаецца ўжываннем патронаў са шротам №№ 4, 5 і з паменшаным зарадам шроту, а таксама

адстрэлам звяркоў з ружжа малога калібра (28—32). Выкарыстанне самаловаў павышае таварны кошт пушніны і павялічвае выхад вавёркі з адзінкі плошчы ўгоддзяў. Акрамя металічных пастак №№ 0 і 1 выкарыстоўваюцца таксама розныя драўляныя самаловы. Адна з іх — пастка, распрацаваная ва Усесаюзным навукова-даследчым інстытуце паляўнічай гаспадаркі і звераводства ў 1962 годзе. Ставіць гэтую пастку трэба на дрэвах. Якасць шкурак вавёркі, здабытай гэтай пасткай, павышаецца ў параўнанні з ружэйным адстрэлам на 20%.

Пры ружэйным промысле трэба здымаць шкуру адразу ж пасля адстрэлу. Падвешваць вавёрак да пояса не рэкамендуецца, таму што пры руху паляўнічага шкуркі чапляюцца за галінкі дрэў і на іх утвараюцца плешыны. Некаторыя паляўнічыя падсоўваюць здабытых вавёрак пад пояс. Ад ціску павялічваецца сінякі каля ран і выціраецца поўсць. Складваць тушкі са шкуркай у запlechны мяшок таксама нельга, таму што са свежых ран выцякае кроў, пэцкае і склейвае поўсць усіх шкурак. Ранкі трэба перасыпаць сыпучымі рэчывамі. Свежую кроў здымаюць чыстай анучай, сухім імхом ці снегам. Сінякі на мяздры здымаюцца нажом пры здымцы шкурак.

Каб не з'явіліся плешыны ад падпрывання, шкуркі не трэба пакідаць на працяглае час у цёлым памяшканні. Шкуру здымаюць трубкай, з разрэзам па апузку, захоўваючы футра галавы, лапак, хваста. Косці і храсткі з вушэй выдаляюць. Шкурка задніх лапак захоўваецца да пальцаў. Пасля здымкі шкуркі трэба ачысціць ад мяса, тлушчавых адкладанняў. Потым трэба расправіць ад складак, надаць форму вузкіх трубак і высушаць вывернутымі. Пры высушванні шкуркі нанізваюць на

вярчачку ці на прут. Нельга дапускаць перасушвання, таму што мяздра становіцца крохкай.

Вязка шкурак у бунты робіцца нанітоўваннем на шпагат праз вочныя адтуліны. Захоўваюць іх у цёмным, сухім памяшканні.

У 1972 годзе закупачны кошт вавёркі складаў 42,2 тыс. рублёў. Пры павышэнні вытворчасці працы паляўнічых і якасці пушніны, колькасць вавёркавых шкурак значна ўзрасць.

Г. ЦЫЁНСКІ,
начальнік аддзела «Белкаапіюза».
Фота Г. Гулеўскага.

ЗЯЛЁНЫЯ КРЫЛЫ ГАРАДОЎ

Будучына нашых гарадоў... Адрозніжце шмат пытанняў: якімі будуць прамысловыя і жыллёвыя комплексы, шляхі развіцця грамадскага транспарту, сфера абслугоўвання і г. д. Праблем мноства. Урбанізацыя, як вядома, разам са станоўчымі з'явамі выклікае і некаторыя незваротныя змены ў навакольным асяроддзі. Адбываецца парушэнне раўнавагі паміж дзейнасцю чалавека і натуральнай прыродай.

Значнае месца ў аздараўленні гарадскога асяроддзя займае азеляненне. Разнастайныя насаджэнні ўплываюць на мікроклімат, чысціню паветра, дапамагаюць у барацьбе з шумам, робяць горад больш прыгожым. Важны і такі аспект азелянення: яго інжынерныя і архітэктурна-планіровачныя магчымасці.

За апошнія гады палепшылася культура і тэхналогія гарадскога азелянення. Пашырыўся асартымент раслін. У садах, парках, скверах, на вуліцах бачыш не толькі таполі, але і бярозы, каштаны, вербы, клёны востралістыя, лістоўніцы, елкі блакітныя і г. д. Замест дарагіх клумбаў з аднагадовых раслін ствараюцца высокадэкаратыўныя шматгадовыя кветнікі.

Навуковае абгрунтаванне комплекснага азелянення гарадоў і населеных пунктаў дазваляе больш паспяхова вырашыць такія пытанні горадабудаўніцтва, як функцыянальнае заніраванне, масавы адпачынак насельніцтва, аздараўленне паветранага басейна, эстэтыка раёнаў і ахова ландшафту.

Свабодная планіроўка мікрараёнаў аб'ядноўвае зеляніну жылых кварталаў з лінейнымі пасадкамі на вуліцах, грамадскімі садамі. А дададзім яшчэ веда-

емы, лесопаркі — і атрымліваецца адзіная сістэма азелянення.

У сучасны момант плошча гарадскіх насаджэнняў на аднаго жыхара рэспублікі складае 97,5 м², у тым ліку насаджэнняў грамадскага карыстання — 9,2 м².

Станоўчы вопыт па азеляненню і ўтрыманню насаджэнняў накоплены ў Брэсце. Работнікі мясцовага зеленгаса штогод здаюць у эксплуатацыю 10—12 гектараў новых пасадак. На аднаго жыхара Брэста даводзіцца 16 м² насаджэнняў. Эталонам стала схема азелянення мемарыяльнага комплексу «Брэсцкая крэпасць-герой».

Работнікі Брэсцкага зеленгаса сваю дзейнасць плануюць з улікам максімальнага задавальнення эстэтычных патрабаванняў, арганізацыі цікавага і змястоўнага адпачынку, умацавання здароўя працоўных. Пры азеляненні бяруцца пад увагу не толькі біялагічныя і дэкаратыўныя якасці раслін, але і іх здольнасць супрацьстаяць забруджванню атмасферы. Вялікая ўвага надаецца развіццю кветаводства. За апошнія тры гады ў Брэсце пабудавана цяпліца агульнай плошчай 1600 м². Пачалося будаўніцтва яшчэ некалькіх.

Добрыя справы брэстаўчан павінны служыць прыкладам для ўсіх гарадскіх гаспадарак рэспублікі.

З мэтай паляпшэння арганізацыі і правядзення работ па азеляненню і добраўпарадкаванню гарадоў і рабочых пасёлкаў, стварэнню зон масавага адпачынку Міністэрства жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР сумесна з Беларускай таварыствам аховы прыроды і навукова-тэхнічным таварыствам камунальнай гаспадаркі і бытавога абслугоўвання

насельніцтва штогод праводзяць агляды-конкурсы па азеляненню.

У 1972 годзе за перыяд конкурсу было пасаджана 813 тысяч дэкаратыўных і фруктовых дрэў, 3 мільёны кустоў, больш як 66 мільёнаў кветак, закладзена 120 новых сквераў. Большая палавіна ўсіх работ выканана грамадскасцю. Не меншыя паказчыкі дасягнуты і летась.

У 1985 годзе зеляніна ў гарадах рэспублікі зойме 35 працэнтаў іх тэрыторыі. За пятнаццаць гадоў у 204 гарадах і гарадскіх пасёлках Беларусі мяркуецца азеляніць 56 тысяч гектараў. Прадугледжана стварэнне сістэмы дэкаратыўных гадавальнікаў групавога абслугоўвання з шасці абласных і пятнаццаці міжраённых гадавальнікаў. У 1981 годзе плошча зялёных насаджэнняў на аднаго гарадскога жыхара складзе 126 м², грамадскіх садоў — 20,5 м².

Асновай азелянення і абваднення Мінска з'явіцца галоўны зялёны дыяметр, які праектуецца ў выглядзе сістэмы паркаў уздоўж Свіслачы, і маляўнічае водна-паркавае кальцо, якое ахопіць усе раёны горада.

У прыгараднай паласе будуць створаны 24 зоны масавага адпачынку. Яны размесцяцца, у асноўным, у поясе радыусам 15—30 кіламетраў. Тут праектуецца стварэнне вадасховішчаў, леса-, луга- і гідрапаркаў, прафілакторыяў, загарадных гасцініц і г. д. У межах 50—60 кіламетраў — комплексы піянерскіх лагераў і дач, матэлі, кэмпінгі, пансіянаты, турысцкія базы — усё, што прызначана для працяглага адпачынку.

А. КАВАЛЁВА,
ст. інжынер аддзела добраўпарадкавання і зялёнай гаспадаркі Міністэрства жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР.

Я. КІШЫК, А. ЯРОХІН,
супрацоўнікі Цэнтральнага бюро навукова-тэхнічнай інфармацыі нарматыўна-даследчай станцыі Міністэрства жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР.

ВЕРТЫКАЛЬНАЕ АЗЕЛЯНЕННЕ

Важны элемент зялёнага будаўніцтва — вертыкальнае азеляненне — належным чынам у рэспубліцы не распаўсюджана. Да апошняга часу не было спецыяльных праектных схем. Воз, нарэшце, краіну ўся. Пры інстытуце «Мінскпраект» створана майстэрня афармлення і добраўпарадкавання. Што датычыць біялагічных аспектаў, то Батанічны сад Акадэміі навук БССР накіпіў па вертыкальным азеляненні багаты вопыт. Рэкамендацыі вучоных ёсць, слова — за практыкамі.

Драўняныя і травяністыя расліны здольны за кароткі тэрмін стварыць надзейную санітарна-аздараўленчую заслону. У кватэру менш будуць пранікаць шум, пыл, газы. Ды і вонкавае аблічча дамоў папрыгажэе. Важна і тое, што вертыкальнае азеляненне павялічвае зялёную плошчу, а зямля эканоміцца.

Зыходны матэрыял для вертыкальнага азелянення — ліяны. Па біялагічных якасцях яны дзеляцца на шматгадовыя драўняныя (вінаград амурскі, дзікі, актынідыя, лімоннік, паслён і іншыя), шматгадовыя травяністыя (хмель, калестэгія, тладзіянта, аспарагус), аднагадовыя травяністыя, а па спосабу замацавання — на тры групы: ліяны, якія ўюцца па апо-

рах і без іх пры дапамозе прысаскаў, напрыклад, плюшч; расліны, якія патрабуюць сеткаватых і ажурных паверхняў, за якія яны чапляюцца вусікамі і лісцем (вінаград); ліяны, якія ахопліваюць апоры сцябламі (хмель, дрэвагубец).

Пры пасадцы раслін трэба ведаць, што большасць ліян уецца па ходу стрэлкі гадзінніка.

Мінчанам мы можам параіць дзікія гатункі вінаграду, плюшчу, бружмель-капрыфоль і іншыя расліны, непераборлівыя да глебавых умоў, з высокім дэкаратыўным эфектам. Зіму лепш за ўсіх пераносіць дзікі вінаград. Яго можна разводзіць насеннем, а таксама адводкамі-чаранкамі.

З травяністых аднагадовых найбольшай увагі заслугоўваюць настурка, пахучы гаршак, іпэмея, кабея, боб садо-

вы. Яны высяваюцца ў адкрыты грунт ці ў спецыяльныя скрынкі.

Паміж раслінамі, якія ўюцца, пажадана высаджваць такія маламерныя кветкі-двухгодкі, як віёла, маргарыткі, незабудкі, а ў другой палавіне мая — аднагодкі.

На балконах не рэкамендуецца разводзіць буйнамерныя кветкі: яны дрэнна растуць і развіваюцца.

У Мінску ёсць даволі многа прыкладаў удалага вертыкальнага азелянення — Батанічны сад АН БССР, вуліца Захарава, Ленінградская і іншыя.

Вертыкальнае азеляненне дапамагае ўпрыгожваць нашы гарады.

А. АНТОНЕНКА,
дэдролог Галоўнага архітэктурна-планіровачнага ўпраўлення Мінгарвыканкома.

Красавік быў сонечны, цёплы. Увесь снег растаў. Толькі сям-там невялікія лапікі, прыцяршаныя рознай лясной трухою, ляжалі яшчэ ў маладым густым ельніку, куды не пранікалі сонечныя прамені.

Усю зіму з дрэў ападала дробнае цэрушынне. Частка яго сплыла з вясновай вадою, а рэшта гэтага ляснога хламу асела на сухой леташняй траве, на апалым лісці, на былінках, на галінках кустоў і дрэў.

Шэры колер быў пануючым у лесе. Дубы і вольхі, вербы і арэшнік, елкі і сосны ў пахмурны дзень здаваліся шэрымі. Лясны дол, палі і лугі мелі шэры выгляд. Усюды, куды ні глянь, была відаць шэрая цвіль.

Але вось пайшоў ціхі, спорны вясновы дождж. Некалькі дзён ён мыў брудны шэры лес, змываў вясновы хлам. Ціха цурчэлі каламутныя ручайкі, несучы ў нізкі брудную ваду.

Асвятлялася зямля: лес, палі і лугі. Пасля дажджу выглянула сонца. Зніклі шэрыя колеры. Луг пабялеў, ралля пачарнела, азіміна стала сакавіта-зялёнай.

Абмыты лес памаладзеў: кідалася ў вочы мяккая зелень кары асін з серабрыстымі пупышкамі, ствалы соснаў нібыта наліліся меддзю, выбеліліся бярозы, адчувалася нейкая строгаць высокіх пірамід цёмна-зялёных елак.

У свежым лесе дыхалася лёгка, на поўныя грудзі.

Нішто болей не напамінала аб шэрым лесе.

Зм. ВЕРАС.

Фота К. Якубовіча, А. Сабадаша,
П. Цішкоўскага.

А Ф І Ц Ы Н Ы А Д Д З Е Л

На чарговым пасяджэнні Дзяржаўнага камітэта СМ БССР па ахове прыроды заслуханы і абмеркаваны даклады начальнікаў Гомельскай і Віцебскай абласных інспекцый па ахове прыроды т. т. Галубінскага І. П. і Каліны Н. В. аб арганізацыйнай і інструкцыйна-метадычнай рабоце па актывізацыі дзейнасці грамадскіх інспектараў Камітэта.

Для паляпшэння кіраўніцтва інспектарамі ў Гомельскай вобласці створаны абласны савет грамадскіх інспектараў, у склад якога ўваходзяць работнікі абласной інспекцыі, абласных саветаў БТАП і БТПР. Савет арганізоўвае інструкцыйна-метадычную работу з грамадскімі інспектарамі ў раёнах, распрацаваны бланк-справздача аб рабоце груп інспектараў, што садзейнічае паляпшэнню ўліку іх работы. Добра працуе група грамадскіх інспектараў Гомельскага рачнога порта, якая наладзіла строгі кантроль за ачысткай сухагрузных суднаў ад смецця і драўнінных адходаў. Па іх патрабаванню смецце збіраецца на спецыяльнае судна і вывозіцца на звалку, а мыйка суднаў праводзіцца ў спецыяльна адведзеных месцах. Актыўна працуюць грамадскія інспектары ў г. Мазыры, у Калінавіцкім, Рэчыцкім, Брагінскім і іншых раёнах. У Гомельскім універсітэце працуе дружна грамадскіх інспектараў, якую ўзначальвае старшы выкладчык А. Ціханскі. Дружнай праведзена 14 рэйдаў у зялёнай зоне горада, у паляўнічых гаспадарках. Дружна арганізоўвае экскурсіі школьнікаў у заалагічны музей універсітэта, прапагандысты дружны вядуць тлумачальную работу па ахове прыроды ў піянерскіх лагерах.

У вобласці ёсць некаторы вопыт па падрыхтоўцы грамадскіх інспектараў. Пры Гомельскім універсітэце і Мазырскім педінстытуце штогод працуюць

курсы па падрыхтоўцы грамадскіх інспектараў. Праводзіцца конкурс на лепшую групу і лепшых грамадскіх інспектараў па ахове прыроды. У 1972 г. грамадскімі інспектарамі было выяўлена шмат выпадкаў парушэння закону аб ахове прыроды.

У Віцебскай вобласці пры падборы грамадскіх інспектараў улічваюцца мясцовыя ўмовы работы, прымаюцца меры, каб у кожнай гаспадарцы былі створаны групы грамадскіх інспектараў.

Разам з тым, у рабоце з грамадскімі інспектарамі ў Гомельскай і Віцебскай абласцях маюцца істотныя недахопы.

Абласныя інспекцыі і абласныя саветы БТАП і БТПР усё яшчэ недастаткова надаюць увагі вучобе грамадскіх інспектараў, слаба прапагандуюць лепшы вопыт работы, дрэнна вядзецца ўлік работы, якую праводзяць грамадскія інспектары. У абласных і многіх раённых аддзяленнях БТАП не наладжана сувязь паміж грамадскімі інспектарамі і арганізацыямі, якія іх выдзелілі, не заўсёды падтрымліваецца ініцыятыва груп грамадскіх інспектараў, ім не аказваецца належнай практычнай і метадычнай дапамогі.

У мэтах далейшага паляпшэння масава-выхаваўчай і метадычнай работы з грамадскімі інспектарамі і актывізацыі іх дзейнасці Дзяржаўны камітэт СМ БССР па ахове прыроды вырашыў:

1. Абавязаць начальнікаў Гомельскай і Віцебскай абласных інспекцый т. т. Галубінскага і Каліну не пазней першага квартала 1974 года ліквідаваць недахопы ў рабоце з грамадскімі інспектарамі.

2. Абавязаць начальнікаў усіх абласных інспекцый па ахове прыроды:

а) работу па кіраўніцтве грамадскімі інспектарамі Камітэта на месцах ускласці

на старшых дзяржаўных інспектараў па ахове прыроды раёнаў;

б) не пазней першага паўгоддзя 1974 г. скончыць прадоўжванне і выдачу новых пасведчанняў грамадскім інспектарам, выключыць з грамадскай інспектуры асоб, якія не выконваюць сваіх абавязкаў, перагледзець склад кіраўнікоў груп інспектараў і ў выпадку неабходнасці правесці перавыбары іх;

в) весці ўлік грамадскіх інспектараў у абласных інспекцыях і старшымі дзяржаўнымі інспектарамі, весці ўлік выяўленых парушэнняў заканадаўства па ахове прыроды;

г) арганізаваць кантроль за станам работы з грамадскімі інспектарамі ў арганізацыях;

д) практыкаваць прыцягненне да кантрольных праверак грамадскіх інспектараў, што праводзяцца спецыялістамі абласных інспекцый і старшымі дзяржаўнымі інспектарамі;

е) сумесна з прэзідыумами абласных саветаў БТАП і БТПР арганізаваць аб'гульненне і распаўсюджванне волыту работы лепшых грамадскіх інспектараў праз друк, радыё, тэлебачанне, выдаваць лісты і плакаты;

ж) заахвочваць актыўных інспектараў, падаваць адпаведныя матэрыялы для ўзнагароджвання іх ганаровымі граматамі Дзяржкамітэта;

з) да красавіка 1974 г. правесці ва ўсіх раёнах інструкцыйна-метадычныя семінары з грамадскімі інспектарамі.

3. Прапанаваць прэзідыумам БТАП і БТПР, каб яны абавязалі прэзідыумы абласных, раённых і гарадскіх саветаў таварыстваў прыняць меры для карэжнага паляпшэння масава-выхаваўчай работы з грамадскімі інспектарамі па ахове прыроды.

АБ АРГАНІЗАТАРСКАЙ РАБОЦЕ СТАРШАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ІНСПЕКТАРА ДЗЯРЖКАМІТЭТА СМ БССР ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ ПА НЯСВІЖСКІМ РАЁНЕ тав. ЯРОЦКАГА М. М.

Уся арганізатарская работа па забеспячэнню выканання закона «Аб ахове прыроды ў Беларускай ССР» будзецца на аснове дэталёвага плана, складзенага т. Яроцкім, і праводзіцца ім пад кіраўніцтвам партыйных і савецкіх органаў, у цесным кантакце з камсамольскімі арганізацыямі, сельскімі Саветамі дэпутатаў працоўных, пастаяннай камісіяй па ахове прыроды, з актывістамі райсаветаў Беларускага таварыстваў аховы прыроды і паляўнічых і рыбалоўцаў.

Па ініцыятыве т. Яроцкага з мэтай актывізацыі і ўмацавання грамадскай інспектуры раёна быў праведзены перагляд яе саставу. Зараз грамадскіх інспектараў 57 чалавек: з іх 38 — члены БТАП і 19 — члены БТПР. З імі быў праведзены інструкцыйны семінар, на якім абмеркаваны пытанні прапаганды ведаў аб прыродзе і яе ахове сярод насельніцтва, праведзены абмен вопытам іх работы і вы-

вучаны пастановы, падазеныя ў «Пам'яццы грамадскаму інспектару». Ім была праведзена значная работа па выяўленню парушэнняў закону аб ахове прыроды. Колькасць парушэнняў значна зменшылася. М. М. Яроцкім арганізаваны выступленні ў друку аб ахове прыроды, выпушчаны плакат, у якім асвятляецца работа груп і асобных грамадскіх інспектараў, створаны і працуюць 20 гурткоў па вывучэнню матэрыялаў аб прыродзе і яе ахове. Заняткі праводзяцца ва ўсіх сельсаветах і некаторых арганізацыях.

З мэтай больш шырокага азнаямлення кіруючых кадраў з пытаннямі аховы прыроды райвыканком прыняў рашэнне арганізаваць раённую школу па ахове прыроды. Кіраўніком школы зацверджаны т. Яроцкі. Заняткі вырашана праводзіць са снежня па красавік адзін раз у месяц згодна зацверджанай праграмы. Пры рэдакцыі райгазеты створаны паза-

штатны аддзел па ахове прыроды, які ўзначальвае т. Яроцкі. Аддзел рыхтуе матэрыялы і падборкі аб ахове прыроды, сумесна з камітэтам народнага кантролю раёна, санэпідэманстанцыяй праводзяцца рэйды-праверкі, як прадпрыемствы і арганізацыі выконваюць закон па ахове прыроды.

Па ініцыятыве т. Яроцкага вядзецца работа па пашырэнню больш дзейнай нагляднай агітацыі аб прыродзе і яе ахове ў калгасах і саўгасах, школах, сельсаветах, на прадпрыемствах і ў арганізацыях, праводзяцца інструкцыйныя нарады і семінары са старшымі пастаянных камісій па сельскай гаспадарцы і ахове прыроды сельскіх Саветаў дэпутатаў працоўных, ім аказваецца дапамога ў складанні планаў работы па ахове прыроды. Тав. Яроцкі пастаянна аказвае дапамогу ў рабоце прэзідыуму райсавета БТАП, сам узначальвае лектарскую групу райсавета

БТАП і раённай арганізацыі таварыства «Веды». Да чытання лекцый прыцягвае работнікаў райкома КПБ, райвыканкома, спецыялістаў сельскай і лясной гаспадаркі. З дапамогай т. Яроцкага арганізаваны

конкурс на лепшую пяравічную арганізацыю БТАП раёна, створаны два школьныя лясніцтвы, 37 груп «зялёнага патруля».

* * *

Пленум Рэспубліканскага савета БТАП разгледзеў пытанне аб рабоце Брэсцкага абласнога аддзялення таварыства па распаўсюджванню сярод насельніцтва ведаў аб ахове прыроды.

Са справаздачным дакладам выступіў намеснік старшыні прэзідыума Брэсцкага абласнога савета Беларускага таварыства аховы прыроды П. В. Завадскі.

За апошні час ідэйны ўзровень прапагандысцкай работы палепшыўся. Пры абласным, гарадскіх і раённых саветах створаны лектарскія групы.

Шырока выкарыстоўваюцца друк, радыё і тэлебачанне. Пры многіх рэдакцыях працуюць пазаштатныя аддзелы па ахове прыроды. Дзейнічае абласны радыётэлевізійны клуб па праблемах навакольнага асяроддзя. Да гэтай справы падключаны і шматлікія кінатэатры.

Асобнай увагі заслугоўвае вопыт работы Баранавіцкага народнага ўніверсітэта аховы прыроды. У яго 9 філіялах вучыцца звыш дзвюх з палавінай тысяч рабочых і служачых. Лекцыі чытаюць вучоныя і спецыялісты Масквы, Мінска, Брэста.

Саветы мясцовых аддзяленняў БТАП сумесна з камітэтамі камсамола, органамі народнай асветы праводзяць значную мабілізацыйную работу ў школах, вучылішчах, Баранавіцкі, Брэсцкі і Пінскі гарадскія, Кобрынскі, Пружанскі, Івацэвіцкі і Баранавіцкі раённыя аддзяленні паказваюць прыклад у гэтай рабоце.

У вобласці створана 75 школьных лясніцтваў.

Палепшылася наглядная агітацыя. У мінулым годзе абласны савет стварыў 75

стандаў, якія выстаўлены ў гарадах і сельскіх населеных пунктах.

Актывізавалі дзейнасць пяравічныя калектывы. Выпускаюцца сатырычныя лісткі і газеты, у якіх выкрываецца браканьерства і іншыя парушэнні Закона аб ахове прыроды.

Абласны савет таварыства сумесна з таварыствам «Веды» распрацаваў план па актывізацыі і паляпшэнні прапагандысцкай работы. За 11 месяцаў мінулага года прачытана 4,5 тысячы лекцый і дакладаў, праведзена 13,5 тысячы гутарак, 1300 вечароў, арганізавана 30 тэматычных выставак, 85 перадач па радыё і тэлебачанні, насельніцтву паказана 2350 кінафільмаў аб прыродзе.

Адначасова дасягненні, пленум канстатаваў і істотныя недахопы ў рабоце аддзялення.

У шэрагу гарадоў і раёнаў лектарскія групы створаны фармальна, з лектарамі не праводзяцца семінарскія заняткі. Не ўсюды распрацаваны планы прапагандысцкай і арганізацыйна-масавай работы сярод насельніцтва. Надаранаўца выпадкі, калі лекцыі чытаюцца ў адрыве ад практычных задач па ахове прыроды. Творчы кантакт з таварыствам «Веды» наладжаны таксама не ўсюды.

У многіх пяравічных арганізацыях таварыства, асабліва на будоўлях, у калгасах і саўгасах не аформлена належным чынам наглядная агітацыя.

У вобласці слаба дзейнічаюць клубы аматараў прыроды і лекторыі па пытаннях аховы прыроды.

НАВУКОВАЯ СЕСІЯ АГУЛЬНАГА СХОДУ АН БССР

Праблемам далейшага развіцця даследаванняў у галіне рацыянальнага выкарыстання і аховы рэсурсаў біясферы была прысвечана навуковая сесія агульнага сходу Акадэміі навук БССР.

Уступным словам сесію адкрыў прэзідэнт АН БССР М. А. Барысевіч. Тэхнічная рэвалюцыя, сказаў ён, выклікае ўсё больш інтэнсіўную эксплуатацыю прыродных рэсурсаў, робіць прыкметнае ўздзеянне на навакольнае асяроддзе.

Усё гэта выклікае неабходнасць рацыянальнага выкарыстання прыродных багаццяў, распрацоўкі эфектыўных мер па захаванню і паляпшэнню навакольнага асяроддзя, патрабуе глыбокага вывучэння ўплыву гаспадарчай дзейнасці чалавека на звалючыю біясферу.

У красавіку гэтага года Цэнтральны Камітэт КПБ і Савет Міністраў БССР прынялі пастанову «Аб узмацненні аховы прыроды і паляпшэнні выкарыстання прыродных рэсурсаў у рэспубліцы». Пытанні аховы прыроды разглядаліся на сесіі Вярхоўнага Савета БССР. Гэта гаворыць аб пастаяннай увазе партыі і ўрада да праблем захавання навакольнага асяроддзя і правільнага выкарыстання прыродных багаццяў.

Прэзідыум АН БССР прыняў меры да

паляпшэння навуковых даследаванняў у галіне аховы біясферы і рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў. У Акадэміі створаны навуковы савет па праблемах біясферы, утворана сумесная камісія АН БССР і Дзяржплана рэспублікі па распрацоўцы навукова-тэхнічнага прагнозу магчымых змяненняў у біясферы ў выніку развіцця народнай гаспадаркі БССР да 2000 года.

З дакладам «Праблемы ўзаемасувязі грамадства і прыроднага асяроддзя» выступіў акадэмік АН БССР М. У. Смольскі. Удзельнікі сесіі заслухалі таксама даклады акадэмікаў АН БССР І. Д. Юркевіча аб ахове расліннага і жывёльнага свету БССР, К. І. Лукашова — аб уплыве тэхнічнага прагрэсу на геахімічныя змяненні ў біясферы, кандыдата сельскагаспадарчых навук К. П. Падзенава — аб выкарыстанні пестыцыдаў і праблеме аховы навакольнага асяроддзя.

Прынята пастанова, у якой намечана шырокая праграма даследаванняў.

У рабоце навуковай сесіі прынялі ўдзел загадчык аддзела навукі і навучальных устаноў ЦК КПБ А. Ц. Караткевіч, старшыня Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па ахове прыроды А. І. Варанцоў.

УТАЙМАВАНЫЯ ВЫПАРЭННІ

Пара фарбавальнікаў з сушыльных камер Мінскага аўтамабільнага завода не трапляе больш у атмасферу. Яна адводзіцца ў спецыяльнае прыстасаванне і спальваецца там разам з газам.

Такі спосаб барацьбы з забруджваннем навакольнага асяроддзя вынайшлі супрацоўнікі спецыяльнага канструктарскага бюро № 3 Міністэрства аўтамабільнай прамысловасці СССР. Укараненне новаўвядзення значна палепшыла санітарна-гігіенічныя ўмовы працы. Утрыманне пары фарбавальнікаў у паветры зменшылася ў сто разоў. Акрамя таго дасягнута 20-працэнтная эканомія газу.

СКБ прапанавала яшчэ адзін — тэрмакалітычны спосаб барацьбы з забруджваннем паветра. Пры гэтым прадугледжваецца адну частку пары спальваць разам з тэхналагічным палівам, а другую — ачышчаць каталізатарам.

У цэху афарбоўкі і металапакрыццяў Мінскага аўтазавода пушчана ў эксплуатацыю комплексная лінія афарбоўкі платформаў машын. Яна забяспечана новым абсталяваннем для дапальвання пары растваральнікаў па абодвух спосабах. СКБ-3 падрыхтавала праекты такіх устаноў для прадпрыемстваў Мінска, Магілёва, Гродна, перадало свае распрацоўкі шэрагу заводаў Расійскай Федэрацыі, Украіны, Латвіі і Грузіі.

С. Рагаўз.

ВАЛОСКИ АРЭХ У БЕЛАРУСІ

М. ДЗЯЛЕНДЗІК,
кандыдат сельскагаспадарчых навук

Сярод новых драўняных і пладовых парод, што растуць на тэрыторыі рэспублікі, найбольшай увагі, на наш погляд, заслугу мае валоскі арэх.

Валоскі арэх — культура народнагаспадарчага значэння, адно з самых карысных дрэў на зямных шары. «Дрэвам-камбінатам» назваў яго Мічурын. Прырода быццам па заказу стварыла дрэва-лабараторыю, у якой выпрацоўваюцца шматлікія карысныя рэчывы, неабходныя людзям.

Плады валоскага арэха ўтрымліваюць 60—75 працэнтаў тлушчу, 16—25 — бялкоў, 12—26 — вугляводаў, вітаміны С, Р, Е, А, В, мінеральныя солі. Вітаміну С арэх мае ў восем разоў болей, чым чорныя парэчкі, у пяцьдзесят, чым плады цытрусавых раслін. Каларыйнасць валоскага арэха ў тры разы большая, чым белага хлеба.

Ядро арэха шырока ўжываецца для прыгатавання кандытарскіх вырабаў. Карыстаюцца попытам арэхавай вяршкі і малака. Арэхавае масла выкарыстоўваецца для вырабу тыпаграфскіх фарбаў, пакосту.

Драўніна валоскага арэха — прыгожая па малюнку, трывалая і лёгкая. Прымяняецца на ўнутраныя ўпрыгожанні памяшканняў, з яе робяць прыгожую мэблю.

Лісце арэха — буйное, дасягае 56 см у даўжыню і 38 — у шырыню. Вонкавая паверхня — шчыльная, бліскучая. Таму пыл з лісця лёгка звязваецца ветрам і змываецца дажджом. Дрэва валодае высокай устойлівасцю да забруджванняў, добра расце ля прамысловых аб'ектаў.

Валоскі арэх вылучае шмат лятучых рэчываў, больш чым бэз, клён амерыканскі, таполя пірамідальная. Фітанцыды арэха вельмі актыўныя, шкодныя мікраарганізмы гінуць на працягу 12—18 секунд, у той час, як фітанцыды часнаку і цыбулі робяць гэта за 2—3 минуты. Нездарма на Украіне і Кубані валоскі арэх садзяць пад вокнамі, у Малдавіі — у садах, вінаградніках, ахоўных палосах.

Дэкаратыўныя якасці арэха відавочныя: буйныя памеры ствала і кроны, якіх ён дасягае ва ўзросце 25—30 гадоў. Жыве да трохсот і больш гадоў.

Яго радзіма — Блізкі Усход. У СССР шырока распаўсюджаны на Каўказе, у Сярэдняй Азіі, Крыме.

У Беларусі валоскі арэх разводзяць каля ста гадоў. Пладаносныя дрэвы сустракаюцца ў 18 раёнах рэспублікі. Больш за ўсё — у Брэсцкай, Гродзенскай і Гомельскай абласцях.

Многа гадоў вырошчвае арэх Брэсцкая дыстанцыя зялёных лесанасаджэнняў. У апошні час развядзеннем яго займаюцца кантора зялёнай гаспадаркі Брэста і Баранавіцкі лясгас.

Арэх хутка расце, асабліва ў маладым узросце. У спрыяльных умовах аднагодовае сеянцы дасягаюць 30—40, а трохгадовае — 260 сантыметраў.

Расце арэх на глебах рознай урадлівасці. Дрэзна — на пераўвільготненых, мокрых і вельмі сухіх. Ва ўмовах рэспублікі — лепш за ўсё на нейтральных і слабакіслых дзярнова-падзолістых, супясчаных і сугліністых глебах.

Размнажаецца арэх насеннем і веге-

тацыйна. Насенне высаваюць вясной і восенню. У Беларусі асеннія пасевы даюць нізкую ўсходжасць, таму лепш сеяць вясной. Насенне праходзіць стратыфікацыю ў вільготным пяску, тэмпература 5—7°, працягласць 90—100 дзён.

Каранёвая сістэма адносіцца да тыпу змешанай. Асноўныя шкідныя карані размешаны на глыбіні 25 сантыметраў. На развіццё каранёвай сістэмы і ствала ўплывае размяшчэнне насення ў глебе. У гадавальніку высаваюць не больш як дзесяць зерняў на пагонны метр на глыбіню 6—8 сантыметраў.

Вегетацыя пачынаецца рана, таму вяснову пасадку рэкамендуецца праводзіць без спазнення.

Валоскі арэх — светлалюбівая расліна. У густых культурах ураджай будзе невысокі. Садзіць арэх трэба рэдка — 10×10, 12×12, 14×14, 16×16 м. Міжрадкоўі выкарыстоўваюцца пад сельскагаспадарчыя культуры.

Прышчэпленыя дрэўцы арэха пладаносіць раней, чым насенныя. Яны больш вынослівыя і зімаўстойлівыя.

Глебу пад валоскі арэх неабходна падрыхтоўваць загадзя. Ворыва праводзіцца на глыбіню 60—70 сантыметраў, за месяц-паўтара да пасадкі. Угнаенні такія ж, як і для іншых пладовых дрэў. Пладаносіць валоскі арэх пачынае на 6—10-м годзе, пры добрай агратэхніцы і раней. У Беларусі ён цвіце ў маі, а плады даспяваюць у верасні — кастрычніку. Ураджай павялічваецца з узростам дрэў і складае ў сярэднім 50 кілаграмаў з дрэва ва ўзросце 30 гадоў. Больш старыя дрэвы даюць да 100—250 кілаграмаў арэхаў.

Плады валоскага арэха, што выпяваюць у Беларусі, па смакавых якасцях не ўступаюць агульнавядомым гатункам нашай і замежных краін.

Трэба памятаць, што валоскі арэх ва ўмовах Беларусі можа быць пашкоджаны зімовымі і познімі вясновымі замарозкамі. Невысокая марозаўстойлівасць ускладняе культуру арэха, але не робіць яе немагчымай. На шчасце, валоскі арэх мае вялікую ўнутрывідавую разнастайнасць. У Беларусі ёсць дрэвы, якія на

працягу апошніх 50 гадоў маразамі амаль не пашкоджаліся.

Поспех культуры арэха ў многім залежыць ад правільнага падбору ўчасткаў. Трэба пазбягаць марозабойных паніжэнняў. Лепшымі для арэха з'яўляюцца роўныя плато, якія добра праветрываюцца. Аднак арэх неабходна ахоўваць ад ветру. У Беларусі — ад уплыву паўночных і паўночна-ўсходніх халодных вятроў, што дасягаецца пасадкай ахоўных палос з хуткарастучых мясцовых парод.

Найбольшыя перспектывы валоскі арэх мае ў паўднёвых і паўднёва-заходніх раёнах рэспублікі, дзе гадавая ізатэрма +6° і вышэй. Пры развядзенні арэха неабходна асабліва ўвагу звяртаць на падбор гатункаў і кліматычныя ўмовы тых раёнаў, адкуль завозіцца насенне. Лепш за ўсё браць мясцовыя, найбольш каштоўныя гатункі. Па няпоўных дадзеных, толькі на Брэстчыне налічваецца каля 200 пладаносных дрэў арэха. Каштоўныя формы ёсць у Брэсце, Баранавічах, Бярозе, Давыд-Гарадку, Гродна, Камянцы, Кобрыне, Мінску, Пінску, Пружанам, Мазыры.

На першым этапе развядзення арэха насеннае размнажэнне павінна быць асноўным. Таму неабходна правільна арганізаваць насенневодства і мець у дастатку высокага тунковае насенне. Ужо цяпер неабходна стварыць насенняводчыя плантацыі з выкарыстаннем лепшых матачных дрэў, якія ёсць у рэспубліцы, і правесці селекцыйную інвентарызацыю ва ўсіх садах і пасадках.

Насенне арэха можна набываць у паўночных і заходніх абласцях Украіны: Чарнігаўскай, Сумскай, Кіеўскай, Жытомірскай, Валынскай, Ровенскай і Львоўскай, дзе кліматычныя ўмовы нагадваюць нашы.

Паўсюднае развядзенне валоскага арэха стрымліваецца адсутнасцю пасадкачага матэрыялу. Таму мэтазгодна арганізаваць вырошчванне саджанцаў у гадавальніках Брэсцкай, Гродзенскай і Гомельскай абласцей. У гарадах гэтым павінны займацца канторы зялёнага будаўніцтва.

ВОГНІШЧЫ НА ВУЛІЦАХ

Які ўплыў можа зрабіць адно звычайнае вогнішча? Што яно ў параўнанні з неабсяжным паветраным акіянам? Вогнішча паглынае кіслароду ўсяго столькі, колькі выпрацоўвае яго невялічкі гай. Праўда, гэтага кіслароду дастаткова для жыцця ста чалавек. Але ж хіба заўзяты аматар вогнішчаў будзе звяртаць увагу на такую дробязь?

Вогнішчы ў Заводскім раёне палаюць часта. Днём забаўляюцца дзеці. Увечары выходзяць «на купалле» дарослыя. «Куды ж падзець увесь гэты хлам...»

Прадстаўнік домакіраўніцтва № 18 рэагаваў так:

— Каму не падабаюцца вогнішчы на вуліцах і дварах — ідзіце ў парк.

І, сапраўды, пайшлі. Вось, напрыклад, парк імя 50-годдзя Кастрычніка. То там, то сям уецца белы дым. Разам з апалай лістовай дыміць усякая непатрэбшчына. Смурод...

Пасёлак трактарнага завода. І тут шэра-блакітная імгла плыве між дамамі. «Што гарыць?» — пытаюся. «Спакойна, таварыш, — адказвае мне прахожы, — рызэ паляць».

Вуліца Пляханавы. Не пазнаць яе. Яшчэ ўчора была ў зялёным уборы, а сёння ўжо аблысела. На тратуарах ляжаць таполі.

— Што ж вы робіце, браткі?

— Вуліцу пашыраюць. Загадана спілаваць, — адказваюць рабочыя.

— Дрэвы маладыя. Іх можна перасадзіць...

— Не наша справа. Начальства загадала — мы выконваем.

Барацьба з паветрам працягваецца. Крочым далей. Для дзіцячых ясляў № 11, што на вуліцы Энергетычнай, палае вялікае вогнішча. Побач стаіць жанчына з запэцканым тварам.

— Вогнішчы забаронены гарсаветам.

— А яны спыталі нашу дырэктаршу? У яе грошай няма, каб вывезці смецце. Палілі і будзем паліць!

Вогнішчы ў горадзе, няспраўныя аўтобусы на маршрутах — не дробязь. Дробязей не бывае, калі размова вядзецца пра чыстае паветра, пра здароўе людзей.

А. СЕРДЗЮКОУ.

г. Мінск.

КАМУ Ж ВЕРЫЦЬ?

Летась Іванаўская раённая газета «Чырвоная звязда» змясціла артыкул пад назвай «Прэмія... за браканьерства». Крытыкаваўся Пінскі рыбгас. У артыкуле гаварылася, што работнік рыбааховы Васіль Калачук бязлітасна знішчае шэрых чапляў і іншых птушак. Яны, маўляў, шкодныя, і іх трэба адстрэльваць. У залежнасці ад колькасці забітых птушак, дырэкцыя рыбгаса назначае прэміяльныя.

Артыкул быў накіраваны на разгляд у Дзяржкамтэт СМ БССР па ахове прыроды і ў Пінскі рыбгас. Адказы атрыманы.

Выконваючы абавязкі загадчыка аддзела заалогіі і паразіталогіі АН БССР, доктар біялагічных навук С. В. Кахненка паведаміў: «Лічым, што карэспандэнцыя «Прэмія... за браканьерства» актуальная, яна прасякнута клопатам аб ахове рэдкіх птушак у рэспубліцы, і вывады аўтара намі поўнасцю падтрымліваюцца і ўхваляюцца».

Але як здзівіліся ў рэдакцыі райгазеты, калі атрымалі ліст з Пінскага рыбгаса. Дырэктар А. Сцежкін піша: «Чапля, бусел, арлан, каршун, качка-паганка і чайка з'яўляюцца драпежнікамі для рыбы. З мэтай узмацнення барацьбы з драпежнікамі і

шкоднікамі сажалкавай рыбы загадам Галоўнага ўпраўлення рыбнай гаспадаркі пры СМ БССР ад 25 ліпеня 1947 года рабочым за адстрэл драпежнікаў устаноўлена дадатковая аплата ў выглядзе заахвочвання».

Далей А. Сцежкін скардзіцца, што «калі не адстрэльваць драпежнікаў, то рыбгас будзе мець вялікія звышнарматыўныя адходы рыбы, якая вырошчваецца».

Дырэктар не забыў даслаць і копію загада Галоўнага ўпраўлення рыбнай прамысловасці пры СМ БССР ад 1947 года.

Каму верыць? Таварышу Кахненку з Акадэміі навук ці т. Сцежкіну з Пінскага рыбгаса?

А. КАУКО,

рэдактар Іванаўскай райгазеты «Чырвоная звязда».

А. ШВАБ,

загадчык няштатнага аддзела рэдакцыі па ахове прыроды.

ХТО ПАВІНЕН АДКАЗВАЦЬ ЗА ГІБЕЛЬ ЗВЯРОЎ НА ДАРОГАХ?

Кожны год на аўтамабільных дарогах рэспублікі гіне ад машын шмат дзікіх жывёл. Якую адказнасць нясе шафёр за тое, што заб'е ці скалечыць звер? Чаму пра гэта нічога не сказана ў «Правілах дарожнага руху»? Чаму ў месцах, дзе ёсць найбольшая магчымасць з'яўлення дзікіх жывёл, на дарогах няма спецыяльных указальнікаў?

Гэта пісьмо я пішу пад уражаннем гібелі ляся на магістралі Мінск — Слуцк: легкая машына 81-65 МІЕ смяротна параніла яго ў адзін з лістападаўскіх дзён мінулага года.

Чаму на магістралях з такім інтэнсіўным рухам, там, дзе яна праходзіць праз лес, у якім жывуць ласі і іншыя дзікія жывёлы, няма ніякіх дарожных знакаў? Мяркую, што арганізацыі, у веданні якіх знаходзяцца дарогі, павінны паклапаціцца аб такіх знаках.

С. ШКАДЗІНСКІ.

ХІТРАЯ ВАРОНА

Я падышоў да акна. Маю ўвагу прыцягнула чарада варон, якая з шумам і крыкам кружылася над садом. Раптам адна з іх, аддзяліўшыся ад чарады, села на яблыню. У дзюбе яна трымала вялікі кавалак батона, на які прэтэндавалі і ўсе астатнія вароны. І яны таксама пачалі садзіцца: адны на гэту яблыню, другія — на суседнія, бліжэйшыя да яе. Тады ўладальніца батона, пераскокваючы з галінкі на галінку, непрыкметна заціснула сваю здабычу паміж дзвюма галінамі, якія ўтваралі развілак, і паляцела. Чарада — за ёй. Аднак самыя вопытныя вароны хутка заўважылі падман і павярнулі да яблыні. Уладальніца здабычы, апярэдзіўшы іх, выхапіла з развілка батон і, на ляту ўшчаміўшы яго між галінак грушы, паляцела прэч. За ёй — уся чарада. У садзе стала ціха. І я пачаў чакаць, каб даведацца, што будзе далей.

Мінула некалькі хвілін. Варона, якой «бог паслаў кавалак батона, вярнулася адна і, усеўшыся на грушы, пачала «снедаць». А паснедаўшы, весела пракаркала і паляцела.

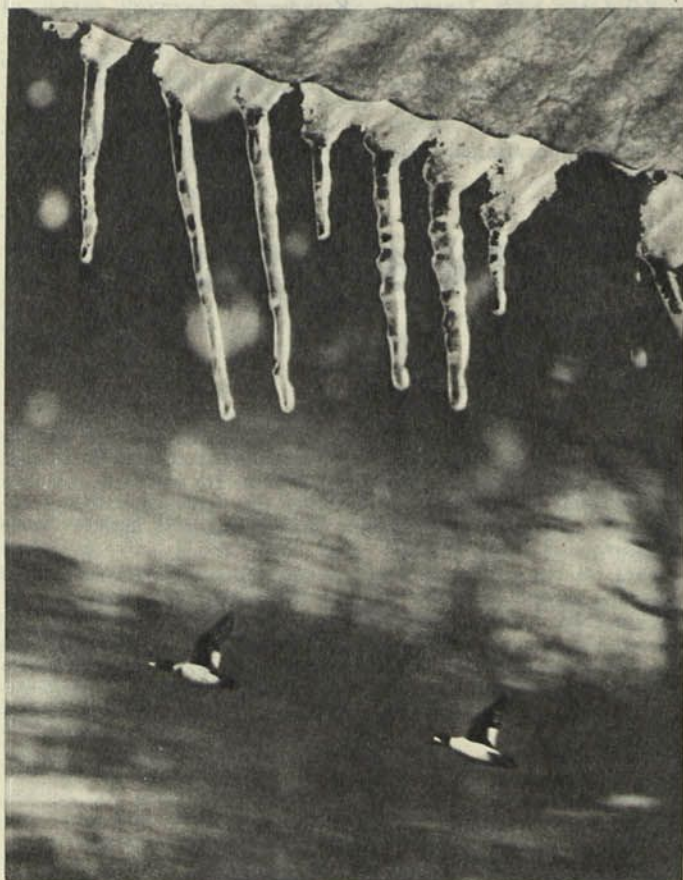
Хіба пасля гэтага скажаш: «Дурны, як варона»?

М. РУЦКІ.

ПАЛЯВАННЕ

З ФОТААПАРАТАМ

ЗДЫМАЕ ПАВЕЛ ЦІШКОЎСКИ

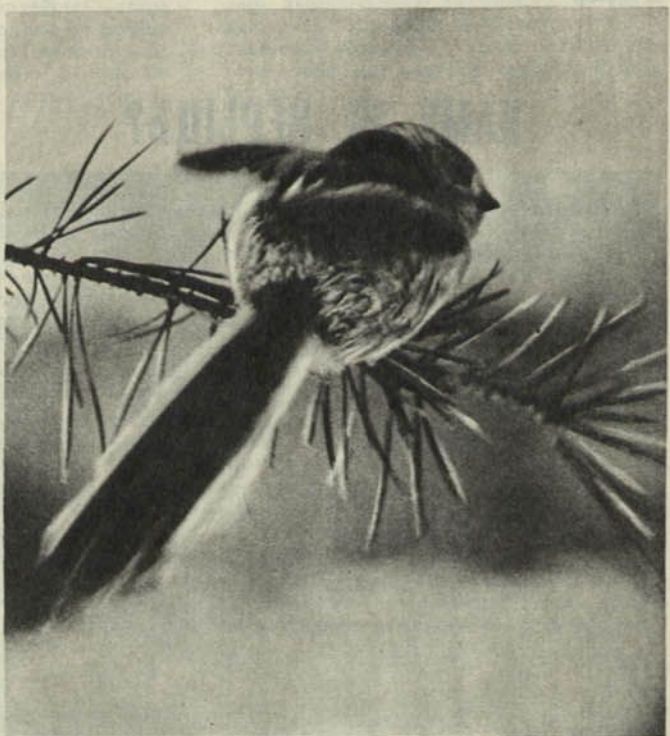

«Фотапаляваннем займаюся нядаўна: з таго часу, як набыў «Фотаснайпер». Раней здымаў пейзажы. Прымаў удзел у фотаконкурсе «Паляванне з фотаапаратам» — прэмію атрымаў. Але гэтыя здымкі былі зроблены звычайным аб'ектывам.

Я жыў у горадзе, і мне не часта даводзіцца бываць у лесе. Таму больш здымаю птушак у скверах, парках, на ўскраіне горада. Галкі, вароны, вераб'і, галубы, сініцы, снегіры — мае асноўныя фотатрафеі. У паводзінах «гарадскіх» птушак ёсць шмат цікавага. Большасць з іх вельмі асцярожныя, уважліва сочаць за чалавекам. Патрэбна шмат цяплення, каб дачакацца, а, убачыўшы, «схапіць» дынамічны, прыгожы момант: позу, узмах крылаў, узаемаадносіны.

Сваімі лепшымі здымкамі я абавязаны не толькі вытрымцы і пошуку, але і таварышам па любімай справе — удзельнікам гарадскога фотаклуба «Вясёлка». У снежні мы арганізавалі, справядліваю фотавыстаўку за мінулы год. Мае таварышы паказалі цікавыя работы».

Гэтае пісьмо разам з фотаздымкамі даслаў у рэдакцыю Павел Цішкоўскі — мастак магілёўскіх майстэрняў Мастоцкага фонду БССР. Хочацца дадаць, што фотааматары Магілёва вельмі сур'ёзна адносяцца да фотасправы і, асабліва, да палявання з фотаапаратам. Фотаклуб «Вясёлка» сістэматычна праводзіць фотавыстаўкі. Шмат здымкаў прысвечана прыродзе.

БУСЛЫ ПРЫЛЯЦЕЛІ

Я выйшаў на бераг Нёмана. Нёман уваходзіў у берагі, з лагчын амаль сышла вада. Маладая траўка ледзь прыкметна пазеляніла грудкі на прынёманскім лузе. Наднёманскія вербы выпускалі першыя, салатавага колеру, лісточкі. Нёман спяшаўся хутчэй вынесці вяснова каламутныя воды. На другім баку за кустом лазы чарнела бабровая хатка. Несціхана шумела імклівая вада.

Ад лесу над лугам проста да мяне ляцелі буслы. Я стаў і замілавана глядзеў на іх. Не даляцеўшы да Нёмана, яны селі. Крыху пахадзілі, раздзяліліся на пары і паляцелі хто куды. Дзве пары, адна за адной, накіраваліся да вёскі, адна — да дуба, які стаяў наводдаль, а яшчэ адна накіравалася ў процілеглы канец вёскі. Там паклекаталі, пакрыжыліся і паляцелі зноў да Нёмана, а потым зноў да вёскі, кружачыся ў небе.

Буслы ўсё лёталі і лёталі, быццам нечым былі не задаволены. І толькі тут я заўважыў, што няма той бярозы, на якой летася было буслінае гняздо. Дрэва ляжала на зямлі без галля, адзін камель, а крыху далей — грудка ламачча ад буслянкі. Буслы пакрыжыліся яшчэ і, відаць, канчаткова ўпэўніўшыся, што іх дрэва няма, паляцелі за Нёман.

Некалькі дзён запар яны прыляталі сюды, дзе было іх гняздо, кружыліся, клекаталі, садзіліся на хаты і зноў ляцелі за Нёман. Аб тым, што буслы сталі бяздомныя, даведаліся жыхары вёскі. Хтосьці прапанаваў зацягнуць на высокую ліпу старую барану. На калгасным двары такая барана знайшлася. Зацягнулі на дрэва. Буслы ляталі над гэтай ліпай, але чамусьці гняздо не пачыналі рабіць.

Недалёка ад таго месца, дзе расла бяроза, у канцы агародаў, стаяла невялічкая, пачатая ўжо сцірта саломы, якая належаў калгаснаму трактарысту. Буслы

«занялі» гэтую сцірту, нягледзячы на тое, што яна была вельмі нізкая. На самым версе выграблі ямку і зрабілі гняздо.

Улетку, калі ў гнязде з'явіліся бусляняты, буслы пільна сачылі, каб каля сцірты не хадзілі сабакі ці каты. Калі тыя з'яўляліся тут, бусел злятаў са сцірты і гнаў няпрошаных гасцей прэч.

Надышла восень, пажайцела лісце на дрэвах. Разам з іншымі птушкамі пачалі рыхтавацца да адлёту і буслы.

Аднойчы да сцірты прыляцелі чатыры буслы. Яны спачатку селі на сцірту, потым пераляцелі на хату трактарыста, паклекаталі, пакрыжыліся над ёй і накіраваліся за Нёман, каб разам з іншымі ляцець у вырай.

Я. КРАМКО.

ЗАХОПНІК

Журналісцкія справы прывялі мяне да аднаго старога хутараніна. Седзячы каля старэнькай, як сам гаспадар, хаткі, мы разгаварыліся. Маю ўвагу прыцягнуў кот, які лез на высокую сасну. Я спытаў: — За птушкамі паляваць уздумаў, ці што?

— Ды не, грэцца ў гняздо гракоў лазіць, як толькі сонца прыгрэе. Ужо трэці год так. І ён расказаў мне займальную гісторыю.

...Было гэта вясной. Птушкі ладзілі гнёзды. Калі грак паляцеў па «будматэрыялы», у гняздо забраўся кот. Можна з цікаўнасці, а можа, каб праверыць, ці ёсць там птушаняты. Хто яго ведае. Як бы там ні было, а гняздо яму, відаць, спадабалася. І кот, скруціўшыся абаранкам, лёг у ім, грэючыся пад сонечнымі праменьнямі. Яго спакой парушыла птушка. Вырашыла выселіць няпрошанага гасця. Але зрабіць гэта было нялёгка. Грак паклікаў на падмогу сваіх сяброў. Аднак выгнаць самазванца-захопніка не ўдалося, нягледзячы на тое, што яму добра перапала. Гракі некалькі разоў

дзеўбанулі ката — на спіне нават выступіла кроў. Тады кот уцёк з дрэва. Але на наступны дзень зноў забраўся ў гняздо. Паядынак працягваўся яшчэ некалькі дзён. Грак урэшце адступіў. І вось з тае пары кот, калі прыгрэе сонца, узбіраецца на вяршаліну сасны, у гняздо. Як сказаў, жартуючы, дзед, «прымаць сонечныя ванны».

П. ШЫБУТ.

г. п. Лельчыцы.

АДНАВОКІ ЗАЯЦ

Зайшоўшы неяк да знаёмага лесніка, я ўбачыў, што яго цяцігадовы сын гуляе з зайцам.

Зяец, як сабачанё, бегаў за хлопчыкам, скакаў вакол яго на задніх лапах і нават не верылася, што дзікі звярок можа так сябе паводзіць. Заўважыўшы маё здзіўленне, леснік расказаў такую гісторыю.

...Робячы абход у лесе, ён пачуў узбуджанае карканне варон. Падышоўшы бліжэй, убачыў, як некалькі разбойніц напалі на зайца, і той, спрабуючы ўцячы, ускочыў на пярэдня лапы, нязграбна перасоўваўся на два-тры метры і зноў падаў. Калі леснік быў зусім блізка, вароны паўзляталі на дрэвы, а да зямлі прыціснуўся малады заяц з перабітымі шротам заднімі лапамі. Леснік загарнуў яго ў плашч і прынёс дадому. На перабітыя лапы наклаў лубкі і хутка ногі ў зайца зрасліся, а вось вока, якое яму пашкодзілі вароны, захаваць не ўдалося.

Жыве заяц у лесніковай хаце ўжо другі год. Аднойчы, здарылася, збег і ўсе думалі, што ўжо не вернецца, але не аб'явіўся і з той пары ўладкаваўся на пастаяннае жыхарства.

— Вунь бачыце, — заўсміхаўся леснік, гледзячы на сына, які, рагочучы ад завальнення, бегаў з зайцам навыперадкі, — сталі такімі сябрамі, што вадой не разальеш.

У. ЖУРБА.

КРЫЛАТЫЯ АБАРОНЦЫ

Я ўбачыў іх адразу, як толькі выйшаў на ўзлесак. Вялікі шэры каршун гнаў з лесу ў поле сіваваронку. Як шкадаваў я ў гэты момант, што ідучы раніцай па грыбы, не ўзяў з сабой стрэльбы! Птушкі былі ад мяне за сотню, а то і больш метраў, і на такой адлегласці наўрад ці дастаў бы шрот каршуна, але стрэл, магчыма, спалохаў бы яго і прымусіў бы спыніць смяртэльную пагоню...

Яшчэ не ведаючы як дапамагчы сіваваронцы я паставіў на зямлю кошык з грыбамі і пабег па полі ўслед за птушкамі, размахваючы рукамі і што моцы крычучы:

— Ату яго!.. Ату!..

Але птушкі імкліва аддаліся ад мяне і я, нарэшце, выбіўшыся з сіл, спыніўся.

На маіх вачах каршун ужо двойчы даганяў сіваваронку, але чамусьці не прычыніў ёй ніякай шкоды. Не адразу я зразумеў, што драпежнік перад абе-

дам захацеў крыху пазабаўляцца, пагуляць са сваёй ахвярай. Ён не хапаў яе, а адганяў усё далей і далей ад лесу. Вось ён нечакана ўзвіўся, некалькімі ўзмахамі моцных крылаў адляцеў убок, нерухома павіс і зноў лёгка дагнаў ужо змораную сіваваронку.

Мяне апаноўвала злосць, што я нічым не магу дапамагчы асуджанай на смерць птушцы. І раптам — я нават не заўважыў, з якога боку яна прыляцела — каля каршуна пранеслася ластаўка і трывожна закрычала:

— Ці-ці-ці-ці-і!..

А ў наступны момант аднекуль з'явілася ўжо цэлая чародка ластавак. Нібы ястрабкі, яны атакавалі каршуна, бясстрашна кідаючыся з усіх бакоў і ледзь не закрываючы яго сваімі крыламі.

Цяпер каршуну, відаць, было ўжо не да сіваваронкі, і тая, выкарыстаўшы мо-

мант, каменем упала ў лубінавае поле. Каршун нават не паімкнуўся праследваць яе.

Зараз ужо драпежнік сам стараўся прабіцца да лесу, адкуль толькі што адганяў сваю ахвяру. Але ластаўкі неадступна праследвалі яго, і ён ледзь спраўляўся адбівацца ад іх, раз-пораз перакульваючыся на спіну...

«Малайцы», — падумаў я з удзячнасцю пра ластавак.

Нарэшце, каршуну ўдалося дасягнуць выратавальнай чорнай сцяны лесу і схвацца там. Але і пасля гэтага ластаўкі яшчэ некалькі хвілін з пераможным крыкам насіліся над узлескам. А калі паляцелі, усё роўна дзве ластаўкі засталіся і доўга яшчэ чорнымі маланкамі крэслілі неба... Здавалася, яны патрулявалі гэтае месца.

Іван ШУЦЬКО.

I СЛОВАМ, I СПРАВАЙ

Развіццю навукі і ўкараненню яе дасягненняў у практыку камуністычнага будаўніцтва нашай партыі і ўрадам надаецца вялікая ўвага. «Нам патрэбна поўная і праўдзівая інфармацыя»,— пісаў У. І. Ленін у пісьмах аб характары і задачах інфармацыйнай работы ў партыі і Камітэце. Ленінскі тэзіс з'яўляецца асноваісным прынцыпам для ўсіх відаў інфармацыі: эканамічнай, знешнепалітычнай, навукова-тэхнічнай і г. д.

У рэспубліцы склалася пэўная сістэма інфармацыі і прапаганды найноўшых дасягненняў навукі, тэхнікі і практыкі ў галіне аховы прыроды. У краіне пакуль што адсутнічае адзіны дзяржаўны цэнтр па кантролю за выкарыстаннем і зберажэннем прыродных багаццяў, як няма і адзінага ўсеагульнага інфармацыйнага інстытута. Адпаведныя пытанні вырашаюцца, у асноўным, аддзеламі міністэрстваў і ведамстваў.

Што датычыць Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды, то арганізатарская і метадычная работа ажыццяўляецца тут групай навукова-тэхнічнай інфармацыі і прапаганды сумесна са службай Камітэта. Працуюць у гэтым напрамку таксама і рэспубліканскія саветы БТАП і БТПР.

Вядучай формай прапаганды па праву лічацца лекцыі і тэматычныя вечары, якія праводзяцца, звычайна, пры садзейнічанні таварыства «Веды». У 1972 годзе ў рэспубліцы прачытана каля 35 тысяч лекцый і дакладаў, арганізавана звыш

7 тысяч вечароў, праведзена больш як 1000 перадач па радыё і тэлебачанні на прыродаахоўную тэматыку.

Вялікая роля належыць друку. Рэспубліканскія газеты «Сельская газета», «Чырвоная змена», «Знамя юности» і іншыя прысвячаюць пытанням прыроды спецыяльныя рубрыкі. У шмат якіх рэдакцыях створаны пазаштатныя аддзелы па ахове прыроды. Больш трох гадоў праводзіцца конкурс на лепшае асвятленне ў друку, па радыё і тэлебачанні пытанняў аховы прыроды. Для пераможцаў устаноўлены дыпломы і прэміі. У 1972 годзе першае месца заняла «Сельская газета».

Актыўны ўдзел у прапагандзе і распаўсюджванні ведаў аб прыродзе прымае Гомельская студыя тэлебачання, часопіс «Бярозка».

Дзяржкамітэт СМ БССР па ахове прыроды, рэспубліканскія саветы БТАП і БТПР сумесна з Белсаўпрофам, Дзяржкамітэтам па тэлебачанні і радыёвяшчанні і праўленнем Саюза кінематографістаў БССР прынялі пастанову «Аб правядзенні ў 1972 годзе рэспубліканскага конкурсу аматарскіх фільмаў аб прыродзе і яе ахове». Летась былі падведзены вынікі. Першая прэмія прысуджана фільму «Вясёлка над прахадной» (Баранавічы), другая— фільму «Лясныя шапкі» (Гродзенская вобласць), трэцяя— «Увесь сусвет— твой» (Магілёў). Насельніцтву рэспублікі ў 1972 годзе паказана звыш 20 тысяч кінафільмаў аб прыродзе.

Шырокай папулярнасцю карыстаюцца выстаўкі. Яны служаць адначасова і школай перадавога вопыту, напрыклад, у галіне аховы атмасфернага паветра і водных рэсурсаў. Выстаўкі кветак ці такіх, як «Прырода і фантазія» заўсёды збіраюць шматлікую аўдыторыю. Тэхнічныя навінкі карыстаюцца ўвагай спецыялістаў.

За апошнія гады дыпламамі і медалямі ВДНГ СССР ўзнагароджаны многія арганізацыі рэспублікі, якія ў справе аховы прыроды дасягнулі значных поспехаў. Сярод іх— Рэспубліканскі савет БТПР, калгас імя Леніна Стаўбцоўскага раёна, навукова-даследчы інстытут глебазнаўства і іншыя.

У рэспубліцы прыняты шэраг законаў і пастановаў, якія прама ці ўскосна датычаць праблем аховы прыроды. Многае ўжо зроблена, але відавочна і тое, што не ўсе магчымае выкарыстоўваюцца. Асабліва, калі мець на ўвазе прапаганду і агітацыю разнастайных ведаў аб прыродзе. Варта расшырыць выпуск інфармацыйнай, навукова-папулярнай, асветніцкай і мастацкай літаратуры, кінафільмаў. Неабходна ўзмацніць і палепшыць лекцыйную справу.

С. КАНСТАНЦІНОВІЧ,
намеснік старшыні прэзідыума
Рэспубліканскага савета Беларускага
таварыства аховы прыроды.

А. ЗАУРЫЕУ,
супрацоўнік Цэнтральнага батанічнага
саду.

АЧЫСТКА СЦЁКАВЫХ ВОД У АЎТАГАСПАДАРКАХ

І. ГАЛУБІНСКІ,
начальнік Гомельскай аблінспекцыі па
ахове прыроды

Вядома, што аўта транспарт моцна забруджвае вадаёмы нафтапрадуктамі, адпрацаванымі масламі і іншымі палівазмязачнымі матэрыяламі. Гэтыя забруджванні трапляюць у вадаёмы разам з ліўневымі і вясновымі водамі.

У Гомельскім абласным аўтарэсце налічваецца 25 аўтагаспадарак, якія маюць водаправодна-каналізацыйныя сеткі. Сцёкавыя воды з гэтых гаспадарак паступаюць у сеткі гарканалізацыі, на ачышчальныя збудаванні іншых ведамстваў і на ўласныя ачышчальныя збудаванні.

Гомельскі абласны аўтарэст пастаянна ажыццяўляе арганізацыйна-тэхнічныя мерапрыемствы па паляпшэнні ачысткі сцёкавых вод і паляпшэнні выкарыстання пітной вады. Так, напрыклад, за апошнія

гады аўтабазы №№ 1, 3 і 4, аўтакалона № 2405, аўташкола, аўтобусны і таксаматорны парк ў Гомелі, аўтакалоны №№ 2406 і 2424 у Мазыры і Светлагорску, аўтабаза № 10 у Добрушы былі падключаны да гарадскіх каналізацыйных сетак і да ачышчальных збудаванняў іншых ведамстваў. На астатніх аўтагаспадарках, дзе сеткі гарадской каналізацыі адсутнічаюць, пабудаваны ачышчальныя збудаванні.

Сцёкавыя воды, у якіх ёсць нафтапрадукты і іншыя забруджванні, перад скідам у гарадскую каналізацыю і ачышчальныя збудаванні іншых ведамстваў, праходзяць папярэднюю ачыстку на лакальных ачышчальных збудаваннях у складзе брудаадстойнікаў і бензамаслаўлоўнікаў. Эфектыўнасць работы брудаадстойнікаў і бензамаслаўлоўнікаў па ўзважаных рэчывах і нафтапрадуктах складае 55—56%.

Кіраўніцтва гэтых збудаванняў ажыццяўляецца загадчыкамі гаражоў ці старшымі механікамі. Ачыстка брудаадстойнікаў і бензамаслаўлоўнікаў робіцца строга па графіку. Адпрацаваныя масла і іншыя палівазмязачныя матэрыялы зліваюць у спецыяльныя ёмістасці, а потым здаюць на перапрацоўку.

З мэтай памяншэння збору вады з гарадскіх водаправодаў і скіду сцёкавых вод у 6-ці аўтагаспадарках па патрабаванню інспекцыі і па ініцыятыве кіраўніцтва аблаўтарэста дадаткова пабудаваны ачышчальныя збудаванні абаротнага водазабеспячэння для мыечных пляцовак. Сцёкавыя воды ад мыечнай пляцоўкі, праходзячы ачыстку ў брудаадстойніках і бензамаслаўлоўніках, трапляюць у рэзервуар ачышчанага вады, пасля зноў выкарыстоўваюцца на мыйцы машын.

Заслугоўвае ўвагі работа ачышчальных збудаванняў сістэм абаротнага водаза-

беспячэння ў Мазырскай аўтакалоне № 2406 і Гомельскім аўтобусным парку.

У прыватнасці, у Мазырскай аўтакалоне № 2406 сістэма абаротнага водазабеспячэння складаецца з двух рэзервуараў, якія працуюць паралельна і паасобку, бензамаслаўлоўнікаў, каалесцыруючага фільтра, рэзервуара чыстай вады, псмпавай станцыі і гідрацыклону. Вада, якая прайшла ачыстку ў бензамаслаўлоўніках і каалесцыруючым фільтры, падаецца помпай да мычнай устаноўкі. Асадак, які ўтвараецца ў рэзервуарах і бензамаслаўлоўніках, падаецца помпай у гідрацыклон. У выніку выкарыстання гэтай сістэмы водазабеспячэння эканоміцца ў год больш як 2 тысячы рублёў.

У Гомельскім аўтобусным парку пабудаваны і эксплуатаюцца збудаванні, якія складаюцца з помпай і флатацыйнай устаноўкай, рэзервуараў ачышчанай вады

і нафтапрадуктаў, двух напорных гідрацыклону, пескавой пляцоўкі і рэагентнай пляцоўкі. Сцёкавыя воды ад мыйкі аўтобусаў трапляюць у зборны рэзервуар, а потым падаюцца на напорныя гідрацыклону. Завісь, якая аддзяляецца на гідрацыклону, збіраецца ў ёмістасці для асадак, асветленая вада, якая праходзіць далейшую ачыстку ў флатацыйных камерах, адводзіцца ў рэзервуар ачышчанай вады, а потым падаецца на мыйку аўтобусаў.

Гэтыя збудаванні далі магчымасць аўтобуснаму парку не толькі дасягнуць эфектыўнай ачысткі сцёкавых вод, але і атрымаць каля 5 тысяч рублёў у год эканоміі за кошт рэзкага зніжэння выкарыстання вады з гарадскога водаправода.

У выніку гэтых мерапрыемстваў у аўтагаспадарках вобласці палепшылася якасць ачысткі сцёкавых вод і памен-

шыўся забор свежай вады амаль на 1000 куб. м/сут.

Для кантролю за якасцю сцёкавых вод пры Гомельскім аблаўтаатрэсце ўпершыню ў нашай рэспубліцы арганізавана кустаная лабараторыя. Гэтая лабараторыя базіруецца ў Светлагорскай аўтакалоне № 2424. У лабараторыі ёсць неабходнае абсталяванне і рэактывы, за ёй замацаваны спецыяліст, які прайшоў неабходную стажыроўку.

Разважаючы пра станоўчую работу, якая вядзецца ў аўтагаспадарках Гомельскага аблаўтаатрэста, трэба асабліва адзначыць заслугі ў гэтым напрамку галоўнага інжынера аблаўтаатрэста тав. Г. Падгайскага. Ён пастаянна аказвае дапамогу аўтагаспадаркам у справе паляпшэння выкарыстання вады, а таксама ажыццяўляе кантроль за правільным выкарыстаннем і аховай водных рэсурсаў.

НА ТВАЮ КНІЖНУЮ ПАЛІЦУ, ПРЫРОДАЛЮБ

ІСКРЫНКІ ДАБРАТЫ І ШЧЫРАСЦІ

Дваццаты век зблізіў адлегласці, паскорыў тэмпы жыцця, паставіў перад сабой і шэраг праблем. Адна з іх — ахова прыроды. Паэты, празаікі, людзі, якія маюць магчымасць размаўляць з сотнямі, тысячамі людзей, таксама падаюць свой голас у абарону ўсяго жывога. Шмат такіх твораў з'явілася ў беларускай літаратуры ў апошні час.

У гэтай важнай справе аховы прыроды шмат робяць і натуралісты. Рыгор Ігнаценка — адзін з іх. На творчым рахунку ў яго ўжо некалькі кніжак, ёсць шмат публікацый у рэспубліканскай перыядыцы. Прызнаемся, у свой час наша крытыка ўказвала аўтару на некаторыя моўныя хібы ў яго творах. Ён улічваў іх, усё ўважлівей ставіўся да слова. Кожны новы зборнік апавяданняў аб прыродзе Р. Ігнаценкі сведчыў аб тым, што аўтар прымае пад увагу сяброўскія заўвагі.

Новая яго кніга «На заечых сцежках», якая выйшла ў канцы мінулага года ў выдавецтве «Мастацкая літаратура», таксама вынік павышанай патрабавальнасці да сябе. Перачытваеш яе і зноўку, у каторы ўжо раз, разам з аўтарам апынаешся ў цудоўным свеце прыроды: ходзіш ляснымі сцежкамі, плывеш па рачулках і затоках. Але за ўсімі гэтымі дарагімі вобразамі роднага краю перш-наперш бачны лірычны герой пісьменніка, чалавек неспакойны і няўрымслівы, які вельмі любіць прыроду. У новай кнізе ён ужо не проста сузіральнік, які бачыць толькі хараство, а напорысты ў сваім змаганні за захаванне ўсяго гэтага непаўторнага.

Уменне вылучыць істотнае з усіх пахаў, гукаў, прааналізаваць яго, даць ацэнку яму, прымусяць і іншыя палюбіць зямную непаўторнасць — хіба можа быць нешта найбольш удзячнае і для натураліста, і для пісьменніка. Гэтымі якасцямі і валодае Р. Ігнаценка. Ён умее пісаць займальна, захопляць расказаным.

Шчырасць, заклапочанасць, улюбённасць — так можна ахарактарызаваць усё тое, аб чым піша Р. Ігнаценка. Па ўсёй кніжцы, быццам россыпы дарагіх каменьчыкаў, раскіданы яго думкі аб прыродзе. І за словамі гэтымі відаць іх аўтар, як дбайны і клапацілівы чалавек.

«Даўно я заўважыў, што паляўнічыя — самыя шчаслівыя людзі на свеце. Чаму? Ды таму, што надта ж ужо

шмат у іх на працягу года радасных свят бывае... А тое, што ён не заўсёды дахаты прыходзіць з удачай, дык гэта не вельмі ўжо і вялікая бяда. Пачні кожны раз прыносіць лясныя ды балотныя трафеі, дык і дзічына можа звесціся», — прызнаецца Р. Ігнаценка ў адным са сваіх апавяданняў. Гэта сапраўды так. І калі чытаеш яго творы, пастаянна заўважаеш, што не толькі дзеля палявання можа ён блукаць па лесе. Зусім не. Для яго заўсёдна радасць сам-насам пабыць з прыродай, прыслухацца да яе галасоў, паспрабаваць раскрыць яшчэ адну, няхай самую маленькую, тайну.

«Загадкі, загадкі... Колькі іх узнікае ў лесе і на беразе ракі. І кожную з іх абавязкова трэба разгадаць». Спрабуе гэта рабіць і Р. Ігнаценка. Лепшыя яго апавядання «Жоравы трубяць», «Над чаромхай», «Майская песня», «Каня», «Драчовы час» і іншыя — светлыя, мілагучныя, у іх адчувальна прысутнічае тое, што можна смела назваць пісьменніцкім майстэрствам. Ад прыватнага факта аўтар ідзе да шырокага разважання, да аналізу з'яў. Ён задумваецца над імі, робіць вывады.

Нагадаем хоць бы навелу «Надпіс на дубе». Сюжэт яе просты. Толькі адно знявечанае дрэва засталася ад колішняй дубровы. Тут і збіраліся на такавішча цецерукі.

Аднойчы аўтар заўважыў на дрэве свежы зацёс. Не ўтрымаўся, узяў хімічны аловак і напісаў «Губіць такога волата — злачынства!» Але прыйшлі людзі з бензапілой і спілавалі дрэва. Адно толькі дрэва. Аднак «на другі дзень распаўся ток цецерукоў, замоўклі аўсянкі, некацішэй звінелі ў небе жаваранкі. А ўвосень птушкі зусім зніклі з гэтых мясцін. Здаецца: толькі аднаго дрэва не стала, а як раптам збыднела прырода!»

Вось бы такую ўважлівасць, шчырую заклапочанасць да ўсяго жывога кожнаму!

Не, некаторыя з нас яшчэ мала знаюць прыроду. І ў гэтым лішні раз пераконваемся, калі знаёмімся з кніжкаю Р. Ігнаценкі. Усёй сваёй накіраванасцю яна сцвярджае добрае ў людзях, абуджае светлыя пачуцці любасці да ўсяго зямнога. Гэта сапраўдны гімн роднай прыродзе, яе жывёльнаму і расліннаму свету. І новы зборнік «На заечых сцежках» сведчыць аб гэтым.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ЛЕКАВЫЯ КАРЭННІ І КАРЭНІШЧЫ РАСЛІН

А. ПАЛАМАРЧУК,
доктар біялагічных навук, прафесар.

В. БАНДАРЭНКА,
аспірант кафедры батанікі
Гомельскага дзяржуніверсітэта

У сакавіку — красавіку, як толькі растане снег і пачнецца вясновае абуджэнне прыроды, надыходзіць пара нарыхтоўкі лекавай сыравіны, асабліва карэнняў і карэнішчаў аеру балотнага, валяр'яну лекавага, дуброўкі прамастаячай, лопуху, пырніку паўзучага, адуванчыка лекавага і іншых.

Мы раскажам толькі пра карэнні і карэнішчы некаторых раслін, якія з'яўляюцца пустазеллем, як, напрыклад, пырнік паўзучы, або сустракаюцца на пустэчах, як, напрыклад, лопух, або растуць паўсюдна, як, напрыклад, адуванчык лекавы, ці растуць у лясх, на лясных палянах, высечках і лугавінах, як дуброўка прамастаячая. Большасць гэтых раслін лічылася некалі толькі пустазеллем. Зараз да пустазелля адносяць толькі пырнік паўзучы, аднак і ён мае лекавыя ўласцівасці і выкарыстоўваецца навуковай і народнай медыцынай як лекавая расліна.

Дуброўка прамастаячая — шматгадовая травяністая расліна з сям'і ружакветных з гарызантальным выгнутым цыліндрычным або клубнепадобным чырвона-бурым карэнішчам даўжынёй 11 сантыметраў са шматлікімі ніцепадобнымі прыдаткавымі карэннямі. Прыкарэнёвае лісце знаходзіцца на доўгіх тонкіх чаранках, а сцябловае — сядзячае, трайчастае з падоўжанымі зубчастымі лісцікамі. Кветкі адзінаковыя з залацістажоўтым вяночкам на доўгіх кветаножках. Цвіце з мая да верасня. Расце ў светлых лясх, асабліва сасновых, на вільготных лугах, на лясных узлесках і ў ярах, на высечках і пустэчах, на пясчаных, супясчаных, сугліністых свежых і вільготных глебах. У рэспубліцы сустракаецца доволі часта.

Беларуская народная медыцына шырока ўжывае настойку з карэнішчаў дуброўкі для лячэння страўнікавых захворванняў, дызентэрыі, пры кашлі і як вяжучы сродак пры крывацёках. Доўга народная медыцына Палесся захоўвала таямніцу лячэння валляка. Выявілася, што нават пры самых запушчаных выпадках захворвання адвар карэнішча дуброўкі праз некаторы час пасля прыёму прыво-

дзіў да поўнага выздараўлення. Настойку карэнішча дуброўкі ўжываюць таксама пры лёгкіх крывацёках, цынзе і слабых дзяснах. У Балгарыі адвары і настойкі карэнішча дуброўкі лічацца эфектыўнымі сродкамі пры дызентэрыі, язве страўніка, захворваннях печані, пры жаўтуце, падагры і рэўматызме. У Чэхаславакіі настойкі, экстракты і адвары з карэнішчаў дуброўкі прамастаячай выкарыстоўваюцца як вяжучы, замацоўваючы і кроваспыняючы сродак. Навуковая медыцына карэнішчы дуброўкі ўжывае пры запаленчых страўнікава-кішачных захворваннях, а таксама пры дызентэрыі і язавым каліце.

Карэнішчы дуброўкі нарыхтоўваюць ранняй вясной (сакавік — красавік), калі пачынае адростаць лісце, або восенню, пасля адмірання надземных частак (кастрычнік — лістапад). Гатавай сыравінай з'яўляюцца цяжкія і цвёрдыя карэнішчы, горкія на смак, якія пахам нагадваюць ружу. Яны змяшчаюць: воск, гліказід, тарментылін, дубільныя рэчывы (32 працэнта), камедзь, крухмал, арганічныя кіслоты (хінавая, яблычная, элагавая), цукар (5 працэнтаў), смалу, сляды эфірнага масла, флаваноіды, крышталічны эфір тарментол, ёд, жалеза, бром, кобальт, ванады, кальцый і іншыя. Такі багаты біяхімічны змест рэчываў характарызуе дуброўку прамастаячую як вельмі каштоўны комплексны лекавы сродак супраць многіх захворванняў.

Адуванчык лекавы — шматгадовая травяністая расліна вышынёй 10—30 сантыметраў з суцэльным коранем і безліцевым кветкавым сцяблом з разеткай лісця. Лісце стругаводна-пёрыстарасечанае. Кветкі язычковыя, залаціста-жоўтыя, сабраныя ў кветкавыя кошыкі.

Адуванчык — адна з найбольш распаўсюджаных шматгадовых раслін з сям'і складанакветных. Карэнні, кветкі і лісце гэтай сапраўды цудоўнай расліны з далёкіх часоў ўжываюцца для лячэння шэрагу хвароб. Яшчэ старажытнагрэчаскі ўрач Тэафраст ўжываў сок адуванчыка для выяўлення вяснушак і плям на скуры. Авіцэна (980—1037) свежы сок з лісця і сцяблоў адуванчыка ўжываў пры вадзянцы, застоі крыві і захворваннях вачэй.

У народнай медыцыне Беларусі настойку карэнняў адуванчыка на гарэлцы ўжываюць пры страўнікавых, скураных і венерычных захворваннях, а адвар травы — пры захворваннях печані, пры жаўтуце, ліхаманцы, рэўматызме, туберкулёзе і гіпертаніі.

Народная медыцына Балгарыі выкарыстоўвае гэту расліну для лячэння вадзянкі і дыябету. У Аўстрыі, Венгрыі, Румыніі, Францыі і іншых краінах Заходняй Еўропы настоі і адвары адуванчыка выкарыстоўваюць пры захворваннях лёгкіх, печані, жоўцевага пузыра, гепатытах, валляку, дыябеце і запаленчых працэсах вачэй.

У навуковай медыцыне ўжываецца карэнне адуванчыка, радзей — лісце і кветкавыя кошычкі. Выкарыстоўваюць іх як сродак для паляпшэння апетыту і дзейнасці страўніка.

Падсмажаныя карэнні часам выкарыстоўваюцца як заменнік кавы, а лісце — для прыгатавання салатаў.

Адуванчык лекавы — старажытная лекавая расліна з шырокім спектрам дзеяння пры лячэнні многіх хвароб чалавека. Ён мае багаты біяхімічны састаў рэчываў і мікраэлементаў. У суквеццях і лісці ўтрымліваюцца: вітаміны С, Е, В₂, карацін, а таксама халін, нікацінавая кіслата, дубільныя рэчывы, сліз, сапаныны, цукар і іншыя. У карэннях — гліказід тараксацин, бялковыя рэчывы, цукар, полісахарыд, інулін, дубільныя рэчывы, воск, смолы, арганічныя кіслоты, каўчук, стэрыны, тлустыя масла і іншыя.

Нарыхтоўваюць сыравіну ранняй вясной да цвіцення (сакавік — красавік) або восенню, у першыя дзеньна лісцяў (кастрычнік — лістапад). Пры гэтым карэнні адуванчыка старанна ачышчаюць ад зямлі, мыюць у халоднай вадзе, правяльваюць некалькі дзён на паветры і сушаць у цёпрых памяшканнях, якія можна правяльваць, або сушаць у печах пры тэмпературы 50—60°.

Лопухі вялікі і павуціністы — двухгадовая травяністая расліны вышынёй 70—150 сантыметраў з чарговым буйным яйкападобным лісцем, зверху зялёным, а знізу шэралямцавым. Кветкі пурпурначырвоныя, трубчастыя, сабраныя ў галоўкі. Гэтыя лопухі адрозніваюцца адзін ад аднаго як самімі сцяблямі, так і кветкавымі кошыкамі, якія ў лопуху вялікага павуцініста-пушыстыя. Яны цвітуць з ліпеня да верасня.

Сустракаюцца паўсюдна, як самыя звычайныя расліны, растуць на пустэчах, уздоўж дарог, агародаў і палёў. З лекавай мэтай ўжываюць карэнні лопуху, якія збіраюць, — з аднагодовага раслін — у сакавіку — красавіку або ў верасні — кастрычніку.

Выкапаныя карэнні ачышчаюць ад зямлі, прамываюць у вадзе, рэзразваюць на часткі і сушаць. Карэнні ўтрымліваюць: дубільныя, горкія і тлушчападобныя рэчывы, вітамін С, арганічныя кіслоты (пальмецінавую і стэарынавую), пратэіны, гліказід аркцін, вуглявод інулін, эфірнае масла і іншыя.

У народнай медыцыне найчасцей ўжываюць лопух павуціністы. Настойкі і адвар карэння выкарыстоўваюць пры раку, рэўматызме, пры захворванні нырака, пры дыятезе, скурным туберкулёзе, экземе, венерычных захворваннях, а таксама выкарыстоўваюць як сродак для ўмацавання валасоў. Свежае лісце лопуху

ўжываецца для кампрэсаў ад галаўнога болю, пухлін суставаў, скурных запаленняў і ліхаманцы.

У народнай медыцыне Францыі настой карэння і лісця рэкамендуець як мачагонны сродак, а настой насення на белым вінаградным віне — для лячэння падагрычных захворванняў суставаў. У Польшчы і ГДР свежае карэнне выкарыстоўваюць як мачагонны сродак. У Аўстрыі двухгадовае карэнне ўжываюць як слабительны і мачагонны сродак. Балгарская народная медыцына карэнне лопуху выкарыстоўвае для лячэння нырачнакаменнай і мочакаменнай хвароб, а таксама пры гастрытах і язве страўніка. У Японіі лопух з'яўляецца культурнай раслінай, якую вырошчаюць на агародах і выкарыстоўваюць замест бульбы.

Навуковая медыцына карэнне лопуху рэкамендуе як мачагонны, потагонны і антыбактэрыялагічны сродак, а таксама пры дыябеце.

Пырнік паўзучы — шматгадовая травяністая расліна з сям'і злакавых з тонкім доўгім (да трох з палавінай метраў) галінаста-паўзучым карэнішчам. Сцяблы з плоскім лінейным лісцем і прамой мяцёлкай з сядзячых і збліжаных каласкоў. Цвіце ў чэрвені — ліпені. Расце паўсюдна: на палях, узгорках, схілах, лугах, агародах як пустазелле, якое цяжка выкараніць.

З лекавай мэтай выкарыстоўваюць карэнішчы, якія нарыхтоўваюць вясной (сакавік — красавік) і восенню (верасень — кастрычнік). Сабраныя карэнішчы і паўзучыя сцяблы ачышчаюць ад карэньчыкаў і рэштак лісця, прамываюць у халоднай вадзе і сушаць на паветры цэлымі або разрэзанымі на часткі. Сухія карэнішчы без паху, саладкаватыя на смак.

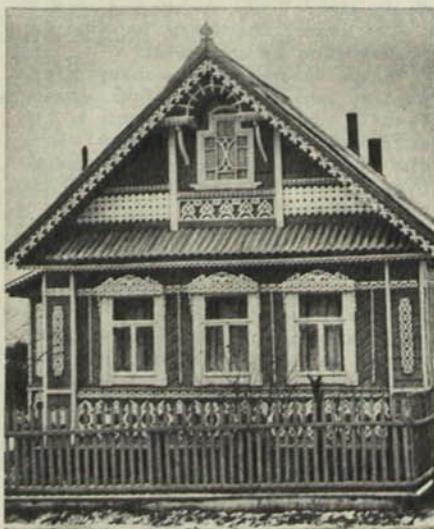
Біяхімічны састаў карэнішчаў багаты і разнастайны. Ён складаецца з вугляводаў (трыцын, маніт, левулеза, фруктоза і іншыя), бялковых рэчываў, слізі, сапанінаў, тлустых і эфірных маслаў, карацінаідаў, вітаміну С, арганічных кіслот, макра- і мікраэлементаў і іншых рэчываў.

У народнай медыцыне Беларусі карэнішчы пырніку ўжываюць у выглядзе адвару пры дыятэзе, дзіцячых экземах, частковай страце зроку, туберкулёзе лёгкіх, пры ліхаманцы, жаўтуце, рэўматызме і поліартрытах.

У Францыі адвар карэнішчаў з псепхам ужываюць пры жоўцекаменнай хваробе. У нямецкай народнай медыцыне настой карэнішчаў ужываюць пры вадзянцы, страўнікава-кішачных захворваннях, хваробах печані, ныракаў, а таксама як мачагонны і кроваспыняючы сродак, у Чэхаславакіі — пры катары бронхаў і як адхаркваючы сродак.

Мы расказалі пра некаторыя, на першы погляд, бескарысныя расліны, якія належаць да пустазелля і паўсюдна знішчаюцца чалавекам. Але і яны могуць прыносіць карысць, пра што сведчыць народная і навуковая медыцына як нашай, так і замежных краін. Як відаць, бескарысных раслін няма наогул — ёсць толькі расліны, якія яшчэ не дастаткова вывучаны і спазнаны чалавекам.

РЭХА СТАРАЖЫТНАСЦІ

Памятаеце казку: «Як толькі заспявалі першыя пёўні — ураз знікла нячыстая сіла...»

Звычай, калі ў народзе той ці іншай жывёле прыпісваецца магічная сіла, ідзе з глыбокай старажытнасці. Першабытныя людзі амаль цалкам знаходзіліся пад уладай прыроды. Асабліваю небяспеку для іх уяўлялі дзікія зьяры. Чалавек лічыў, што нават знешні выгляд і моц звера могуць дапамагчы яму ў абароне ад варажой сілы. Для гэтай мэты іншы раз бралася проста частка жывёлы: галава, зубы, кіпцюры... Зубы і кіпцюры людзі насілі з сабой у якасці абярэгаў, чарапы чаплялі на вароты.

З цягам часу некаторыя жывёлы былі прыручаны і сталі сябрамі чалавека. Яны істотна дапамагалі яму: кармілі, апраналі. Ім жа прыпісвалася і функцыя абароны ад «ліха». Таму певень, конь і карова нават пасля смерці працягвалі служыць свайму гаспадару: чэрап каровы ці каня прымацоўвалі на варотах ці на самой хаце. Потым пачалі лічыць, што дастаткова будзе і адлюстравання гэтых жывёл. Чарапы жывёл на будынках паступова саступілі месца каровіным рагам, галавам коней і сілуэтам птушак, выразаных з дрэва. Змяшчаліся яны на вяршыні франтона.

Вядомы этнограф Е. Раманаў на пачатку нашага стагоддзя пісаў, што на Палессі бытуе павер'е, быццам буслы і вужы, якія пасяліліся на сядзібе селяніна, прыносяць яму шчасце і ўдачу. Таму сяляне так беражліва адносяцца да бусліных сем'яў і рады, калі ў падзамосці ці пад печу завядуцца вужы. Фігуркі буслоў і вужоў можна бачыць у дэкаратыўных упрыгожаннях і цяпер: палешукі аздабляюць імі вільчакі сваіх хат. Звычайна гэта дзве змяі ці галоўкі двух буслоў, павернутыя ў супроцьлеглыя бакі.

У наш час, вядома, ніхто не верыць у магічную сілу жывёл і птушак, але ашчадныя адносіны да ўсяго жывога засталіся. Драўляныя фігуркі і ў нашы дні ўпрыгожваюць франтоны, вільчакі, ліштвы будынкаў. Іх чыста дэкаратыўная роля відавочная. З другога боку — гэта сведчанне прагі чалавека да мастацтва.

Я. САХУТА.

НАШ КАЛЕНДАР

САДОВОДУ
АГАРОДНІКУ
КВЕТОВОДУ

САКАВІК

У САДЗЕ

На ўчастках, размешчаных у нізкіх месцах, і там, дзе ў мінулыя гады назіраўся застоў веснавой вады, пачынаюць ачышчаць ад снегу водаадводныя каналы. На ўчастках са значным ухілам, каб не было змыву глебы, ваду мэтазгодна спускаць па дарожках. Для гэтага іх ачышчаюць ад снегу.

Калі сад малады і большая частка галін знаходзіцца пад снегам, то пры шчыльнай снегавай корцы і ў час раставання снегу яны могуць паламацца. Каб гэтага не здарылася, каля дрэў асцярожна ломаць шарпак.

Развешваюць шпакоўні, сінічнікі, дуплянікі.

Падрыхтоўваюць чаранкі для веснавой прышчэпкі.

Пры дзённых тэмпературах вышэй 5° можна абразаць малады сад і прарэджаць кроны старых дрэў. Там, дзе над кронамі праходзяць праводы электралініі, робяць абрэзку леташніх адросткаў, каб яны не сутыкаліся з правадамі. Пасля абрэзкі галіны дыаметрам больш як 2 см зачышчаюць садовым нажом і абмазваюць садовым вараем.

У канцы месяца, як толькі ягадныя кусты вызваляцца ад снегу, прыступаюць да абрэзкі і выдалення старых, паламаных і пашкоджаных галін (калі гэта не зроблена восенню).

У АГАРОДЗЕ

Настаў час сеяць насенне для вырошчвання расады: памідораў пад плёнку, каляровую і раннія гатункі белакачаннай капусты для адкрытага глебу. Не запазняйцеся з пікіроўкай расады капусты і памідораў. Пераарошчаныя — дрэнна прымаецца. Насенне агуркоў кладзецца на праграванне.

Хто вырашыў вырошчваць раннюю бульбу, трэба клубні пакласці на прарошчванне не пазней 30 чысла.

У КВЕТНІКУ

Пачынаюць вырошчваць расаду аднагадовых кветак у скрынках. Са схо-

вішча дастаюць клубні вярціны і кладуць іх у скрынкі на прарошчванне для атрымання чаранкоў. Калі пасадачнага матэрыялу дастаткова і атрымліваць чаранкі няма неабходнасці, то клубні на прарошчванне падрыхтоўваюць пазней.

У канцы месяца ў цёплыя дні прыадкрываюць зімовае ўкрыцце руж. Каля пасадак цыбулінных культур і руж робяць канаўкі, каб каля іх не застоўвалася расталая вада.

КРАСАВІК

У САДЗЕ

Пакуль не адтала зямля, працягваюць абразаць сад: дрэвы і кусты. Калі глеба адтане, гэтую работу трэба спыніць, пакуль не падсохне. У гэты час можна здымаць абвязку. Да распускання пупышак праводзяць першае ранневясновае апыркванне.

Пад канец раставання снегу, калі глеба насычана вільгацю, наступае спрыяльны час для падкормкі пладовах і ягадных культур мінеральнымі азотнымі ўгнаеннямі.

У час набухання пупышак пачынаецца інтэнсіўны рух сокаў, кара лёгка аддзяляецца ад драўніны — гэта самы спрыяльны час для прышчэпак.

Як толькі глеба падсохне, прымаюцца ўцяпляльныя матэрыялы.

У АГАРОДЗЕ

Ад парнікоў, skleпай і ям, дзе захоўваецца гародніна, адводзіцца расталая вада.

Працягваюць сеяць насенне расадных культур для адкрытага глебу. Падрыхтоўваюць насенне морквы да пасеву.

Як толькі можна будзе хадзіць па ўчастку, прачысціце, узрыхліце глебу, дзе пасаджаны шматгадовая гародніна, і накрыйце плёнкаю. Гэта значна паскорыць паступленне ранняй зеляніны на стол.

Перамяшайце кампостную зямлю, яна спатрэбіцца пры ўсіх пасавах і пасадках.

Калі глеба «паспела» на ўчастку, прыступаць да апрацоўкі.

Радыс, салату, кроп, моркву, рэпу, рэдзьку летнюю, гарох, боб можна сеяць у канцы месяца. У гэты ж час высаджваюць і расаду ранняй капусты. Прыступаць да пасадкі ранняй бульбы, калі глеба на глыбіні 10 см прагрэлася да 8°.

У КВЕТНІКУ

Пачынаюць пікіраваць сеянцы аднагадовых кветак, пасяяных у сакавіку. Высяваюць у парніках насенне кветак, якія хутка растуць.

Не чакаючы, пакуль растане ўвесь снег, праводзяць падкормку азотнымі ўгнаеннямі (лепш салетрай) усе шматгадовыя і двухгадовыя кветкі і дэкарэтыўныя кусты.

З надыходам цяпла адкрываюць зусім ружы, праводзяць іх абрэзку. У трэцяй дэкадзе можна садзіць клубні, цыбуліны кветак і дзетак гладыёлусаў. Можна таксама пацаць дзяленне шматгадовых кветак.

НЕ ЎСЕ ПРАБЛЕМЫ ВЫРАШАНЫ

З якога боку ні пад'язджаеш да Рагачова — ён уражвае сваёй прыгажосцю, маляўнічасцю прыроды. З захаду і ўсходу горад агібаюць дзве ракі: Друць і Дняпро. Кругом — лясы. Вялікія, прыгожыя, задумненыя.

Горад улётку патанае ў зеляніне. Многа садоў. На вуліцах пасаджана безліч дэкарэтыўных дрэў і кустоў. Заўважаецца гармонія зеляніны з жылымі і гаспадарчымі пабудовамі, прамысловымі аб'ектамі і рэльефам мясцовасці.

Такім горад стаў нядаўна. Ініцыятарам азеянення з'явілася Рагачоўскае раённае таварыства аховы прыроды.

Мне давялося сустрэцца са старшынёй гэтага таварыства Г. М. Капытавым (яго службовая пасада — дырэктар лягаса). Адчуваецца, што яго хаалюе дзейнасць раённага таварыства па паляпшэнню ўмоў жыцця і адпачынку працоўных горада. Ён крыху незадаволены: можна было б зрабіць і больш, ды сакратары таварыства часта мяняюцца, што адмоўна адбіваецца на стане работы. Расказваючы пра дзейнасць аматараў прыроды, Георгій Максімавіч паказвае ганаровую грамату Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды. Ёю ў 1970 годзе Рагачоўскае аддзяленне было ўзнагароджана за дасягнутыя поспехі ў сацыялістычным спаборніцтве. Тады рагачоўцы былі на другім месцы ў рэспубліцы па азеяненню горада.

Толькі за мінулы год закладзена 5 сквераў, пасаджана каля 6 тысяч дрэў і кустоў на вуліцах.

Шмат робяць аматары прыроды па кантролю за санітарным станам горада. Было выяўлена, што на многіх аб'ектах (райаб'яднанне «Белсельгастэхніка», аўтакампінат, вінзавод і нафтабаза) адсутнічае каналізацыя і ачышчальныя збудаванні. У выніку — забруджваецца ваданосны гарызонт, з якога атрымліваюць пітную ваду, забруджваецца Друць.

На кансервавым заводзе ачышчальныя збудаванні эксплуатаюцца з парушэннем санітарных норм і правіл. Ачыстку двух'ярусных адстойнікаў на працягу многіх гадоў не рабілі, замянілі керамзіт на біяфільтрах. Эфекту ад такой ачысткі няма.

Ачыстка горада яшчэ далёка не адпавядае санітарным патрабаванням, адсутнічае каналізацыя. У горадзе налічваецца каля 50 выгравных ям, вычышчаюцца яны нясвоечасова.

У горадзе прадугледжана будаўніцтва ачышчальных збудаванняў на беразе Дняпра. Паўстае пытанне: а ці будуць яны эфектыўныя, бо праектная магутнасць іх да канца будаўніцтва значна адстане ад павелічэння аб'ёму сцёкавых вод.

На будаўніцтве гарадской каналізацыі ў 1972 годзе было асвоена 23,6 тыс. руб., пры плане 90 тыс. руб. На будаўніцтве водаправода — 45,6 тыс. руб., пры плане 62 тыс. руб. Асноўная прычына: ПМК-6 зрывае план будаўніцтва. Усім вядома, што такое становішча трэба выпраўляць, але пакуль што ў раёне эфектыўныя меры не прыняты.

М. КАВАЛЁУ.

ГРУШАЎСКАЯ ВУЛІЦА

Аўтобус паволі заехаў на школьны двор і спыніўся. Яго адрозу запоўнілі, весела гамонячы і штурхаючыся, узрадаваныя дзеці. Бацькі і настаўнікі давалі апошнія парады школьнікам, якія ад'язджалі на экскурсію ў Брэсцкую крэпасць. Была тут і Ганна Іванаўна Мядзведзева. Менавіта яна арганізавала гэтую паездку.

— Ці паедзеце, Ганна Іванаўна? Едземце з намі! — чуліся дзіцячыя галасы.

— Куды ўжо мне ехаць, — аднеквалася яна.

Усе рассяліся, і паўночкі аўтобус, раздзьмухваючы пажоўклую лістоту, рушыў у дарогу. А Ганна Іванаўна, не спяшаючыся, пайшла па сваёй, Грушаўскай вуліцы. З ліп асыпалася апошняе лісце. І яна толькі цяпер заўважыла, што электрычныя слупы, якія стаялі побач з дрэвамі, таксама пабелены. І ёй успомніўся апошні суботнік. Успомнілася і іншая восень — восень 1962 года, калі яна сама садзіла дрэвы ў скверы на вуліцы Разінскай. Але кожны раз нехта ўначы бязлітасна вырываў саджанцы. Проста не верылася, што такое магчыма. «Хто ж вырывае дрэўцы? — думала яна. — Няўжо людзі не хочучь, каб вуліца іх была прыгожая?»

Зноў, пасадзіўшы ўсё тых ж 250 саджанцаў, зайшла ў міліцыю: «Вы толькі пакажыце мне таго, хто вырывае ў скверы саджанцы...» — папрасіла яна.

...Дапамога прыйшла зусім нечакана. Успамінаючы гэту гісторыю, Ганна Іванаўна раскажвае:

— Ведала я добра дырэктара трэцяй школы Лілію Пакамарову, не раз звярталася да яе па пытаннях Чырвонага Крыжа, вулічнага камітэта. Зайшла зноў да яе. Разгаварыліся. Расказала ёй пра саджанцы...

На другі дзень у трэцяй школе была чарговая лінейка. Вінаватая — чацвёртакласнікі — стаялі воддаць і з-пад ілба паглядвалі на сваіх таварышаў. Старэйшы з іх, Віця Усманаў, заікаючыся, даваў тлумачэнні:

— Нам... няма... дзе гуляць у футбол... хакей. А на Разінскай — пусты. Навошта там гэты сквер?

Тады папрасіла слова Ганна Іванаўна...

Так у пярвічнай арганізацыі аховы прыроды пры домакіраўніцтве № 11 Фрунзенскага раёна з'явіліся першыя сябры — «зялёны патруль». Дарэчы, і сквер той аднавілі разам і назвалі «Дружба».

З таго часу ў гэтым раёне ніхто не пашкодзіў ніводнага дрэва. Наадварот, упершыню зазеленелі Чыгуначная і Грушаўская вуліцы. На дапамогу Ганне Іванаўне прыйшла цэлая «армія» — 135 чалавек. Вясной «зялёны патруль» праводзіў суботнікі — высаджваліся кветкі, прыводзілі ў належны выгляд дрэвы, вуліцы. Ніякавата было глядзець на гэта старэйшым. Выходзілі і яны на дапамогу школьнікам. Ганна Іванаўна не паспявала выдаваць членскія білеты. У 1962 годзе з васьмі чалавек пярвічная арганізацыя па ахове прыроды вырасла да 240. Работы прыбавілася. А Ганна Іванаўна ўжо немаладая, дванаццаць гадоў як на пенсіі.

...І толькі тады, калі яна раскажвала пра свае турботы і клопаты, я зразумеў, чаму яе ўсе ведаюць у домакіраўніцтве, адгукаюцца на ўсе яе прапановы і просьбы. Як жа не ведаць чалавека, які 33 гады выконвае грамадскую работу, а чатырнаццаць — узначальвае пярвічную арганізацыю па ахове прыроды.

Вынікі працы Г. Мядзведзевай бачыць кожны. 667 дрэў вырастала яна разам са сваімі сябрамі — школьнікамі. Ганна Іванаўна нават памятае, колькі якіх парод пасаджана на той або іншай вуліцы.

І калі Ганна Іванаўна раскажвае пра сваю Грушаўскую вуліцу, нібы экскурсавод, спыняючыся каля кожнага дрэва, разумееш, колькі любві і працы ўклала яна ў гэтую справу разам са сваімі першымі памочнікамі Іванам Дземідовічам, Сцяпанам Галінскім, Зінаідай Плецюховай і, канечне, «зялёным патрулём».

А. САЧАНКА.

г. Мінск.

НЕЗВЫЧАЙНЫЯ ПАЦЫЕНТЫ

Памяшканне ветэрынарнай паліклінікі, што абслугоўвае Заводскі і Ленінскі раёны Мінска, прымыкае да Калгаснага рынку, з вуліцы яно зусім непрыкметнае. Унутры — тры пакойчыкі.

Хірургічны ці працэдурны кабінет, цяжка сказаць, як яго лепш назваць, маленькі. Пабочны чалавек, без нагоды апынуўшыся тут, падобны на мядзведзя. Таму я не цешыў сябе надзеяй прысутнічаць на аперацыях. «Калі ласка, займіце персанальны куток...», — усміхнуўся галяўны ўрач Анатоль Сцяпанавіч Камінскі. Сказана было далікатна, але неяк асцярожна. Крыху пазней я даведаўся ў чым справа. Адзін гаспадар сабакі аддзякаваў Анатоля Сцяпанавіча праз газету, маўляў, лепшага Айбаліта ў Мінску і не знойдзеш. Абдою не было...

Сапраўды, у наш час гарадскія ветэрынарныя лячэбніцы не маюць асаблівай патрэбы ў рэкламе. Некалькі лічбаў для разважанняў: на тэрыторыі названых раёнаў ёсць каля паўтары сотні коней (вось не падумаў бы), дзве з палавінай тысячы сабак (зарэгістраваных), звыш дзесяці тысяч курэй (таксама нечаканасць) і шмат іншай жывёнасці — вавёркі, вожыкі, хамякі, малпы, пёўчыя птушкі, качкі, нутрыі, труссы...

Гэты дзень быў звычайны. За дзве гадзіны парог лячэбніцы пераступіла каля трыццаці наведвальнікаў. Надараліся сур'ёзныя захворванні, калі патрэбен быў скальпель, напрыклад, выпадзенне павека ці выдаленне грыжы, а былі і касметычныя дробязі, тыпу, абрэзкі кіпцюроў.

Чатырохногія пацыенты паводзілі сябе спакойна. І толькі тады, калі ўжо асабліва было балюча, жывёліна часта біла хвастом, напружвала туга звязаныя ногі і спрабавала заскуголіць, хоць пысу надзейна сціскаў бінт.

Гледзячы на сабаку, які ўздрыгваў, калі ў цэла ўпівалася выратавальная іголка, і на тое, як расшыраліся яго зрэчкі, я думаў аб... жорсткасці. Аб прыродзе той «беспрычыннай» жорсткасці, на якую здольны асобныя людзі. Калі б яны часцей заглядвалі ў вочы сваёй ахвяры... Адчуванне болю... Яно не абавязкова павінна перадавацца праз фізіялагічныя каналы. Чуламу чалавеку дастаткова аднаго выгляду змучанай жывёлы, каб зразу мець яе пакуты і антыгуманнасць тых, хто давёў яе да такога стану.

Мы доўга гутарылі як з самім Анатолям Сцяпанавічам, так і з яго калегамі Баяровічам і Усціновічам. Яны аднадушна адзначылі: прага гараджан да жывёл з кожным годам павялічваецца. Ёсць у гэтым захапленні цікавыя маральна-этычныя праявы. Для адных мець добрага і разумнага сабаку, значыць, пазбавіцца ў нейкай ступені ад адзіноты, для другіх прыгожы чатырохногі спадарожнік — справа прэстыжу. Даходзіць часам і да анекдатычных выпадкаў. Адночы пасля аперацыі, раскажвае Камінскі, гаспадыня вялізнага вяртавога сабакі выклікала таксі, хаця «пацярпеўшы» мог ісці пешшу. «Навошта вы гэта робіце?» — пытаюся. «Хіба ж я не чалавек», — адказала расчуленая жанчына. «Між іншым, — заключае Анатоль Сцяпанавіч, — сабаку пасля аперацыі лепш ехаць трамваем».

...Зноў хаваюся ў кут. Занатоўваю дыялогі. Вось яны:

Доктар: — Што ці хто ў вас у сумцы?

Бабуля: — Кот.

Доктар: — Чаму вы яго так захуталі?

Бабуля: — Яму холадна. Алез. Мы яго ў шчолачнай вадзе пакупалі...

Маўчанне. Глыбокі ўздых доктара.

Яшчэ:

— На аперацыі прысутнічаць будзеце?

— А як жа, Мы прыйшлі ўтрох: я, сястра, маці.

Каму ён патрэбен, гэты кот Васька? Мне, вам... чалавечтву.

В. ДАШКЕВІЧ.

ПРЫРОДА ЯК СРОДАК ВЫХАВАННЯ Ў ТВОРАХ ЯКУБА КОЛАСА

Адной з адметных асаблівасцей літаратурнай спадчыны Я. Коласа, як адзначаюць многія даследчыкі яго творчасці, з'яўляецца непарыўнасць педагогікі і паэзіі.

Любоў да прыроды, да ўсяго жывога была, па ўспамінах людзей, якія добра ведалі яго, характэрнай рысай Коласа. Ён умеў пранікнёна і глыбока раскрыць прыгажосць роднай прыроды.

Якуб Колас усведамляў, што без збліжэння дзіцяці з прыродаю немагчыма сапраўднае выхаванне. Ён быў перакананы, што ў зносінах з прыродаю лепш развіваецца дзіцячая цікаўнасць, набываюцца карысныя веды, пашыраецца круггляд, з'яўляецца інтарэс да працы. Письменнік паказвае, што ў зносінах з прыродаю фарміруецца духоўны свет чалавека, які не толькі з'яўляецца сузіральнікам цудоўнага, але і творча ўздзейнічае на гэта цудоўнае, на самую прыроду.

Як мастак слова Я. Колас у сваёй творчасці звяртаецца да мастацтва для таго, каб лепш адлюстравіць рэчаіснасць. Пейзаж у творах Коласа з'яўляецца не толькі фонам, не толькі ўпрыгожаннем твора — ён напоўнены той адухатворанай сілай, тым зачараваннем, якія ствараюць асаблівы настрой.

Лепшыя старонкі коласаўскіх твораў прысвечаны апісанню прыроды роднага краю. Разам з аўтарам твораў мы любымся цудоўнымі беларускімі лясамі, пышнымі дыванамі лугоў, прыгажосцю рэк. Колас інеяк не прыкметна прымушае нас разам з ім прайсці па лясных сцяжынках, паслухаць песню жаваранка, адчуць прыроду краю.

У трылогіі «На ростанях» ён падае цудоўнае апісанне старадаўніх бальшакоў Беларусі і таго пачуцця, якое яны выклікаюць. «Ёсць штось незвычайна прыгожае ў гэтых прывольных старасвецкіх шляхах Беларусі. Широка і размашыста пралягаюць яны ад вёскі да вёскі, ад мястэчак да гарадоў, злучаючы павёты, губерні і цэлыя краіны. Колькі хараста і чароўнага прывабу ў сініх іх далях! Колькі новых малюнкаў, свежых матываў і таемных здарэнняў абяцаюць яны вачам і сэрцу падарожніка!»

Пачуццё сувязі з навакольным асяродкам, з прыродаю напаяняюць душу чалавека, надаюць пэўны сэнс таму, што адбываецца вакол, і чалавек зусім інакш глядзіць цяпер на жыццё.

«Што ні кажы, — заяўляе герой трылогіі настаўнік Лабановіч, — а жыццё, ужо само па сабе, ёсць радасць, вялікае шчасце, бясконцы дар. Ёсць важныя дзве часціны, з якіх складаецца жыццё і яго глыбокі сэнс, і хараста — чалавек і прырода».

Якуб Колас не толькі апяваў прыгажосць беларускай прыроды, але і вучыў бачыць і разумець прыроду, адчуваць захаваную ў ёй прыгажосць і магутную сілу.

Як педагог ён разумее, што адчуванне прыгажосці прыроды ёсць вынік выхавання. Такое выхаванне звязана перш за ўсё з тым, што ўвага дзіцяці накіроўваецца на дзіўную прыгажосць прыроды, на дакладнасць яе форм, ліній і фарбаў. Гэтая ўвага засноўваецца на невычэрпнай цікаўнасці дзіцяці, якое на кожным кроку адкрывае новы свет, успрымае прыгажосць цудоўнага ў прыродзе.

Сваімі мастацкімі творамі, асабліва спецыяльна напісанымі для дзяцей, Я. Колас развіваў у іх самасвядомасць, даваў ім веды, выхоўваў эстэтычныя пачуцці. Гэта асабліва відаць у кнізе «Другое чытанне для дзяцей беларусаў»

ШЧЫГОЛ

Адна з самых распаўсюджаных і любімых птушак для хатняга ўтрымання — шчыгол. Гэтая птушка сваёй яркай афарбоўкай, прыемнымі спевамі і пераборлівасцю вабіць аматараў прыроды. Калі гутарка ідзе пра афарбоўку апярання шчыгла, дык гавораць, што гэтая птушка сабрала ў свой убор усе колеры вясёлкі.

Асабліва прыкметнымі шчыглы становяцца ўвосень, калі вялікія чароды іх у пошуках корму залятаюць у горад. Любімая ежа шчыглоў — насенне лопуху, якое яны вельмі спрытна выцягваюць з калючых шышак гэтай расліны.

Восень — лепшы час для набыцця шчыгла. Клетку са шчыглом трэба ставіць на асветленым месцы. З боку пакоя неабходна завесіць яе светлай тканінай. Клетка — сярэдніх памераў: прыкладная шырыня 45 см, даўжыня 30 см, вышыня 35, адлегласць паміж пруткамі 1,5 см. У клетцы абавязкова павінен быць вада. Паўка патрэбна неглыбокая. На дно клеткі трэба насыпаць тонкі слой чыстага прамытага пяску. Кармушку ставяць на дно клеткі. Жэрдачкі ў клетцы трэба размясціць так, каб птушка, седзячы на іх не краналася хвостом ці галавою пруткоў.

Карміць шчыгла трэба раз на дзень. Пажадана ў адзін і той жа час. Кормам служыць зерневая сумесь, якая складаецца з канопляў, ільнянога сям'я, канарэчнага проса, насення лопуху. З задавальненнем паласуецца шчыгол лустачкай яблыка, лісцікам салаты. У якасці мінеральнай падкормкі можна пакласці кавалачак солі. Як ласунак можна даваць цукар, мёд.

Калі добра даглядаць шчыгла, ён хутка прыквікае да хатняй абстаноўкі. Можна практыць у клетцы да дзясці і больш гадоў.

Сваімі цудоўнымі спевамі шчыгол цешыць людзей круглы год за выключэннем месяца, калі ў птушкі адбываецца лінка.

Двух шчыглоў ў адной клетцы трымаць нельга, бо ў птушак сварлівы характар і ў такіх умовах песня іх — вялікая рэдкасць.

Л. ГЯРМАЦКІ.

(1910 г.). Пры дапамозе мастацкіх сродкаў і прыёмаў ён выклікае ў дзяцей пачуцці да прыгожага, любві да роднага краю, да сваёй Радзімы, шчыра і проста ён вядзе сардэчную гутарку з дзецьмі, паказвае, якія адбываюцца змены ў прыродзе. І перад дзецьмі паўстае ва ўсёй сваёй прыгажосці і багаці прырода Беларусі ва ўсе поры года. Вось як падаў Я. Колас прыход сонечнай вясны.

Аж душа мая святлее,
І спяваць я зноў гатоў,
Рады ўсе, што сонца грэе,
Што няма больш халадоў.

Ярка, вобразна Я. Колас апяваў і спякотнае лета, і навалніцу, і ручаёк, і наіное возера. Восень у яго пахмурная, з дажджамі.

Дожджык сее без прэстанку,
Вецер свішча, нібы звер...
Колькі лужын каля ганку!
А гразі... гразі... цяпер!..

Зіма ў Я. Коласа заўсёды марозная, паветра празрыстае, усюды ляжаць гурбы чыстага снегу.

Белым інеем пакрыты
На гасцінцы безарняк,
Снегам космы ўсе абвіты,
У белым снезе маладняк.

Письменнік параўноўваў прыроду з кнігай, разгорнутай перад вачыма кожнага чалавека. У гэтай кнізе, гаварыў ён, усё мудра прадагледжана, усё адбываецца па сваіх асаблівых законах, што прырода ўмее берагчы свае багаці, і імі трэба ўмела карыстацца.

Я. Колас лічыў, што настаўнік, выхоўваючы дзяцей, павінен карыстацца прыродаю, як крыніцаю ведаў.

Вось як Колас падае прыроду («На ростанях») у часе экскурсіі настаўніка з вучнямі ў лесе:

«Дзень быў ясны, цёплы.. Там і сям на ўскраінах лясоў распускаліся маладыя лісточкі бярозінак, жоўтыя пухаўныя каткі звисалі на вербалозінах, купаючыся на сонцы і склікаючы пчолак і чмелікаў. Зялёныя кветачкі павыбіваліся ўжо на свет скрозь сухія выціўшыя лісці, і прынадныя пахі разлівала ў паветры маладая чаромха. Адны толькі паважныя дубы, узбагачаныя вопытам жыцця за свой доўгі век, не вельмі спяшаліся расчыняць свае покаўкі і выпускаць адтуль свежую зелень маладых лісточкаў, бо дуб — мудрае дрэва, і не паддаецца ён на зман няпэўнай у пачатку вясны».

Колас сваім асабістым прыкладам выхоўваў у дзяцей беражлівую адносіны да прыроды, сам садзіў плодзювы, дэкаратыўныя дрэвы і кусты, вырошчываў іх, ён заўсёды быў вельмі ўдзячны чалавеку, радаваўся, калі той пасадзіў дрэва. Лічачы, што цікавасць да прыроды павінна паглыбляцца і пашырацца ў школе, ён заклікаў вучняў вывучаць родную прыроду, ведаць асаблівасці раслін і жывёл. А для гэтага патрэбна шмат працаваць і вучыцца, пашыраць свой светапогляд. У той час Я. Колас разглядаў прыроду роднага краю як частку Радзімы. Эстэтычныя пачуцці, якія выклікае прырода, лічыў ён, нараджаюць пачуцці любві да родных мясцін, да роднага краю, зліваюцца ў адно з пачуццём любві да Радзімы.

У. РАДЗІЕНАУ.

НАВУЧАЛЬНЫ БІЯЛАГІЧНЫ МУЗЕЙ

Ён уражвае. Не сваімі памерамі, таму што займае параўнаўча невялікую плошчу на першым паверсе будынка. Ні колькасцю экспанатаў, хоць іх і не так ужо мала — больш дзвюх тысяч. Ён уражвае сваім гарманічным спалучэннем навукі і мастацтва. Уражвае і географічнае паходжанне экспанатаў. Вялізныя стракатыя матылькі экватарыяльнай Афрыкі — падарунак музею ад былога студэнта інстытута В. Алексюка, цяпер дырэктара СШ № 11 горада Брэста. Разнастайныя ракавіны Індыйскага акія-

на, берагоў Аўстраліі і Паўднёва-Японскага мора... Гэта дар дырэктара заалягічнага музея Акадэміі навук СССР, доктара біялагічных навук Д. В. Навумава з яго ўласнай калекцыі і ад іншых асоб. Тут можна ўбачыць грацыёзнага венчаносага жураўля, які невядома як трапіў з Судана ў Шчучынскае лясніцтва, што на Гродзеншчыне. Самыя рэдкія і унікальныя экспанаты — калекцыя дробных ракаў, губак, рыб, якія жывуць толькі ў возеры Байкал — і больш нідзе на ўсёй планеце. Рыбка лаптанос, якая жыве толькі ў Сырдар'і і Амудар'і, насякомыя Аўстраліі, якія існуюць толькі на гэтым

адаленым мацерыку, і іншыя. Побач з натуральнымі экспанатамі ёсць некалькі штучных, зробленых па-майстэрску. Гэта муляж самай вялікай у свеце кветкі Рафлезіі Арнольда, радзіма якой востраў Суматра. Гэта марская чарапаха, адносна якой вучоныя спрачаліся: атлантычнай яна расы ці ціхаакіянскай, пакуль яе стваральнік не зняў чарапаху са сцяны і не паказаў, што яна складаецца з каркаса на сталярным клеі, а кожны шчыток выразаны з лінолеуму. Чым далей, тым больш упэўніваешся, колькі энергіі, настойлівасці, ініцыятывы праявілі арганізатары музея, каб папоўніць яго неабходнымі для вучобы студэнтаў экспанатамі. Шкілет страуса з Асканіі-Нова, каралы з Ленінградскага дзяржаўнага ўніверсітэта, трапічныя рыбы з Інстытута біялогіі Паўднёвых мораў у Севастопалі. Далей высвятляецца, што аўтар артыкула разумеў пад «гарманічным спалу-

чэннем навукі і мастацтва». Калі навуковай часткай загадваў я, дык аўтарам усяго мастацкага праекта быў член Саюза мастакоў СССР І. Я. Фіцісаў. За ім стаялі памочнікі — студэнты, чые працы на летняй практыцы, узоры, якія прывозілі з далёкіх паездкаў, увайшлі ў экспазіцыю, а таксама шматлікія падарункі ад многіх устаноў (ад універсітэта імя А. Гумбальда ў Берліне). І. Фіцісаву дапамагалі мастакі-выканаўцы майстэрня Мастацкага фонду БССР. Гэты саюз навукі і мастацтва і стварыў непаўторна арыгінальную экспазіцыю, падобнай на якую няма ні ў СССР, ні ў ГДР, ні ў

Польшчы... А спіс устаноў, якія дапамагалі музею бясплатнымі дарамі, можна было б і павялічыць. Тут і Нікіцкі Батанічны сад, Батанічны інстытут Акадэміі навук СССР (Ленінград), запаведнік Асканія-Нова, музей Ялты, Феадосіі.

А ў 1964 годзе пачалася распрацоўка планаў заалягічнага аддзела музея. Яго мантаж скончыўся ў 1967 годзе, а ў 1969 быў закончаны і батанічны аддзел. Музей існуе і працуе. За год яго наведае больш як 1800 экскурсантаў-школьнікаў, прыходзяць тыя, каму трэба падрыхтаваць даклад, выступленне па тэмах: «Нашы птушкі», «Пералёты нашых птушак», «Разнастайнасць рыб», «Малюскі», «Расліны тропікаў».

У экспазіцыях пераканаўча паказваюцца змены жывёльнага і расліннага свету. Яны бачны на рэзтках тазавога мяса і задніх канечнасцей у шкілетах дэльфіна і ўдава. Косці гэтых даказваюць, што ў продкаў кітоў і ўсіх змей былі заднія канечнасці. Барацьба за існаванне і вынікі адбору дэманструюцца на многіх прыкладах. Вось рысь, воўк і здабыча — казуля, якая стаіць паміж імі. Усе гэтыя чучалы — на фоне панарамных фатаграфій Белавежскай пушчы. У суседняй вітрыне побач з дзіком яго паласатае парасё, якое заўсёды кладзецца ўздоўж ценяў ад чароту, калі цені супадаюць з палосамі на яго целе... Вось ляціць ляляк над зямлёй. Мільгаюць яго белыя плямы на крылах і хвасце. Побач ляляк, які сеў на сасновы пняк. Усё пер'е крылаў і хваста складзена разам — яркія плямы схаваліся. Птушку не адрозніць ад сасновай галіны. Вялікі шчыт паказвае на карце шляхі пералётаў нашых птушак.

Уражваюць пяць вітрын-дыярам «Развіццё жыцця на Зямлі». У першай паказана жыццё на дне старадаўняга сілурыйскага мора, якое было на месцы нашай Радзімы 420 мільёнаў гадоў назад. У другой вітрыне берагі дэвонскага перыяду, праз 500 мільёнаў гадоў, з выходам на сушу раслін і кісцяпёрых рыб, далей паказаны лес на балоце каменна-вугольнага перыяду з гіганцкімі стракозамі і першымі зямнаводнымі — 360 мільёнаў гадоў назад. У наступнай вітрыне мезазойская эра з гіганцкімі яшчарамі, якія ходзяць і скачучы, з яшчарамі, якія лятаюць, і з мізэрна дробнымі першымі млекакормячымі, якія жылі 180 мільёнаў гадоў назад. Апошняя вітрына-дыярама паказвае, што ў БССР быў некалі трапічны клімат (12—18 мільёнаў гадоў назад) — у стагоддзе росквіту млекакормячых і птушак, са сланамі, дробнымі малпамі, гіганцкімі насарогамі, якія жылі ў лясах, дзе бярозы і елкі раслі побач з пальямамі і магноліямі. З таго часу захаваліся нашы алені і дзікі, а большасць іншых звяроў, асабліва шмат розных капытных, перарадзілася ці вымерла.

Такіх вітрын са скульптурнымі жывёламі на фоне штучна створанай далечыні, дзе можна разгледзець лес, ахутаны туманам, і светлы круг сонца над лесам, вітрын, якія ствараюць ілюзію таўшчыні марской вады, няма ні ў адным музеі.

Музей прыроды, створаны ў Брэсцкім педагагічным інстытуце, разлічаны на ілюстрацыю дысцыплін, якія вывучаюцца на біёлага-хімічным і географічна-біялагічным факультэтах.

М. АС.

КУЛЬТУРА ПАЛЕТКАЎ, З ЧАГО ЯНА СКЛАДАЕЦЦА?

Ветравая і водная эрозія робяць сельскай гаспадарцы вялізную шкоду. Згодна дадзеных Міністэрства сельскай гаспадаркі БССР, ураджай збожжавых на змытых землях змяншаецца на два—чатыры цэнтнеры.

Гаспадаркі рэспублікі доўгі час мелі патрэбу ў навуковых аграэхнічных рэкамендацыях, якія ўключалі б і супрацьэразійныя мерапрыемствы. Інстытут «Белгіпразем» распрацаваў іх. Цяпер усе калгасы і саўгасы атрымалі кваліфікаваныя праекты комплекснага ўнутрыгаспадарчага землеўпарадкавання.

Як гэта робіцца? Разгледзім усё на прыкладзе эксперыментальнай базы «Эса» Крупскага раёна.

Землі гаспадаркі размешчаны ў зоне ўмеранага клімату. Сярэдняя колькасць ападкаў—550 мм. Пануючыя вятры зімой—паўднёва-заходнія, летам—паўночна-заходнія. Рэльеф тэрыторыі не аднародны, дзеліцца на тры часткі.

Паўднёва-ўсходняя частка—абрысы спакойныя, асобныя паніжэнні ля поймы ракі.

Цэнтральная—узгоркавая. Круцізна схілаў дасягае дзесяці градусаў. Заўважаецца плоскасная эрозія.

Трэцяя зона—пойма ракі Эсы. Невялікі схіл у напрамку да рэчышча.

Глеба мае 17 рознасцей, аб'яднана ў 7 аграгруп. Дзеліцца на сярэдне- і лёгкасугліністыя, супясчаныя і пясчаныя, тарфяна-балотныя пойменныя. Глебаўтваральныя пароды—у асноўным пясчанапылавяя суглінкі, падцеленыя марэннымі, у асобных выпадках карбанатнымі суглінкамі.

Пойменныя ўгоддзі прадстаўлены пакладамі торфу нізіннага тыпу, пласт ад паўтара да трох метраў. Усе тарфянікі асушаны і асвоены.

Узгоркавасць, сугліністыя глебы і ападкі ствараюць умовы для разбуральных працэсаў. Дынаміка глебы на пашкоджанасць: падвержана эрозіі—1555, эразійна небяспечныя—764, пашкоджаныя нязначна—167 га. Да першай катэгорыі належыць каля 90 працэнтаў усяго ворыва. Эрозія на некаторых участках пачалася з-за таго, што былі парушаны элементарныя правілы супрацьэразійнай апрацоўкі глебы.

Эразійна небяспечныя землі—аблесеныя ці пакрытыя дзірваном крутыя адхоны, а таксама асушаныя тарфянікі поймы. Відавочных пашкоджанняў на тарфяніках не назіраецца, аднак, пры інтэнсіўным выкарыстанні іх пад пашу і вырошчванне прапашных культур, выпасу жывёлы структура ворыва гарызонта парушыцца. Вада і вецер «закончаць» справу. Што, вядома, нельга дапусціць. Такой небяспечы падвержаны тарфянік ля вёскі Грыцкавічы (50 га).

Слаба пашкоджаныя ўчасткі займаюць невялікую плошчу. Як правіла, яны задзірнаны і аблесены.

Найбольш распаўсюджанай катэгорыяй эразіраваных зямель з'яўляюцца палеткі пашкоджаныя воднай эрозіяй.

Вянікі палявога абследавання патрабавалі правядзення ў гаспадарцы арганізацыйна-гаспадарчых, лесамеліярацыйных і аграэхнічных супрацьэразійных мерапрыемстваў. Сюды ўваходзяць: трансфармацыя ўгоддзяў, арганізацыя севазваротаў, размяшчэнне жывёлы і пашаў, дарожнае будаўніцтва.

НОВЫ АЗЁРНЫ КОМПЛЕКС

Вялікая рыба-нагульная гаспадарка рыбакамбіната «Азёрны», размешчаная ў ваколіцы вёскі Азёры Гродзенскага раёна, была здадзена ў эксплуатацыю ў лістападзе мінулага года. Яе агульная плошча—каля 1500 га, праектная рыбапрадуктыўнасць—1000 ц у год.

У склад гэтай гаспадаркі ўваходзіць восем азёр: Рыбніца, Кань, Белае, Малочнае, Зацкава, Ант, Дзержынскае і Вераўскае.

Якія ж задачы стаяць перад кіраўніцтвам рыбакамбіната? Першая і галоўная—змяненне відавочна саставу іхтыяфауны шляхам вырошчвання каштоўных парод рыб.

Ажыццяўленне запланаваных мерапрыемстваў дазволіць павялічыць рыбапрадуктыўнасць азёр у дзесяць разоў (да гэтага часу ўлоў каштоўных парод рыбы—ляшча, шчупака і іншых—не дасягаў і 10 працэнтаў ад агульнага ўлову, які складаў з аднаго гектара 10 кілаграмаў у год). Кіраўніцтва камбіната лічыць, што з часам гадавы прырост іхтыямасы дасягне 200 кілаграмаў з гектара воднай плошчы. Калі ўлічыць, што плошча аднаго толькі возера Белага 710 га, дык улоў складзе 1400 цэнтнераў. Патрэба абласнога цэнтра ў свежай рыбе будзе ў значнай ступені задавальняцца за кошт мясцовых рэсурсаў.

А што будзе з аматарскім рыбалоўствам? Ці змогуць рыбакі-аматары вудзіць рыбу ў межах Гродзенскай рыба-нагульнай гаспадарні? Безумоўна, толькі ва ўстаноўленым парадку.

А. РАМАНАУ.

Вось канкрэтныя захады. У севазвароце № 6 (трэці вытворчы ўчастак, шмат эразіраванай зямлі) пасеў прапашных культур абмежаваны, а плошчы пад азімыя павялічаны да 32,5 працэнта ад усіх. Схема чаргавання культур: першае поле—папар (лубін пад ворыва), другое—азімыя, трэцяе—зернебабовыя, бульба, чацвёртае—яравыя збожжавыя, пятае—аднагадовыя травы (на сілас), шостае—азімыя.

На схілах з круцізнай больш двух градусаў ворыва праводзіцца ўпоперак. Баранаванне і культываванне—ўпоперак да асноўнага ворыва ці пад вострым вуглом. Пасеў культур—таксама ўпоперак схілу. Кожная баразэнка ці радкоўе затрымліваюць тады ваду, змяншаюць змыў урадлівага пласта.

На ўчастках са складаным напрамкам схілаў рэкамендуецца контурная апрацоўка або апрацоўка ў двух напрамках.

На крутых аднонах баранаванне праводзіцца ў сярэдняй, абвалаванне—у ніжняй частцы поля.

Праект прадугледжвае затрыманне і рэгуляванне раставання снегу.

У тых месцах, дзе гумусу змываецца больш за ўсё, уносіцца павышаная доза мінеральных і арганічных угнаенняў. Праводзіцца вапнаванне.

У сістэме супрацьэразійных мерапрыемстваў асобнае месца адводзіцца папарам. Глеба як найбольш павінна быць пакрыта расліннасцю. Таму так важна свечасова правесці сябу.

У гаспадарцы абвалавання і баразнавання патрабуюць 201, снегзатрымання—1190, контурнай апрацоўкі—39, апрацоўкі ўздоўж поля—87, у двух напрамках—228 гектараў; дадатковае ўгнаенне угнаенняў—92, вапнаванне—39 га.

Плошча абкультураных тарфянікаў—1400 га, з іх ворываў—822 га. Асноўным метадам барацьбы з ветравой эрозіяй на іх з'яўляецца правільная аграэхніка. У севазваротах прадугледжана наступная схема: першае поле—аднагадовыя травы з падсевам шматгадовых, чатыры палі—шматгадовыя травы, шостае—азімыя, сёмае—бульба, восьмае—ячмень, дзевятае—авёс.

Сябу збожжавых трэба праводзіць на зіму ці ранняй вясной да поўнага адтавання глебы. Укатванне—абавязкова.

У праекце намечана аблясенне непрыгодных зямель, пасадка дрэў уздоўж прасёлкачых і асноўных дарог, плануецца добраўпарадкаванне дарог. Будучы ўзведзены вадасховішчы: для рыбаствядзення, абваднення і арашэння пашаў.

Укараненне ўсіх названых мерапрыемстваў дазволіць павялічыць ураджайнасць у 1,5—2 разы.

В. МАКСІМЕНКА,
інжынер інстытута «Белгіпразем».

І НА ЛОДКАХ, І НА КОНЯХ

Калі б на пачатку нашага стагоддзя хто-небудзь на Гомельшчыне пачаў гаворку пра мясцовы турызм, то на яго паглядзелі б як на дзівака. Сёння радзіма дзедзета Талаша — турысцкі край. Удаляе геаграфічнае размяшчэнне (з поўначы на поўдзень і з усходу на захад бягуць шляхі-дарогі), шматлікія помнікі гісторыі і культуры, чароўная прырода Палесся — што яшчэ трэба падарожніку!

Хоць турызм і ўсюдысны, але дарогу яму пракладвае эканоміка. Гэта асабліва добра відаць на прыкладзе Гомельскай вобласці. Дастаткова пабываць у гарадах Светлагорску і Рэчыцы, каб зразумець, адкуль што бярацца. Светлагорскі Палац культуры хімікаў ураджае, а Рэчыцкі сельскі клуб турыстаў з яго цудоўна аформленым музеем баявой і працоўнай славы выкліча захапленне нават у самага прыдзірлівага чалавека. Адным словам, найлепшая база для арганізацыі змястоўнага і цікавага адпачынку працоўных — дасягненні прамысловасці і сельскай гаспадаркі.

Гомель са сваім эканамічным і навуко-

ва-культурным патэнцыялам займае сярод гарадоў другое месца ў рэспубліцы. Нездарма тут створаны другі ў Беларусі універсітэт, другая філармонія... Адсюль вывад: турызм на Гомельшчыне і надалей будзе развівацца хуткімі тэмпамі.

Ужо ёсць два экскурсійныя бюро: у Гомелі і Светлагорску. Заўважым, для вобласці малавата. Дзве турбазы — «Сож», працуе з 1967 года, і «Палессе», адкрыта летась.

Динаміка абслугоўвання: у 1965 годзе — 12 тысяч, у 1973 — 238 тысяч чалавек. Скачок неверагодны. Яшчэ адно сведчанне таго, што турызм у апошнія гады развіваецца хуткімі тэмпамі. На жаль, планавыя органы не заўсёды ўлічваюць гэта. У тым жа Гомелі, напрыклад, востра не хапае аўтобусаў. Экскурсійнае бюро вымушана нейкім чынам «выкручвацца».

Цяпер — аб перспектывах. Закончаны праектныя работы турбазы «Рэчыцкая» (380 месц). У стадыі праектавання — турбазы «Прыпяць» і «Рагачоўская» (абедаве па 400 месц). Плануецца будаўніцтва га-

сцініцы «Турыст» (600 месц) у Гомелі, аўтакэмпінга на 250 месц.

Падрыхтавана дакументацыя на будаўніцтва клуба турбазы «Сож», плануецца і яе рэканструкцыя: пашырэнне сталовай, добраўпарадкаванне пляжа, будаўніцтва лодачнай станцыі. Раскрыем адзін са крэт: кіраўніцтва турбазы (дырэктар т. Сяргееў — чалавек настойлівы) мяркуе ў дапаўненне да пешаходных і водных маршрутаў арганізаваць яшчэ і конныя. Першы вопыт ёсць. Але не хапае коней. Калі аб'яднацца з суседнімі калгасамі — з аднаго боку, і са спартыўным таварыствам «Ураджай» — з другога, то праблему можна вырашыць. Падарожжы на конях, асабліва ва ўмовах Палесся, цікавыя і захапляючыя. Пры належным падыходзе яны, безумоўна, атрымаюць будучыню.

Далей. Сёй-той лічыць, што няблага было б інтэнсіфікаваць на Гомельшчыне аўтатурызм. Нам здаецца, што такая думка паспешная. Калоны машын неак не стасуюцца да Палесся. Дастаткова невялікага кэмпінга, які ўжо запланаваны.

Д. ВЕТРАУ.

ЦЯГНІК АДЫХОДЗІЦЬ З МІНСКА

Падарожжы на цягніках у апошні час атрымалі шырокае распаўсюджванне. Гэты від турызму карыстаецца папулярнасцю сярод людзей сярэдняга і пажылога ўзросту. Праўда, падабаецца ён і моладзі.

Што такое турысцкі цягнік? Фірма на колах. Спецыяльныя цягнікі, сфарміраваны з купіраваных, добра абсталяваных вагонаў. З падарожнікамі едуць урач, інструктары. Ёсць свой радыёвузел. Харчуюцца турысты ў вагоне-рэстаране ці ў рэстаранах тых гарадоў, куды прыбываюць.

Цягнікі рухаюцца па спецыяльна распрацаваных для іх раскладах, часцей за ўсё ноччу. Дзень, такім чынам, застаецца поўнаццю ў распараджэнні турыстаў.

Улічваючы шматлікія пажаданні і просьбы жыхароў сталічнай вобласці і Мінска, Мінскае бюро падарожжаў і экскурсій запланавала на гэты год 27 турысцкіх цягнікоў. Як правіла, адзін цягнік бярэ на «борт» 420—450 чалавек.

Неабходна спецыяльна вылучыць маршруты выходнага дня: Мінск — Брэст — Мінск, Мінск — Ленінград — Мінск, Мінск — Кіеў — Мінск. Усяго — адзінаццаць.

Маршруты разнастайныя. Цікавыя, шматбагатачыя. Незавём некаторыя з іх.

Сакавік. 6—10. Мінск — Вільнюс — Каўнас — Калінінград — Мінск. Кошт — 40 руб. 23—30. Мінск — Гродна — Брэст — Мінск. Кошт — 55 руб.

Красавік. 5—19. Мінск — Растоў — Пяцігорск — Ерэван — Тбілісі — Батумі — Сухумі — Гагра — Адлер — Мінск. Кошт — 140 руб.

16 красавіка — 8 мая. Мінск — Арэнбург — Алма-Ата — Фрунзе — Ташкент — Фергана — Самарканд — Бухара — Душанбэ — Ашхабад — Чарджоў — Харкаў — Мінск. Кошт — 205 руб.

Май. 17—25. Мінск — Кіеў — Адэса — Херсон — Севастопаль — Мінск. Кошт — 85 руб. 10—13. Мінск — Калінінград — Рыга — Мінск. Кошт — 42 руб.

Чэрвень. 3—17. Мінск — Растоў — Пяцігорск — Ерэван — Тбілісі — Батумі — Сухумі — Гагра — Адлер — Мінск. Кошт — 150 руб. 14—19. Мінск — Рыга — Пскоў — Ленінград — Мінск. Кошт — 70 руб. 22—25. Мінск — Ленінград — Мінск. 60 руб. 27 чэрвеня — 15 ліпеня. Мінск — Омск — Новасібірск — Томск — Краснаярск — Іркуцк — Падунскія парогі — Краснаярск — Новасібірск — Куйбышаў — Мінск. Кошт — 225 руб.

Ліпень. 5—12. Мінск — Рыга — Пскоў — Ноўгарад — Ленінград — Мінск. Кошт — 78 руб. 19 ліпеня — 3 жніўня. Мінск — Харкаў — Растоў — Пяцігорск — Ерэван — Тбілісі — Батумі — Сухумі — Гагра — Адлер — Мінск. Кошт — 97 руб.

Верасень. 5—15. Мінск — Вільнюс — Каўнас — Калінінград — Рыга — Пскоў — Ленінград — Мінск. Кошт — 97 руб. 17—29. Мінск — Кіеў — Львоў — Ужгарад — Мукачава — Рахаў — Ярэмча — Чарнаўцы — Адэса — Херсон — Кіеў — Мінск. Кошт — 120 руб.

Кастрычнік. 4—6. Мінск — Брэст — Мінск. Кошт — 30 руб.

Лістапад. 11—26. Мінск — Растоў — Пяцігорск — Ерэван — Тбілісі — Батумі — Сухумі — Гагра — Адлер — Мінск. Кошт — 150 руб.

Снежань. 13—16. Мінск — Ленінград — Мінск. Кошт — 45 руб.

Як бачыце, выбар надзвычай багаты. Пуцёўкі старайцеся набываць загадзя. Адрас: Мінск, Бабруйская, 23, Мінскае бюро падарожжаў і экскурсій. Тэл. 22-93-52.

НАШ БУРЫ МЯДЗВЕДЗЬ

Ігар АКІМУШКІН.

Вясна яшчэ ранняя, сававік, снегу ў лесе — у ельніках, барах, ярах — шмат: сыры, крупяны. Шчыльна не ляжыць, мядзведзь глыбока вязне ў ім. Вылез з берлагу — не церпіцца яму. Як пачуў пахі вясны, зрабіў «неба» да сваёй спальнай ямы, выбраўся на свет. Прамень святла пасля цемры берлагу разануў яму вочы. Водар ад сырой зямлі, ад набрынялых пупышак, ад расталага снегу, ад соснаў, якія пад цёплым сонцам шчодро смалу выдзяляюць, санліва пацягнуў чуйным носам і лёг, жмурачыся, тут жа, ля свайго берлагу. «Ляжаў яшчэ ў дрымоце, варочаўся, прынохаўся, дні са тры, нікуды не ішоў.

Потым пайшоў і адразу праваліўся ў сумёт, што мяцеліца за зіму намяла каля вываратня, пад якім мядзведзь перабываў зімовыя сцюжы. Шапаціць ігліцай бор, шуміць вецер у голлі. З гушчару выбраўся мядзведзь на чарналесце — тут снегу амаль няма. Ад зямлі, нагрэтай сонцам, ішла пара.

Ішоў не без справы: усюды гаспадарыў — корч выверне, каменні якія, пліты пераверне. Вялікая сіла ў зверу — вецер дрэва паваліў, мядзведзь абышоў яго, панюхаў пад ствалом, чым там зямля пахне. Потым абхапіў сасну і зрушыў з месца як лёгкае бявенца. Адразу ў той пролежань ткнуўся носам, кіпцюрамі зямлю заскроб — магчыма, будзе чым пажывіцца. Схуднеў за зіму, галодны звер, усё псуе і грызе, што зелена, што жывое, мітусіцца вясной. Ды і мярцвячыну знойдзе — пабалюе без грэблівых думак. Букавыя арэшкі мінулагоднія, жалуды збірае, лісце разрываючы. Бурундукі запаслівыя — з восені пад каменнямі, назбіраўшы, схавалі кедравыя арэхі: мядзведзь тыя каменні зрушыўшы з месца, кладоўкі земляной «ваверкі» ўраз спустошыць. Самога збіральніка, калі зловіць, таксама з'есць.

Мурашнік — знаходка для яго вельмі прыемная, увесь разрые, раскідае далёка наўкол. Лапы паліжа і кладзе іх туды, дзе быў мурашнік. Насякомыя мітусяцца, разбурэннем раз'юшаныя, на мядзведжыя лапы гуртам лезуць — ён іх зліжа і з'есць. І за наступнай порцыяй цянецца кіпцюрастай лапай.

Выйшаў звер на пагорак — месца сонечнае, дрэвы не густа растуць. Выйшаў вельмі асцярожна: з узлеску паляну агледзеў уважліва і, як вокам кінучь, праверыў — ці няма чаго небяспечнага і ці няма зверу бездапаможнага і бяскрыўднага, каб ціхенька падкрасціся да яго.

Мабыць, штосьці ўсё ж прывабнае ўгледзеў — касалапа гэтак паскакаў на паляну. Кветачка-парастак няпышна зеланела — ён да яе. Пажавай, з'еў і бур-

чэў ад радасці. Любіць мядзведзь гэтыя кветачкі. А яшчэ любіць і старанна шукае пад плітамі і каменнямі «мядзведжы карань» — цыбуліну. Яна яму замест рыцыны — каб страўнік прачысціць. (Мядзведзі наогул усялякую цыбулю любяць, як кошкі валяр'янку. Труць ёю морду, сліняць, качаюцца па цыбуліне. Слёзы з вачэй цякуць, але касалапы расставацца з цыбулінай не жадае).

Ідзе потым у малады асінік. Абдзірае зубамі набрынялыя пупышкі, захапіўшы асінку з сабой.

Калі снег з імшараў сыдзе, мядзведзь журавіны на іх збірае. На азіміне, дзе яна ёсць і зелянее, пасвяцца вясной мядзведзі гадзінамі, нібы каровы. Шчупакі нараставаць пойдуць — і мядзведзь туды ж. Высачыць калматы з берага як мага большую і ўсімі лапамі, як ліса на мыш, спрытна скокне на рыбіну, што ікру кладзе.

Так і вясна праходзіць. Ужо лета — у гэты час блукаюць мядзведзі па балотах, рэчках, чаротах з благім намерам —

малых качак ловаць. Ганяецца вялізны звер за малымі качанятамі — гадзінамі і не адну ноч. Мокры, брудны выходзіць з возера — пудзіла пудзілам. Але задаволены. Спіць потым, на сонейку падсыхае.

Апоўдні блукае мала. Хаваецца ў гушчары, ля крыніц. Ноч, золак — яго час.

Адтуль, дзе спіць, туды, дзе корміцца, ходзіць мядзведзь звычайна па адной сцежцы, да якой прызвычаіўся, сам пратупаў яе або іншыя звыры. А там, дзе мядзведзьяў шмат, сцежкі гэтыя — лепшыя дарогі ў тайзе. Вядуць яны да самых зручных перавалаў, да самых рыбных і ягядных месц. Уся Камчатка, кажучь, перасечана такімі дарогамі.

Як заведзена ў прыродзе, у кожнага зверу, і ў мядзведзю таксама — свае ўгоддзі, свая «паляўнічая тэрыторыя» — амаль 500—800, а то і 2000 гектараў звычайна мядзведжы «надзел» у раўнінных лясах. Межы яго абзначаны і бачныя «слупамі»: векавыя на дрэвах меткі — высока іх ствалы абадраны кіпцюрамі.

Чым вышэй над зямлёй «заскрэбы», тым з большай сілай і стараннем гаспадар ахоўвае свае ўладанні.

Няма звера ў тайзе, акрамя тыгра ў Прыамур'і, дзе буры з паласатым сустракаецца, ды яшчэ можа лася і дзікасекача, які б мядзведзь не баяўся і якога пры выпадку мядзведзь не заламаў бы. Лось і дзік, дарзчы, таксама ад мядзведжых кіпцюроў не застрахаваны. Аднак вялікіх дзікоў касалапы ўсё ж асцерагаецца. Але матку з парасятамі калі ўбачыць, міма не пройдзе. Агледзіцца — ці няма дзіка палбізу, падпаўзе ціхенька па кручы і пачне кідаць, каціць на іх з гары каменні, карчы — што цяжэй. Бывае і задшыць якое парася. Не заўсёды, канечне, удача такая яму спадарожнічае.

Да ўсякага звера ці птушкі, калі ўздумае мядзведзь іх злавіць, падпаўзе ціхенька, як кошка, абы-калі нават на пузе. Зусім жа не маленькі і схавацца яму асабліва няма куды, але, бывае, так непрыкметна і блізка падкрадзецца, што нават рабчыкаў і глушоў паспявае схіпіць раней, чым яны ўзляццяць. Хуткасць, з якой гэты грузны звер наскаквае, здзіўляючая: «Часта мядзведзь пры недакладным стрэле, умомант з'яўляецца каля паляўнічага» (М. Някрасаў).

Калі пах чалавечы да мядзведзя дойдзе, адразу звер трывожна ўдыхае носам паветра, азіраецца насцарожана. Бывае, яшчэ стане на дыбы і зараве — а «як зараве чорная немач, аж зямля ўздымаецца. Аж гром грыміць, аж лес равел!» Каго «ад такой балалайкі» — «калоціць», у каго лыткі трасуцца, таму на мядзведзя лепей не хадзіць. А калі надарылася — пайшоў і нечакана сустрэў і дзецца няма куды, то галоўнае — не паказваць, што звер сапалохаўся. І заўсёды лепш падсунуцца да яго або стаяць на месцы, але не бегчы ўбок ці назад» (А. Чаркасаў). Бо калі мядзведзь бачыць, што чалавек яго не баіцца, сам уцякае. Часам ад перапалоху з ім «мядзведжая хвароба» здарэцца.

У тым, што хвароба гэта не казка паляўнічых, я сам пераканаўся. Было гэта на Курылах, на Ітурупе — мядзведзю там шмат. Месцы ў сопках густыя — бамбук спачатку, праз які не прадзярэшся. Вышэй — сланік, але такі густы, што хадзіць па ім можна толькі мядзведжымі сцежкамі. Быў са мной сабака — венгерскі выжал. Як ён на востраў трапіў, не ведаю. Бяздомны быў сабака, і адвагі яму, як я заўважыў, не займаць. Я быў суддзёй на выпрабаваннях лаек па мядзведзю — прывязанаму. Далёка не кожная на яго смела і адважна кідалася. Некаторыя нават блізка баяліся падысці, а некаторыя, як зірнуць на яго — і даюць цягу. А гэты сабака, калі ў арэшніку пачуў мядзведзя, увесь натапырыўся, поўсць на загрыўку дыбам, туды-сюды забегаву па сцежцы. Носам паветра пачынуў: відаць, блізка звера пачуў і, не раздумваючы, скокнуў да яго — у гушчар арэшніку, з цяжкасцю прадзіраючыся. А мядзведзь спаў і, мабыць, зусім побач — выскачыў з траскам на сцежку — і адразу мяне ўбачыў. Тут з ім гэта і здарылася — прапаноўвала яго. На той

«слізкасці» лапы ягоныя раз'ехаліся, як на лёдзе. Але не пра годнасць і прэстыж ён думаў у той момант, а ратаваў жыццё і стрымгалоў зноў у гушчар рынуўся. Сабака выскачыў і — за ім, але куды там — не дагнаў, вярнуўся злосны і рашучы. Кажуць: калі ад нечаканага шуму, перапалоху з мядзведзем надараецца крывавы панос, быццам звер хутка пасля гэтага згіне, памрэ. Не ведаю, ці верыць гэтаму.

Яшчэ адно дзівацтва ёсць у мядзведзя — сібіракі кажучь: «мядзведзь слабы на зад». Ледзь зачэпіць за што задам — за сук які, аб камень стукнецца, так баліць яму, што раве «дзікім рэвам».

Яшчэ ў характары касалапага — любіць мядзведзь забавы. Калі сыты, здаровы, гуляе нават сам з сабой. Каменні, напрыклад, з абрываў скідае і глядзіць з цікаўнасцю, як коцяцца яны.

Забавляецца і так: дрэва навалніцай расшчэплене, а якога разбіты ствол, — знаходка для мядзведзя. За шчэпку ўхопіцца лапай весялун касалапы, прыгне яе ўніз і адпусціць, ударыць яна з размаху па расшчэпленаму ствалу, звініць, дрыжыць ствол, вібрыруючы. А калматы асілак не супакоіцца, яшчэ і яшчэ, адводзячы і адпускаючы шчэпку, пранзіліва музіцыруе. Сам галаву набок схіліць, прыслушаецца, як далёкае звонкае рэха разносіцца па гарах, грукат, які ён нарабіў.

Купацца з плёскатам, шумам таксама любіць. Б'е лапамі па вадзе, седзячы ў ёй. Плывец ён таксама вельмі добры: плавае рознымі стылямі, нават стоячы.

Гулі гулямі, але і клопат у мядзведзя немалы. Асабліва ў мядзведзіцы з медзведзьятамі. Добра што пестуны дапамагаюць, што б яна без іх рабіла. Мядзведзі, якія нарадзіліся ў гэтым годзе празываюцца муравейнікамі, мінулагадня — ланчакімі. Мядзведзіца робіць пестунамі ланчакі, якіх пакідае пры сабе і якія дапамагаюць даглядаць, песьціць муравейнікаў. І звычайна гэты пястун — матачка (самцоў вельмі рэдка мядзведзіца пакідае ў пестунах). Восенню ўсіх гоніць прэч. Рэдка нават і матачка-пястун бывае двухгодкай на тэцім годзе, як гавораць у Сібіры «траццяком». Часам мядзведзіца разам з пестунамі восенню кладзецца ў бярог, а вясной выходзіць з імі і муравейнікамі, якія зімой нарадзіліся.

Пакінуўшы бярог, сям'я ідзе так: наперадзе мядзведзіца, затым — муравейнікі, а ззаду — пястун. Абавязак пестуноў — даглядаць малых медзведзьянят. І яны даглядаюць у асноўным вельмі ахвотна, але калі-небудзь закапрызцяць. Тады мядзведзіца дасць плескача пестуну, каб памятаў, дзеля чаго, уласна, яго тут пакінулі. Адночы здарылася так: пераходзіла мядзведзіца з дзецьмі раку. Аднаго малага за загрывак перанёс пястун, другога — яна сама, за тэцім пястун не пайшоў і за гэта атрымаў ад мядзведзіцы некалькі плескачоў. Тады ён, віну ўсяядоміўшы, вярнуўся за братам.

Ратуючы сваё «ўласнае жыццё», мядзведзіца нованароджаных сваіх дзяцей нярэдка не абараняе, але за старэйшых стаіць гарой і змагаецца самааддана. Ка-

лі здараецца што, муравейнікі яе і пастун з імі дзеля бяспекі залазцяць на дрэва, сядзяць там і верашчаць.

Медзведзьяны нараджаюцца не кожны год: толькі калі дзеці загінулі, мядзведзіца можа прынесці новы плод у чэраве ў гэтым жа годзе. Носіць яго сем месяцаў. Родзіць зімой у бярогу (у студзені — лютым) — аднаго ці двух, радзей чацвярых і нават шасцярх. Зусім маленькіх — паўкіло кожны, не больш. Яны сляпыя (да трэцяга месяца), поўсць рэдкая, растуць, пакуль знаходзіцца ў бярогу, марудна. І дрыжаць — холадна ім. Маці грэе сысункоў, накрывае лапамі, і дыхае на іх, каб сагрэць трохі. Калі мядзведзіца ялавая, бярэ ў бярог да сябе дзяцей — ланчакі і пестуна. У кожнага з іх свая пасцель.

А яе робяць з моху і надранай з дрэва кары. Перад тым, як залегчы на зімоўку, аб'ядаюцца касалапыя арэхамі. Набіраюць кедравых шышак, прыцісваюць лапай да грудзей, потым на роўным месцы або на камяні катаюць іх, таўкуць — арэхі вывальваюцца з шышкі.

Некаторыя мядзведзі, калі не вельмі холадна, кладуцца на зімоўку ля малых елак, сагнуўшы пад сабой іх вяршалінкі, і спяць у такім «будане», які ўзімку снегам замяце. У Сібіры рые яму для бярогу дзе-небудзь ля вады, на балоце, пад карэннем паваленага дрэва. Некаторыя яму пад сабой пакрываюць ламачам, галінкамі, мохам, у такога бярогу ёсць «неба».

Мядзведзікі ўжываюць слова «затычка», якая быццам утварылася ў касалапа ў тым месцы, дзе заканчваецца кішчэчнік. Сібіракі кажучь, што «затычка» мядзведзь захоўвае ў сабе цяпло на ўсю зіму. Без «затычкі» ён «не зможа перазімаваць, замерзне». Тэорыя даволі трапная, але справа не ў гэтым, а ў простым натуральным страўнікава-кішчачным працэсе, які надоўга спыняе сваю дзейнасць.

Перад тым як у бярог легчы, бывае мядзведзь свае сляды як заяц: пятляе па буралому, імшары, скача ўбок і праз ламача, адным следам туды-сюды шмат разоў пройдзецца. Тады толькі ляжа, заспакоены, што след забытаў.

Калі лета было малакормнае, то некаторыя мядзведзі, асабліва худыя, якія тлушчу пад скурай не назапасілі і ў бярог не кладуцца, усю зіму галодныя. Такія «бадзягі» небажцелыя не толькі для чалавека, жывёлы і звера, але і для мядзведзя, што спіць. У Горкаўскай вобласці адбыўся выпадак: невялікая мядзведзіца-«бадзяга» разрыла бярог мядзведзя значна большага, чым сама, загрызла яго і з'ела. Дарзчы, і летам здараецца, што мядзведзь мядзведзя з'ядае.

«Бадзягам» цяжка зімой даводзіцца: і есці няма чаго, і паляўнічыя іх забіваюць, і ваўкі іх ірвуць там, дзе яны ёсць.

Мядзведзь — вельмі разумны звер. Лічыцца ў першай пяцірцы самых здатных да дрэсіроўкі і розных навываў жывёлінай (разам з малпай, сланом, сабакам і дэльфінам).

Фота В. Філіпава.

С Я Р О Д Г А Р Ы Л

Ланцуг насильшчыкаў прабіраўся ўгору па краі каньёна Каньямагуфа, праз зону бамбуку, у зараснікі хагеніі, па тым самым шляху, па якім Док і я праходзілі паўгода назад. Дажды ператварылі сцяжынку ў балота, растапаную яшчэ капытамі буйвалаў і нагамі сланоў. Праліўны дождж прамачыў наскрозь лес і нашу вопратку, даўшы адчуць, якое незвычайнае надвор'е ў гэтых гарах. Мы былі рады дабрацца да Кабары. Пакуль насильшчыкі тоўпіліся вакол вогнішча пад стрэшкаю, стараючыся сагрэцца перад зваротнай дарогаю ў Кібумбу, Кэй і я панура хадзілі сярод груд мокрых скрынак, мяшкоў, раскіданых у поўным беспарадку вакол хацінкі. Перш за ўсё трэба было распакаваць рэчы і ператварыць гэтую прымітыўную хацінку ў сапраўдны дом.

Адзін з пакояў мы адвалялі пад кладоўку, у другім уладкавалі спальню. Цэнтральны пакой хаціны — адзіны з дзвярыма на двор, стаў асноўным месцам нашага жыцця. Адзін куточак быў адведзены пад кухню, другі — пад мой кабінет.

На наступны дзень Кэй і я бачылі гарыл толькі здалёку. На трэці дзень нам удалося падабрацца блізка да адной з груп. Я добра бачыў малпаў, бачыў, як яны карміліся і адпачывалі між высокіх кустоў, нават не падазраючы аб маёй прысутнасці. Адзін самец з серабрыстай спінаю павольна падышоў да вяроніі, дрэвападобнаму кусту, схопіў ствол прыкладна за шэсць футаў ад зямлі і адным рыўком вырваў яго, потым адламаў галіну, раскалоў яе зубамі і пачаў жвава сцраціваць, нібыта еў кукурузны катых. Самка разлеглася на паваленым ствале дрэва, сарвала вяршыньку вяроніі, якая расла побач, і пачала есці ліловыя кветкі. Падлетак узабраўся на вяршаліну дрэвападобнага куста, усеўся там на кукішках і пачаў гойдацца.

Раптам лясную цішыню парушыў пранізлівы лямант. Кармёжка спынілася, гарылы кінуліся ў зараснікі, адкуль раздаўся крык. Некаторыя з іх таксама закрычалі і пачалі ўзбуджаючы беганіну. Нарэшце, самец з серабрыстай спінаю некалькі разоў грозна рыкнуў. Наступіла цішыня. Пазней, калі гарылы перабраліся праз грэбень і зніклі, я аглядзеў мясцовасць і зразумеў прычыну іх хвалявання. Відаць, адна з гарыл правалілася ў пячору глыбінёю да пяці футаў.

У другой палавіне жніўня, па меры таго, як вяліся назіранні за гарыламі, я паступова набываў практыкаванасць у гэтай справе. Цяжкасці ўзнікаюць пры назіранні за любымі звырамі, і пакуль гэтыя цяжкасці не пераадолееш, вывучаць звыроў па сапраўдному немагчыма. Звычайна пошукі гарыл пачыналіся з таго месца, дзе я бачыў іх напярэдадні. Я асцярожна прабіраўся па следзе малпаў праз прымятую расліннасць, не ведаючы пэўна, гарылы зніклі ці знаходзяцца недзе паблізу. Па слядах заўсёды можна даведацца пра нешта цікавае; вывучэнне іх прынесла мне столькі ж задавальнення, як і самі малпы. Неўсвядомлена я пачаў паўтараць нетаропкія рухі гарыл.

Кормячыся, малпы разыходзіліся ў розныя бакі, пакідаючы за сабою шматлікія сляды — агрызкі і іншыя рэшткі стравы. Перабіраючыся на іншае месца, гарылы ідуць адзін за адным па двое, часам адпачываюць усе разам на якім-небудзь адкрытым схіле.

Іншы раз я адчуваў, што недзе непадалёку, у зарасніках, знаходзіліся гарылы, але яны не выдавалі сваёй прысутнасці ніводным гукам. І самай хваляючай, напружанай хвілінай было знайсці іх, заўважыць зусім побач. Часта я даведаўся аб тым, што гарылы паблізу, як калыхнулася галіна, кранутая жывёлінай. Тады трэба было ці хавацца і назіраць за гарыламі, ці заставацца на відэвоку. Увогуле, я ўвесь час спрабаваў паставіць сябе на месца гарылы і ўявіць, што менавіта мне не спадабалася б, калі б часам незнаёмая і патэнцыяльна небяспечная істота наблізілася да мяне. За месяцы, праведзеныя з гарыламі, ніводная з іх не напала на мяне.

Аднойчы я заўважыў гарыл, якія карміліся на крутым схіле. Я сеў каля дрэва, паклаў бінокль на калені і ўважліва аглядзеў схіл, імкнучыся дакладна вызначыць, дзе знаходзяцца чатыры самцы з серабрыстымі спінамі — члены гэтай групы. Буйныя самцы гарыл звычайна самыя асцярожныя і лёгка ўзбуджаюцца, ніколі нельга з упэўненасцю сказаць, як яны будуць сябе паводзіць у дадзены момант. Таму яны і самыя небяспечныя.

Спінаю да мяне сядзеў Вялікі Бацька, якога лёгка было пазнаць па дзвюх блішчастых серабрыстых плямах на свой спіне. Калі ён павярнуўся, каб легчы на бруха, заўважыў мяне, уважліва паглядзеў і двойчы рэзка раўнуў. Некалькі самак і падлеткаў тут жа выглянулі з зараснікаў, падышлі да яго, зразумеўшы папярэджанне, што непадалёку небяспека. Вялікі Бацька быў прызнаным вжаком групы, клапатлівым уладаром, які сваімі паводзінамі вызначаў паводзіны астатніх жы-

вел. Ён стаяў, глядзеў на мяне, абпіраючыся магутнымі рукамі на купіну, упэўнены ў сваёй уладзе, у сваёй магутнасці.

Другі самец гэтай групы Дзі Джи быў на другім месцы ў «дзелях аб рангах». Калі паўставала пытанне аб тым, у якім кірунку рухацца, калі і на які тэрмін спыніцца на адпачынак, самкі і падлеткі яго ігнаравалі. Ён ляжаў на спіне ў адзіноцтве, прыкрыўшы твар рукою, і ні на што не звяртаў увагі.

Трэці дарослы самец Чужак, павольна хадзіў вакол групы, захоплены сваімі справамі. Гэта была гіганцкая жывёліна, у поўным росквіце сіл, буйнейшая, чым Вялікі Бацька. Бясспрэчна, ён быў самым вялікім самцом у раёне Кабары. Хадзіў ён злёгка перавальваючыся, нібы марак, пры кожным кроку яго бруха пагойдвалася з боку ў бок. Цяжка дакладна вызначыць вагу гарылы ў прыродных умовах, але я думаю, што Чужак ваяў ад чатырохсот пяцідзесяці да чатырохсот васьмідзесяці фунтаў.

Чацвёртым самцом з серабрыстай спінаю быў Рваны Нос — верхняя частка яго ноздры была разарвана. Ён быў малады, спіна яго толькі пачынала серабрыцца, і яму не стала спакойнай стрыманасці і ўпэўненасці ўчынкаў, якімі розніліся тры іншыя самцы. Ён, як толькі заўважаў мяне, пачынаў гарлаціць, агалошваючы гарылы сваімі крыкамі. Аднак не было заўважана, каб іншыя гарылы на гэта рэагавалі.

Я зусім перастаў баяцца гарыл. У іх паводзінах ні разу не выяўляліся ні лютасць, ні яўны гнеў. Самцы з серабрыстымі спінамі былі, безумоўна, трохі раздражнёны, некаторыя з жывёлін паводзілі сябе ўзбуджана, але цікаўнасць у адносінах да мяне ўсё перамагала. Потым яны асвоіліся з маёй прысутнасцю. Пакуль я стаяў нерухома, гарылы паводзілі сябе спакойна, займаліся сваімі звычайнымі справамі, і часам нават драмалі побач з дрэвам, на якім я сядзеў. У самым пачатку назіранняў я заўважыў, што гарылы, як правіла, валодаюць на дзіва спакойным характарам і ўзбуджаюцца не адразу. Яны нагадваюць стрыманых, замкнёных у сабе стварэнняў. Выраз іх твару звычайна спакойны, нават у тых сітуацыях, якія на мой погляд, маглі б іх устрывожыць. Усе хваляванні відаць на іх вачах — мяккіх, цёмна-карых. У вачах я чытаў хваляванне, цікаўнасць, адвагу ці раздражнёнасць. Іншы раз, калі я сустрэкаўся з гарылаю тварам у твар, вочы больш чым што-небудзь гаварылі аб пачуццях жывёліны, даламагаючы мне вырашыць, як лепш наступіць у дадзеным выпадку.

Была шостая гадзіна раніцы. Горы ляжалі цёмныя і маўклівыя. На гарызонце віднелася слабая палоска святла. Я ўзабраўся на дрэва і ўладкаваўся на суку. Гарылы ўсё яшчэ спалі, ляжачы ў сваіх гнёздах на баку ці на жываце. Толькі а сёмай гадзіне, калі сонца паднялося над дальнім грэбнем гары, дзве самкі вылезлі з гнёздаў і пачалі павольна хадзіць. Відаць, вжак быў разбуджаны іх рухамі. Ён сеў, аглядзеўся вакол, а потым пачаў карміцца. Хутка ўжо гарылы актыўна шукалі ежу.

Звычайна гарылы клаліся спаць на змярку і, праспаўшы каля адзінаццаці гадзін, паднімаліся раніцай на працягу першай гадзіны пасля ўсходу сонца. Ноччу яны паводзяць сябе маўкліва. Я ніколі не чуў, каб гарылы храплі. Самец, калі ён чым-небудзь патрывожаны, ноччу іншы раз б'е сябе ў грудзі.

Здалёк, з вяршыні гары, данёсся слабы гук удараў у грудзі. Магчыма, гэта быў адзінокі самец. Важна адказаць яму падобным чынам і, з гэтага моманту ўсю ноч, праз пэўныя інтэрвалы над цяснінамі раздавалася рэха «пок-пок-пок».

Самцы з серабрыстымі спінамі дамінуюць над усімі іншымі членамі групы, таму, відаць, размер гарылы і яго сіла з'яўляюцца рашаючым фактарам. Падобным жа чынам самкі ўстанавліваюць свае адносіны да падлеткаў, а апошнія — над тымі з малых, якія яшчэ трымаюцца каля самак.

У канцы верасня я падавеў вынікі сваёй паўтарамесячнай працы ў Кабары. Я адшукаў пяць груп гарыл, назіраў за іх паводзінамі больш пяцідзесяці гадзін і даведаўся шмат новага аб жыцці гэтых малпаў. Яны аказаліся больш дружалюбнымі, чым можна было чакаць.

Я спадзяваўся, што ў наступныя месяцы некаторыя групы будуць падпускаць мяне яшчэ бліжэй да сябе. Шмат якія з нявырашаных пытанняў, якія хвалявалі мяне на пачатку назіранняў, вырашыліся самі сабою. Я навучыўся адшукаць гарыл, мог заставацца з групай цэлымі днямі, дакладна ходзячы па іх маршруце, па меры таго, як яны паднімаліся на гару ці спускаліся ў даліну. Да сваёй радасці, я хутка заўважыў, што твары гарыл такія ж розныя, як і ў людзей. Як толькі я прывык да іх, мне не цяжка было пазнаваць старых сяброў нават пасля таго, калі яны адсутнічалі на працягу некалькіх месяцаў.

Паводле кнігі Джорджа Б. Шалера «Год пад знакам гарылы».

ГІСТОРЫЯ... ШПАКОЎНІ

Калі ж і дзе была «вынайздзена» першая шпакоўня? Гэта пытанне, на якое адказаць нялёгка ды, бадай, і немагчыма. Не зафіксавалі такіх дат ні старажытнарускія летапісы, ні пісьмовыя крыніцы іншых народаў.

Але і тое, што данесла да нашых дзён гісторыя аб шпакоўні, цікава. Яна звязана з Руссю, з жыццём нашых далёкіх продкаў.

У мінулыя стагоддзі Заходняя Еўропа шмат у чым апырэджавала Расію. Спрабавала яна апырэдзіць яе і ў «вынаходстве» шпакоўні. Гліняныя гаршкі пад гнёзды шпакоў у Фландрыі (заходняя частка Бельгіі) выкарыстоўваліся яшчэ ў XVI стагоддзі. З'яўленне іх было выклікана не любоўю да гэтых птушак і не клопатамі пра іх. Гаршкі развешвалі на гарадскіх дамах і сельскіх хатах і... забіралі ў шпакоў за гэта іх птушанят для прыгатавання далікатэсаў.

Дакументальныя звесткі пра з'яўленне шпакоўняў на Русі адносяцца да больш позняга часу. Васіль Ляўшын у сваёй «Кнізе для паляўнічых», якая ўпершыню была выдадзена ў 1774 годзе, пісаў: «У Крыме, Маларосіі і ў многіх месцах Расіі водзяцца шпакі на дварах пад стрэшкамі, некаторыя гаспадары робяць для іх з бяросты наўмысныя скруткі, дзе ім гнёзды віць». Гэтыя бяроставыя скруткі рускі селянін развешваў не дзеля спажывецкіх патрэб: гаспадарчая карысць шпакоў тады была вядома мала каму. Прывабляючы шпакоў да сваёй сядзібы, селянін кіраваўся эстэтычнымі матывамі: «Шпакі прыемнымі свістам увеселяюць слых чалавечы».

У XVIII—XIX стагоддзях шпакоў у Расіі паўсюдна ахоўвалі. Член Пецябургскай Акадэміі навук П. С. Палас у 1811 годзе адзначаў, што шпакоў у Расіі, і асабліва ва ўмеранай паласе, на поўдні, вельмі шмат. Паўсюдна ля хат на высокіх жэрдках ставяць зробленыя з кары пасудзіны або скрыначкі, каб прывабіць на гняздо гэтых даверлівых птушак. Разбурыць гняздо шпака ці забіць яго ў наваколлі вёскі лічылася злачыствам.

Старадаўнія рускія шпакоўні — сапраўдныя ўзоры народнага майстэрства і нават мастацтва. Напрыклад, шпакоўні з былой Ноўгарадскай губерні, выяўленыя прафесарам Г. П. Дзяменцевым, нагадваюць прыгожа размаляваныя чалавечыя фігуркі. Яны зроблены з выдзеўбаных калод. Лятком шпаку служыла дзірка, ці «рот» фігуры, з якога, як доўгая люлька, тырчэла жэрдка для пасадкі птушкі. Былі таксама шпакоўні ў выглядзе чалавечай фігуры з выцягнутай левай рукой. І птушка, якая сядзе на плячо, лёгка можа ўскочыць у лятком.

Выраб і развешванне шпакоўняў — даўняя традыцыя. Яна перадаецца з пакалення ў пакаленне. Калі пачаткам яе ўмоўна лічыць год першага дакументаванага ўспаміну аб шпакоўні, дык сёлетняй вясной сябры птушак могуць адзначыць 200-годдзе сваёй высакароднай і карыснай справы.

А. КРАЎЧУК.

Ніл ГІЛЕВІЧ

«АМАТАР» ПРЫРОДЫ

У грамадзе наўкруг стала —
Пры чарчыне з нагоды —
Размова, помню я, зайшла
Аб харастве прыроды.

З азартам кожны слова браў,
Каб не адстаць ад іншых,
Але найболей горла драў
Дзябёлы дзядзька ўвішны.

Крычаў: «Прырода нам дае
Дары і насалоду!»
Крычаў: «Душа мая пяе,
Як вырвуся ў прыроду!..»

Я слухаў дзядзьку і глядзеў
Амаль не ў захваленні:
«Каб нам ды больш такіх
людзей —
Свядомых і сумленных!»

Вось, вось ён — рэк, лясоў
і ніў
Заступнік-абаронца!
Калі б так кожны бараніў —
Служылі б нам бясконца!..»

Аж на душы мне стала лепш,
І я ў настроі светлым
Назаўтра ж выбраўся у лес —
Надыхацца паветрам.

Іду паўз лагер у цішы
І цераз той пагорак,
Дзе ў час канікул малышы
Частуюць з рук вавёрак.

І раптам чую побач: бах! —
Аж гул пайшоў ад стрэлу.
І бачу: долу па суках
Ляціць вавёрка з дрэва.

А воддаль бліскае ствалою
Той самы дзядзька ўвішны,
Што аб прыродзе за сталом
Крычаў грамчэй за іншых...

— Ты грэшнік, грэшнік ты! —
кажу.
А ён — за дубальтоўку:
— Матай! — бо зараз асваяжу,
Як гэтую вавёрку!..

Праз дзень я ў вёсачку адну
Шкандыбаў па дарозе.
На ўзлеску, думаў, адпачну —
Пры векавай бярозе.

Бяроза там — сама краса:
Царыца над узлессем!
І ўся ў птушыных галасах,
У перазвонах песень!

Іду, гляджу — а дзе ж яна
Бяроза векавая?
Ляжыць на доле, як струна,—
Без песень, нежывая.

А побач ходзіць з тапаром
Той самы дзядзька ўвішны,
Што аб прыродзе за сталом
Крычаў грамчэй за іншых.

Ужо й сукі абцерабіў
І верх адсек начыста...
Крычу: — Дзікун! Ты што
зрабіў?
Ты ж учыніў злачыства!

А ён: — Я сведак не люблю,
Як вырвуся ў прыроду.
Матай! А то — абцераблю,
Як гэтую калоду!..

Пазней, праз месяц праз які,
Узброіўшыся удай,
Ішоў я нейк уздоўж ракі —
З нажывай і з пасудай.

Гляджу: машына ля вады,
А ў кузаве — дынама,
І ад дынама — правады
У вёр збягаюць прама.

І б'юць жывое ў тым віры —
Без промаха, без хібы!
І кружаць, брушкам дагары,
У мёртвым танцы рыбы.

А падбірае іх сачком
Той самы дзядзька ўвішны,
Што аб прыродзе за сталом
Крычаў грамчэй за іншых.

Кажу: — Ты горш за дзікуна!
А дзядзька лыпнуў вокам:
— Матай! А то, як акуня,
Цябе прашыю токам.

Вось так, шаноўныя мае:
Калі хто громка трубіць
І кулакамі ў грудзі б'е,
Што ён прыроду любіць,—

Не млейце ў радасці ад слоў,
Папробуйце праверыць:
Ці не крычыць у ім любоў
Глушыць, страляць, сякерыць?

ПАМЯЦЬ ЗЯМЛІ

90 МІЛЬЕНАУ ГАДОУ НАЗАД. МЕЛАВЫ ПЕРЫЯД.

Э. ЛЯУКОУ,

кандыдат геолога-мінералагічных навук

Неяк нязвыкла пісаць пра беларускія моры, хоць іншы раз мы і называем морам створанае рукамі чалавека вадасховішча. Але ў мелавым перыядзе сапраўднае мора разлілося на цяперашняй беларускай зямлі. Толькі Віцебшчына і невялікія кавалачкі суседняй тэрыторыі заставаліся сушай. У гэтым моры, калі яно яшчэ было мелкаводным, адкладваўся пясок, а потым — чыстыя пласты мелу. З тае прычыны, што мел у той час накопліваўся ў морах і акіянах на Зямлі паўсюдна, перыяд і атрымаў сваю назву.

Дзіўнымі істотамі быў населены наш край. Ніколі на Зямлі не жыло адразу столькі разнастайных гігантаў і страшыдлаў.

Над морамі ў пошуках здабычы луналі пцеранадоны. Размах іх крылаў дасягаў васьмі метраў — столькі, колькі ў сучаснага невялікага самалёта. Ваду баразнілі чароды іхтыязаўраў, ці, як іх яшчэ называюць, рыбаешчараў, падобныя на сучасных дэльфінаў. Праўда, у рыбаешчары нібы сабраны часткі многіх жывёл: пыса — дэльфіна, зубы — кракадзіла, плаўнікі — кіта, а хвост і пазваночнік — рыбы. У адрозненне ад сухапутных яшчараў, якія адкладвалі яйкі, іхтыязаўры нараджалі малых жывымі. Па суседству з рыбаешчарамі плавалі плезіязяўры — пачвары з незвычайна доўгай змеяпадобнай шыяй.

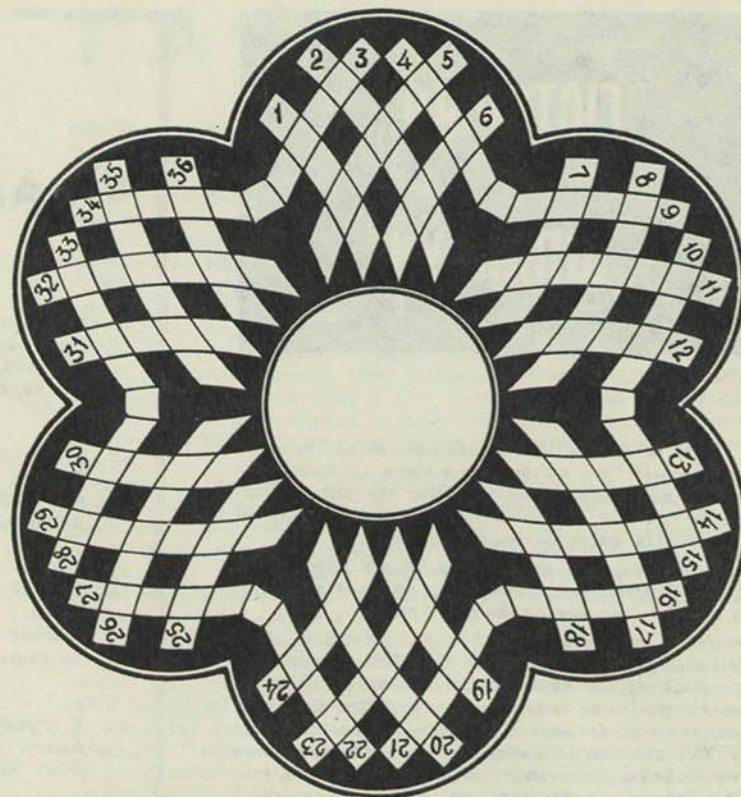
Але самыя дзіўныя яшчары мелавага перыяду жылі на сушы. Вось, напрыклад, брахіязяўр ці інакш, кароткі яшчар. Ён дасягаў 24 метраў даўжыні, важыў болей за дзесяць сланоў. Яго грузнае цела трымалася на чатырох тоўстых, як калоны, нагах. Галава яшчара ўзнялася над зямлёй амаль на дванаццаць метраў. Калі б ён жыў цяпер, то змог бы зазірнуць у акно на чацвёртым паверсе. Аднак, нягледзячы на свой выгляд і памеры, брахіязяўр быў даволі мірнай жывёлінай.

Самым страшным яшчарам мелавага перыяду з поўным правам лічаць ціраназяўра. Такого крыважаэрнага драпежніка больш ніколі не існавала. Ціраназяўры бегалі на дзвюх нагах. Цяжкае цела падтрымліваў моцны і доўгі хвост. Агromісты, дзесяціметровай вышыні драпежнік наводзіў жах на ўсіх сваіх «сучаснікаў». Яго зубы — кінжалы па дваццаць сантыметраў — раздзіралі на кавалкі сваю ахвяру. Натуральна, што такому страшыдлу астатнія яшчары стараліся не трапляць на вочы.

У самым канцы мелавага перыяду яшчары нечакана вымерлі. Яны зніклі адначасова і на моры, і на сушы, і ў паветры. Чаму яны загінулі, не пакінуўшы ніводнага нашчадка? Навука на гэтае пытанне пакуль што не дала адказу.

На геалагічнай «паліцы», якую запоўніў мелавы перыяд, даволі шмат карысных выкапняў. Для Беларусі гадоўны з іх — звычайны мел. Дзе-нідзе таўшчыня яго пластоў большая, чым вышыня мінскай тэлевізійнай вышкі. З мелу ў нас вырабляюць цэмент, вапну, угнаенні, фарбавальнікі. Мел патрэбен і многім іншым галінам прамысловасці: без яго не атрымаеш ні шкла, ні кафлі, ні зубнога парашку, ні шмат чаго іншага. Бліжэй да паверхні мел залягае на Магілёўшчыне. Менавіта тут і разведаны самыя буйныя яго радовішчы.

На ўсходзе рэспублікі сярод пакладаў мелу сустракаюцца скапленні жаўтавата-шэрай мучністай горнай пароды. Гэта — трэпел. Яго часта выкарыстоўваюць для атрымання лёгкай гука-і цеплаізаляцыйнай цэгля, а таксама для ачысткі нафтапрадуктаў і маслаў, паліроўкі мрамору і мяккіх металаў. Відавочна, што трэпел яшчэ спатрэбіцца беларускай прамысловасці. Не так даўно геологі знайшлі каля Мсціслаўля і Крычава паклады фасфарытаў — сыравіну для атрымання каштоўнейшага мінеральнага ўгнаення.

КРАСВОРД

1. Млекакормячая жывёла з сямейства куніц. 2. Буйная вадзяная птушка. 3. Адкладанне рыбамі ікры. 4. Род траў, ліянаў, кустоў і дрэў з сямейства мімозаваых. 5. Шапкавы базідыяльны ядомы грыб. 6. Драпежная птушка. 7. Млекакормячая жывёла з сямейства куніц. 8. Лясная птушка з сямейства драздовых. 9. Вельмі пашыраная ў Еўропе і Азіі птушка з сямейства крумкачовых. 10. Птушка тундравай і тайговай зон СССР. 11. Птушка з сямейства качак, якая падлягае ахове. 12. Птушка, якая жыве каля вады. 13. Птушка з сямейства сітаўкавых. 14. Садовая дэкаратыўная расліна. 15. Птушка з сямейства крумкачовых з доўгім хвостом. 16. Драпежны звер. 17. Вадзяная або балотная курчка. 18. Балотная птушка атрада галінастых. 19. Драпежная млекакормячая жывёла. 20. Птушка з сямейства ўюрковых з моцнай дзюбай. 21. Млекакормячая жывёла атрада грызуноў з каштоўным футрам і ядомым мясам. 22. Птушка трапічных лясоў Аўстраліі і Новай Гвінеі. 23. Каштоўны ядомы грыб з сям'і балетусавых. 24. Змеяпадобная рыба атрада касцістых. 25. Драпежны звер. 26. Вадзяная млекакормячая жывёла атрада грызуноў. 27. Вандруўная птушка. 28. Ягадная расліна з сямейства ружакветных. 29. Дрэва ці куст з сямейства вязавых. 30. Жывёла атрада беспазваночных тыпу кішачнаполасцевых, якая жыве ў прэсных вадаёмах. 31. Млекакормячая жывёла з сямейства быкоў, якая жыве ў Паўночнай Амерыцы і ахоўваецца законам. 32. Расліна з сямейства крыжакветных. 33. Куст або дрэва з сямейства брумжмелевых з яркачырвонымі ядомымі пладамі. 34. Драпежная птушка з сямейства ястрабіных. 35. Парода авечак. 36. Вялікая марская драпежная рыба.

Склаў У. РОДЗЬКІН.

А Д К А З Ы

НА КРАСВОРД, ЗМЕШЧАНЫ У № 1 ЗА г. г.

Па гарызанталі: 5. Ціміразеў. 8 Рызоід. 9. Акацыя. 12. Банан. 13. Флэкс. 14. Сусак. 17. Баравік. 18. Нівянік. 19. Фізаліс. 21. Куравай. 25. Касач. 26. Батат. 27. Кошык. 30. Маліна. 31. Арахіс. 32. Антонаўка.

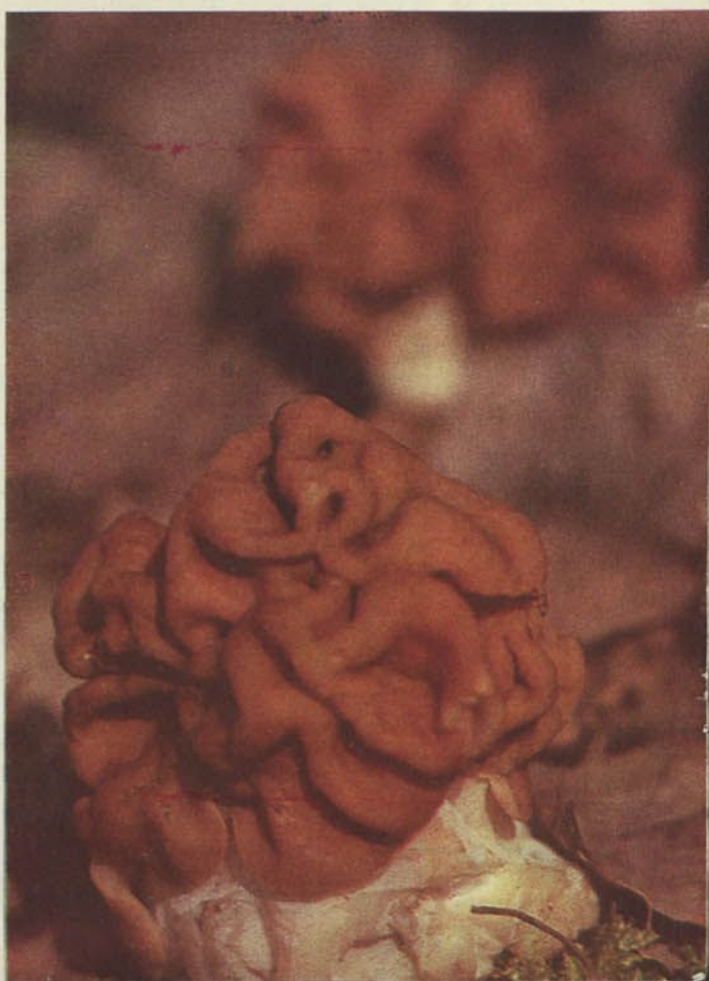
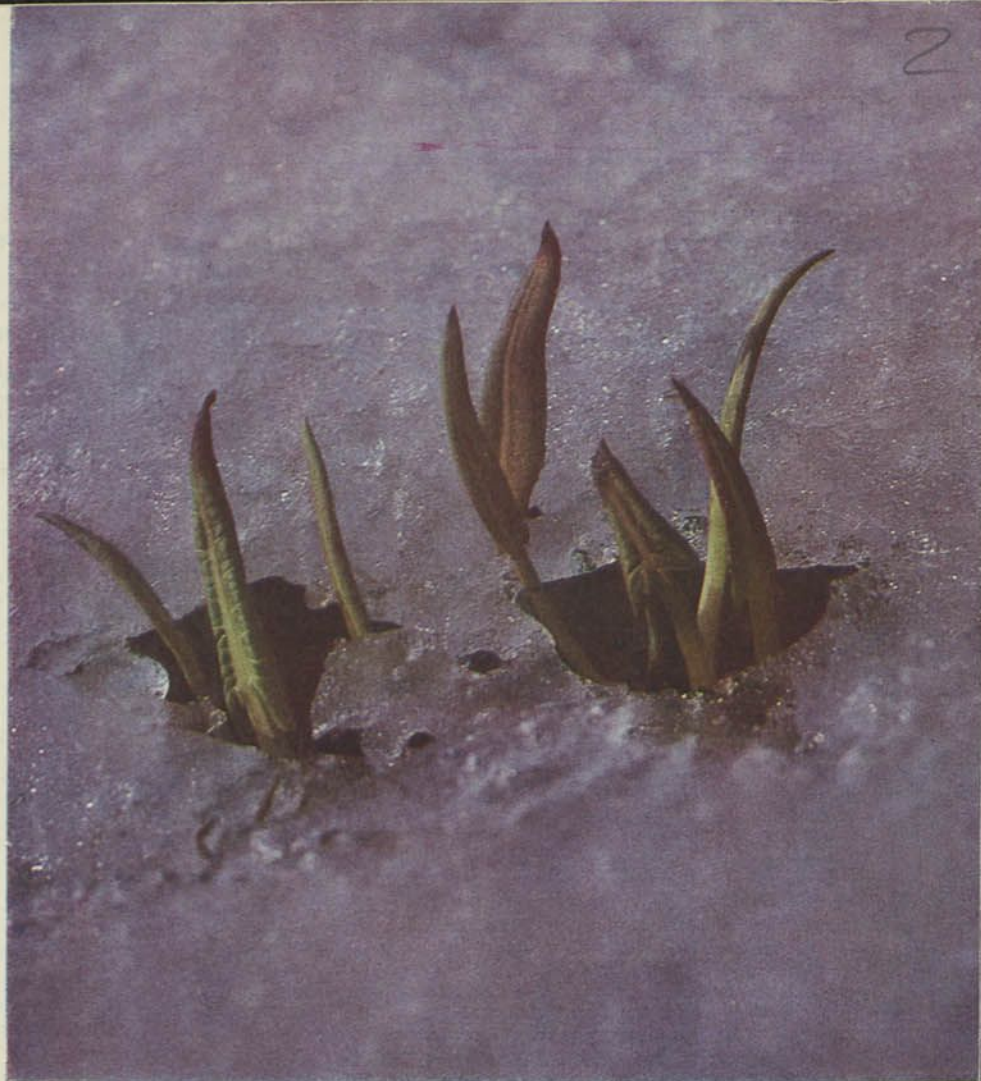
Па вертыкалі: 1. Лімон. 2. Міндаль. 3. Чашачка. 4. Верас. 6. Чынара. 7. Цыбуля. 10. Чаравічак. 11. Ламінарыя. 15. Кізіл. 16. Фікус. 20. Ананас. 22. Адоніс. 23. Чаранок. 24. Барадач. 28. Вішня. 29. Раска.

Жыватворныя сокі зямлі маюць дзіўную сілу. Яшчэ сям-там лядок трымаецца, яшчэ зямля скута мерзлатою, а сокі, разбуджаныя вясновым сонцам, пачалі ўжо свой рух, лопаюцца, раскрываюцца пад яго напорам пупышкі і пачынаюцца новае жыццё. Вострыя пікі маладых раслін прабіваюць лёд, пранізваюць леташняе лісце, цягнуцца да сонца, зацвітаюць кветкі. Ноччу яшчэ марозіць, маладая зелянь, раннія кветкі змярзаюцца, але як толькі прыгрэе сонца, да іх зноў вяртаецца жыццё—ажываюць лісцікі, кветкі. А калі зусім адтане зямля, трохі прагрэецца, пачынаюць расці і першыя ядомыя грыбы—залаціста-каштанавыя смаржкі.

З кожным днём вясна ўсё новымі і новымі фарбамі ўпрыгожвае дыван зямлі.

Фота М. Шарая і А. Сабадаша.

Г. Я. РЫЛЮК,
ст. выкладчык БДУ імя У. І. Леніна

Знаходзячыся на перасячэнні транспартных шляхоў, што звязваюць цэнтральныя раёны нашай Радзімы з краінамі Еўропы, Беларускае Палессе вельмі часта падвяргалася спусташэнням.

Міналі стагоддзі, удасканалвалася зброя і спосабы перамяшчэння армій. Войны ўплывалі на змены прыроднага асяроддзя Заходняга Палесся.

Брэсцкае і Прыпяцкае Палессе былі арэнай спусташальных бітваў.

Тысячы кіламетраў траншэй, супроцьтанкавых ірвоў, вялізныя варонкі ад снарадаў, сотні бліндажоў і іншыя збудаванні ў той ці іншай ступені парушалі прыродныя працэсы. Глыбокія і доўгія акопы, пракапананы ў пясчанай глебе Пінскага, Кобрынскага, Іванаўскага, Драгічынскага, Маларыцкага раёнаў, сталі крыніцамі эразійных працэсаў. Утварыліся вялізныя плошчы рухомах пясчоў. На паліва, на будаўнічыя (акопы, масты, лафеты для артылерыі) і іншыя патрэбы знішчаліся багацейшыя лясы, якія высякаліся перш за ўсё ўздоўж чыгунак, рэк, каналаў. Асабліва спусташаліся дубровы.

Вялікую шкоду лясной гаспадарцы заходняй часткі Беларускага Палесся нанесла і беларуская акупацыя. Драпежніцкае знішчэнне лясоў спрыяла яшчэ большаму распаўсюджванню воднай і ветравой эрозіі. Ачагамі эрозіі былі новыя акопы і траншэі франтавай паласы, асабліва ў ваколіцах Лагішына, Целехан, вёсак Валішча і Бобрык Пінскага павета.

Сотні тысяч бежанцаў пакідалі свае дамы і землі. Прыкладна каля 80 працэнтаў жыхароў пакінулі родныя мясціны. А шмат якія вёскі былі пакінуты назаўсёды. Так, напрыклад, за 10 кіламетраў ад вёскі Парэчча Пінскага павета былі вёскі Багрылаўка — 12 двароў, Матузаўка — 18, Гарчакаўка — 20 двароў. Цяпер толькі зарослыя селішчы нагадваюць пра іх.

У складзе буржуазна-памешчыцкай Польшчы Заходняя Беларусь была адсталым раёнам. Асновай яе эканомікі з'яўлялася сельская гаспадарка. Па дадзеных перапісу 1931 года ў сельскай гаспадарцы было занята 81,8 працэнта насельніцтва. Гарадское насельніцтва ва ўсёй Польшчы складала 22,5, а на Палессі — 4 працэнта.

Значная частка лясоў належала прыватным асобам, таму знішчэнне іх набывала вялізныя памеры. Ааналіз матэрыялаў па інвентарызацыі лясоў Палесся, які захоўваецца ў Брэсцкім дзяржаўным архіве, паказвае, што плошча лясоў Палескага ваяводства за 1921—1938 гг. скарацілася на 19,1 тысячы гектараў. Асабліва інтэнсіўна знішчаліся лясы ў 1927—1930 гг., калі штогод высякалася больш як 20 тысяч гектараў. За гэты перыяд лясістасць Заходняй Беларусі зменшылася на 8 працэнтаў. Вельмі спустошаны былі лясы Брэсцкага, Драгічынскага і Іванаўскага раёнаў. У той жа час у Палескім ваяводстве было залесена ўсяго 3,8 тысячы гектараў.

Пачынаючы з 1921 года інтэнсіўна пачалі высякацца лясы ў ваколіцах вёсак Заполле, Куляшы, Лазаўцы, Белавічы Івацэвіцкага раёна. Каля 70 працэнтаў вызваленай з-пад лесу плошчы

адышло пад ворыва, астатняя — пад пашу, якая хутка была ахоплена эрозіяй. Такі ж лёс напаткаў лясныя масівы ў ваколіцах вёсак Вялікая Гаць, Козікі, Светлая Воля. Ва ўрочышчы «Зубное» быў цалкам знішчаны дубова-грабавы гай плошчай каля 550 гектараў.

Знішчэнне лясоў прыняло такія памеры, што гэта выклікала неспакой у афіцыйных прадстаўнікоў польскай дзяржавы. У тэрміновай дэлецы паслоў Беларускага і Украінскага клубаў Польскаму сейму гаварылася: «...на ўсіх прасторах «Крэсаў Усходніх» бесперапынна высякаюць лясы, не выключачы маладняк. Лясы высякаюцца без усялякай сістэмы...».

Вялікая шкода прыродзе Палесся прычынена ў гады другой сусветнай вайны. Нямецка-фашысцкія акупанты знішчалі насельніцтва, разбуралі гарады і вёскі, равалі прыродныя багачыні Беларусі. За гады акупацыі высечана, спалена і знішчана каля 80 тысяч гектараў найбольш каштоўных насаджэнняў у заходняй частцы Беларускага Палесся.

Улічваючы, што запас драўніны на 1 га лясной плошчы ва ўмовах Палесся раўняецца 100 м³, нямецка-фашысцкімі захопнікамі было знішчана каля 8 мільёнаў м³ драўніны. Асабліва пацярпелі лясы паўднёвай часткі Кобрынскага раёна, лясы Пінскага і Брэсцкага раёнаў, вялізныя сасновы масівы ля вёскі Моталь Іванаўскага раёна, дубровы Столінскага раёна. За час нямецкай акупацыі толькі ў адным Драгічынскім раёне было знішчана каля 400 га дубова-грабавых лясоў. Сотні тысяч кубаметраў драўніны вывезена ў Германію з ляснога ўрочышча «Вялікі Лес» на поўдні Драгічынскага раёна, што прывяло да развіцця на гэтай тэрыторыі эразійных працэсаў.

Для вывазу каштоўнай драўніны акупанты пабудавалі вузкакалейную чыгунку Івацэвічы — Целеханы. Па ёй штодзень перавозілася каля 800 м³ драўніны ў г. п. Целеханы і ў в. Вулька Аброўская, дзе былі пабудаваны лесапільныя заводы.

Уздоўж чыгуны Івацэвічы — Брэст былі знішчаны ўсе лясы шырынёй 800—1000 м.

У вёсцы Парэчча Пінскага раёна захавалася частка вялікага парку з рэдкіх парод дрэў (былі маёнтак князёў Скірмутаў). Цяпер гэты парк — помнік прыроды рэспубліканскага значэння. За час фашысцкай акупацыі 800 лепшых паркавых дрэў узростам 150—200 гадоў вывезены ў Германію.

У выніку драпежніцкай высечкі лясоў значна скараціліся плошчы прысяваючых і спелых дрэвастояў. Захопнікі высякалі лясы не толькі з мэтай выкарыстання драўніны. Лясы знішчаліся ўздоўж шасейных дарог і чыгунак, суднаходных рэк і каналаў, вакол буйных населеных пунктаў.

За гады Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі заходняй часткі Беларускага Палесся цалкам спалена і разбурана звыш 200 вёсак.

Усё гэта прывяло да таго, што на гэтай тэрыторыі Беларускага Палесся па нашых падліках плошча ворываў зямлі за гады акупацыі скарацілася амаль на 30 тысяч гектараў. Многія землі пакрыліся варонкамі ад мін і снарадаў, зараслі хмызнякамі.

Такім чынам, за перыяд з 1914 па 1945 гг. у выніку драпежніцкай дзейнасці захопнікаў ландшафты тэрыторыі, што даследуецца, пацярпелі значныя змены.

У НАЗВАХ — ГІСТОРЫЯ

У Юшавіцкім сельсавеце Нясвіжскага раёна ёсць такія вёскі: Лесуны, Грыбоўшчына, Пнівада. Гэта жывыя старонкі гісторыі, якія сведчаць пра тое, што некалі тут былі лясы і балоты. І лясы былі вельмі грыбныя, і, апроч таго, у іх жылі лесуны. Цяпер вакол гэтых вёсак палі ды сенажаці. Каля Грыбоўшчыны няма лясоў, а значыць, і грыбоў. Вакол Пнівады няма ні пнёў, ні вады. Толькі напачыны торф, калгаснікі часам знаходзяць на паўметравай глыбіні нарчы і дрэвы — рэчавыя доказы таго, што ў гэтых мясцінах сапраўды былі і лясы з грыбнымі мясцінамі, і балоты з іржавай, зацягнутай раскай, вадою.

Доказам таго, што вялікая частка цяперашняй тэрыторыі Юшавіцкага сельсавета была пакрыта балотамі, могуць быць назвы мясцовых сенакосных лугоў: Махуцеўна, Аліхоўна, Кулікі, Асака. І гадоў трыццаць-сорак таму назад Аліхоўна, Залужжа, Марнаўскае балота былі яшчэ малапраходнай багнай. На іх насілі хвошч і асаку, стоячы ў вадзе па калені. Жанчыны тут жа падбіралі ношанку і выносілі яе на грудок сушыць. Дзякуючы меліярацыі багна ператварылася ў сенакосныя лугавіны.

На ўсход ад Юшавіч доўгай паласой цягнуцца поплаў. Паасобныя яго ўчасткі называюцца Клёнік, Падпень, Лясок. Старыя людзі гавораць, што гэтым назвам паўтары сотні гадоў. Іх прадаеды, пасучы ў дзяцінстве нароў, раскладвалі каля старога

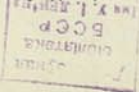
струхлелага пня вогнішча, пад маладым клёнам хаваліся ад летняга спякотнага сонца, а ў ляску збіралі ягады, грыбы і арэхі.

Гліна ў побыце сялян да апошняга часу займала значнае месца: з яе рабілі печы, выраблялі посуд. Глінай абмазвалі падмуркі і падаконнікі, каб зімой было цёпла ў хаце. І месца за вёскай Юшавічы, дзе бралі гліну, якой было тут вельмі многа, так і называлася: Глінішча. А недалёка ад Юшавіч налісьці быў і цагельны завод. Там узнікла невялікая вёска Цагельна, якая існуе і зараз.

Несумненна, даўней у Юшавічах былі і ганчары. Аб гэтым сведчыць група хутароў, якія мелі агульную назву Ганчарыха. Выжар і Калюга — вадасховішчы. Тут, ва ўпадзінах між паветкаў, некалі быў тарфяны пласт, які потым выгарэў. Адсюль і назва вадасховішча. А Калюга — ад польскага слова лужына.

Старадаўнія назвы мясцовасці і фантастычныя паданні, звязаныя з імі, адыходзяць у нябыт. Новы час нараджае новыя назвы. І мы, сустракаючыся з той ці іншай назвай вёскі або мясцовасці, у якіх адлюстравалася жыццё людзей і іх светапогляд, маем магчымасць лепш ацаніць наш сённяшні дзень з яго здабыткамі і здзяйсненнямі.

А. СТАДУБ.

«РОДНАЯ ПРИРОДА»

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ МЕЛИОРАЦИИ

Мелиорация коренным образом изменяет природные условия. Председатель Госкомитета СМ БССР по охране природы А. Воронцов рассказывает о работе, проделанной в этом направлении и о проблемах, которые встают перед мелиорацией.

ЖИЗНЬ—С ЛЕСОМ, ОТДЫХ—С ПРИРОДОЙ

Ф. Сушкевич—первый заслуженный лесовод Белоруссии. Волковысский лесхоз, возглавляемый им, на протяжении многих лет достигал больших успехов в выращивании и повышении продуктивности леса. Сейчас Ф. Сушкевич—ответственный секретарь Волковысского райсовета БООП. О том, что делается в районе по охране природы, и рассказывается в этой статье.

ДОЛЖНЫ ЛИ ПЛАКАТЬ БЕРЕЗЫ?

Кандидат географических наук В. Евтихевич посвящает свою статью охране березы. Так ли целебен и нужен березовый сок, чтобы из-за него губить целые березовые рощи? Такова основная мысль статьи.

СТРУКТУРА ТЕТЕРЕВИНОГО ТОКА

Ток тетеревов—одно из самых интересных явлений природы. Автор статьи кандидат биологических наук Вадковский подробно рассказывает о фазах токования и о поведении тетеревов во время токования.

ИЗВИЛИСТЫМИ ТРОПАМИ

Этот материал—о браконьерстве в Мостовском районе и о тех, кто потворствует браконьерам.

ХОЧЕШЬ ПООХОТИТЬСЯ ЗА ДИЧЬЮ— ВЫРАСТИ ЕЕ

В этой корреспонденции рассказывается о благодатных лесах Логойщины и о ее богатой фауне, о слаженной работе членов охотничьих коллективов, которые на общественных началах ведут работу по выращиванию диких животных в логойских лесах.

ДОБЫЧА БЕЛИЧЬИХ ШКУРОК

Статья посвящена некоторым проблемам отстрела белок, первичной обработке и заготовке беличьих шкурок.

ВЕРТИКАЛЬНОЕ ОЗЕЛЕНЕНИЕ

Вертикальное озеленение помогает украшать наши города. В своей корреспонденции А. Антоненко рассказывает о том, какие растения используются для этой цели.

ГРЕЦКИЙ ОРЕХ В БЕЛОРУССИИ

Грецкий орех разводят в Белоруссии около ста лет. Из статьи кандидата сельскохозяйственных наук М. Делендика читатель узнает о полезных свойствах этого ценного дерева и о том, как его выращивать.

ЛЕКАРСТВЕННЫЕ КОРНИ И КОРНЕВИЩА РАСТЕНИЙ

В статье рассказывается о корнях и корневищах некоторых растений, которые являются сорняками, но имеют лекарственные свойства и широко используются в народной медицине.

НАШ БУРЫЙ МЕДВЕДЬ

О жизни и повадках бурого медведя написал кандидат биологических наук, известный писатель Игорь Акимович.

ЗМЕСТ

А. ВАРАНЦОУ. Дасягненні і праблемы меліярацыі.	1
Я. МІКЛАШЭУСКІ. Жыццё — з лесам, адпачынак—з прыродай.	3
В. ЕУЦІХЕВІЧ. Ці павінны плакаць бярозы?	5
В. ВАДКОУСКІ. Структура цецеруковага такавішча.	6
У. ЖУКАУ. Крывымі сцежнкамі.	8
І. СІЛЯУКА. Хочаш упалываць дзічыну—выгадай яе.	9
Г. ЦЫЕНСКІ. Здабыча вавёрнавых шкурак.	10
А. КАВАЛЕВА, Я. КІШЫК, А. ЯРОХІН. Зялёныя крылы гарадоў.	11
М. ДЗЯЛЕНДЗІК. Валоскі арэх у Беларусі.	16
С. КАНСТАНЦІНОВІЧ, С. ЗАУРЫЕУ. І словам, і справай.	20
І. ГАЛУБІНСКІ. Ачыстка сцёнавых вод у аўтагаспадарках.	20
А. ПАЛАМАРЧУК, В. БАНДАРЭНКА. Лекавыя нарэнні і карэнішчы раслін.	22
САДАВОДУ. АГАРОДНІКУ. КВЕТАВОДУ.	24
А. АС. Навучальны біялагічны музей.	27
В. МАКСІМЕНКА. Культура палеткаў, з чаго яна складаецца?	28
І. АКІМУШКІН. Наш бурый мядзведзь.	30
Сярод гарыч.	32
НІЛ ГІЛЕВІЧ. «Аматар» прыроды.	33
Э. ЛЯУКОУ. Памяць зямлі.	34
Г. РЫЛЮК. Войны і прырода.	36

Выдавецтва «Полымя» Дзяржаўнага камітэта СМ БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю

Мастацка-тэхнічны рэдактар Н. Ц. Шахрай
Карэктар Т. Ф. Бірыч

Адрас рэдакцыі: Мінск, 220084,
вул. Калектарная, 10.
Тэл. 23-49-67, 23-49-61.

Здадзена ў набор 10/1-74 г. Падпісана да друку 11/11-74 г. Фармат 60×90¹/₁₆. Друк. арк. 4,5. Улік.-выд. арк. 7,3. Тыраж 48 479 экз. Заказ 696. АТ 08536. Цана 30 кап.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Яшчаркі прачынаюцца вясной, у другой палавіне красавіка ці пачатку мая. З раніцы, як толькі сонца крыху прыгрэе зямлю, яны выходзяць з нор і грэюцца ля ўвахода. Яшчаркі выбіраюць сухія і сонечныя ўчасткі, насяляюць не надта густыя лясы і сады, схілы ўзгоркаў і яроў, абочыны дарог і чыгуначныя насыпы. Але аддаляюцца ад сваёй норы не больш як на 10—15 метраў.

Зранку яны пачынаюць паляваць на жукоў, конікаў, вусеняў, чарвякоў, павукоў і іншых дробных беспазваночных. Заўважыўшы здабычу, яшчарка

насцярожваецца, а потым імкліва зрываецца з месца і схоплівае яе.

Пасяляючыся на пасеках, яшчаркі кормяцца пчоламі, гэтым самым прыносячы некаторую шкоду пчалярству, якая, безумоўна, акупляецца карысцю ад знішчаных імі шматлікіх шкоднікаў сельскай і лясной гаспадаркі.

Апоўдні яшчаркі хаваюцца ў свае норы, з'яўляючыся ў другой палавіне дня.

Зімуюць яшчаркі звычайна ў летніх прыстанішчах, забіваючы ўваход лісцем і зямлёй.

«Родная прырода» 1974, № 2, 1—14.

80000003824 192

